

iibf

IĞDIR UNIVERSITY IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

ISSUE : 6 DECEMBER 2021

SAYI : 6 ARALIK 2021

ISSN: 2459-0584
eISSN: 2717-6290

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

*IĞDIR UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES*

Aralık / December 2021
Sayı / Issue 6
ISSN: 2459-0584
e-ISSN: 2717-6290

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
İĞDIR UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi / Owner

Üniversite Adına/ *On Behalf of the University*
Prof. Dr. **Mehmet Hakkı Alma**
Rektör / *Rector*

Editör / Editor

Prof. Dr. **Bahattin Çelik** (İğdir Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. **Ersin Erkan** (Bingöl Üniversitesi)
Prof. Dr. **Pınar Köksal** (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Ahmet Tekin** (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Burcu Ilgaz** (Akdeniz Üniversitesi)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. **Mehdi Bağirov** (Nakhchivan State University)
Prof. Dr. **Imam Mukhlis** (Universitas Negeri Malang, Indonesia)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Turgan Babayev** (Baku Biznez University)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Gülнар Samedova** (Azerbaijan National Academy of Sciences)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Kamran Nurəddinoğlu Abdullayev** (Azerbaijan National Academy of Sciences)

İğdir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Suveren Yerleşkesi
76002 İğdir / TÜRKİYE
Tel/Phone: +90-476-223-0010
Faks/Fax: +90-476-223-0017

Web Sayfası/*Web Page*: iibfdergi.igdir.edu.tr

E-mail: iibfdergi@igdir.edu.tr

T.C. İğdir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda bir kez Aralık ayında, Türkçe ve İngilizce yayınlanan hakemli ve süreli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir

ISSN: 2459-0584

e-ISSN: 2717-6290

Hakem Kurulu / Board of Referees

- Prof. Dr. **Gülpınar Akbulut-Özpay** (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. **Hakan Uzun** (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. **Kerem Karabulut** (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. **Ödül Celep** (Işık Üniversitesi)
Prof. Dr. **Ömer Selçuk Emsen** (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. **Ötüken Senger** (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. **Sefa Bulut** (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. **Yüksel Bayraktar** (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Çiğdem Tuğaç** (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Dilek Özdemir** (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Elif Karaçimen** (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Fatih Yıldırım** (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Hüdayi Sayın** (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **İhsan Ömer Atagenç** (Kırklareli Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Lütfü Ilgar** (Biruni Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Ömer Yalçınkaya** (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. (Assoc. Prof. Dr.) **Seda Kayapalı-Yıldırım** (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Aslıhan Iğdır-Akaras** (Iğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Gülşen Bayat** (Iğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Kıymet Pınar Kırkık-Aydemir** (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Mahmut Ünsal Şaşmaz** (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Necmettin İşçi** (Iğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Nilgün Demirel-İli** (Iğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Selami Erdoğan** (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Suna Şahin** (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof. Dr.) **Ümmühan Kaygısız** (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. **Eda Ayvack** (Bayburt Üniversitesi)
Dr. **M. Tufan Turp** (Boğaziçi Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Sayfa / Page

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL DESTEK ALGILARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ**
EXAMINING TEACHERS' PERCEIVED ORGANISATIONAL SUPPORT IN SCOPE OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS
İlknur Solmaztürk, Süleyman Doğan 1-11
- ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNDAKİ DIŞ POLİTİKA OLAYLARINI REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRMEK**
EVALUATING THE FOREIGN POLICY INCIDENTS IN ATATÜRK'S NUTUK WITHIN THE FRAMEWORK OF REALISM
Onur Alp Yılmaz, Harun Talha Ayanoğlu 13-23
- JEOTURİZMİN TÜRKİYE'DEKİ POTANSİYELİNİN KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN İNCELENMESİ**
AN INVESTIGATION OF TURKEY'S POTENTIAL OF GEOTOURISM IN TERMS OF RURAL DEVELOPMENT
Aziz Cumhuri Kocalar 25-36
- COVID-19'UN KAFE VE RESTORANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: İĞDIR ÖRNEĞİ**
INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF COVID 19 ON CAFE AND RESTAURANTS: THE CASE OF İĞDIR
Özlem Sökmen Gürçam, Çiğdem Güneş 37-50
- CITY HOSPITALS: THE LAST ATTIRE OF PRIVATISATION IN THE TURKISH HEALTH SYSTEM**
Ozan Karaçam 51-64
- KÜRESELDEN YERELE ÇEVRESEL POLİTİKA YAPIMI: İĞDIR İL ÖZEL İDARESİ ÜZERİNE BİR MEMORANDUM**
ENVIRONMENTAL POLICY-MAKING FROM GLOBAL TO LOCAL: A MEMORANDUM ON İĞDIR SPECIAL PROVINCIAL ADMINISTRATION
Selçuk Gürçam, Emrah Konuralp 65-84

Kitap İncelemeleri / BookReviews

- KITAP İNCELEMESİ: OSMANLI MİLLET SİSTEMİNDEN TÜRK ULUSUNA GİYİM VE KİMLİK**
BOOK REVIEW: OSMANLI MİLLET SİSTEMİNDEN TÜRK ULUSUNA GİYİM VE KİMLİK
Ö. Senan Arslaner 85-87

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL DESTEK ALGILARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ

İlknur Solmaztürkⁱ
Süleyman Doğanⁱⁱ

ÖZ

Bu çalışmada, öğretmenlerin örgütsel destek algısı düzeylerinin belirlenerek bu düzeylerin bir takım demografik değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Alan araştırması 2018 yılında İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde bulunan okullardaki 348 öğretmenin katılımı ile yapılmıştır. Örgütsel Destek Algısı düzeylerini belirlemek için Eisenberger'in orijinal soru formundan yararlanılmış, demografik özelliklerin ölçülmesinde yaş, cinsiyet, medeni durum vb. ifadeler kullanılmıştır. Ölçüm aracının güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda 66 kişilik bir pilot çalışma yapılmıştır. Hem pilot çalışma hem de ana çalışma verilerine faktör analizi uygulanmıştır. Soru formundan elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Gruplar arasında anlamlı düzeyde fark olup olmadığını saptamak amacı ile parametrik olmayan testlerden (Mann Whitney-U, Kruskal Wallis) faydalanılmıştır. Bulgulara göre öğretmenlerin sınıf mevcutlarına göre ve stajyerlerinin bulunma durumuna göre örgütsel destek algılarının farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: algılanan örgütsel destek, öğretmenler, demografik özellikler, İstanbul, Küçükçekmece

EXAMINING TEACHERS' PERCEIVED ORGANISATIONAL SUPPORT IN SCOPE OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

ABSTRACT

In this study, teachers' perceived organizational support levels were measured and examined whether these levels differ in terms of some demographic variables. The field research was carried out at the schools in the Küçükçekmece district of Istanbul in 2018 with the participation of 348 teachers. Eisenberger's original questionnaire's short form was used to determine levels of Perceived Organisational Support. Age, gender, marital status, etc. expressions were used to observe the demographic characteristics. The reliability and validity analyses of the measurement tool were performed. In this context, a pilot study was conducted on 66 persons. Factor analysis was applied to both pilot study and main study data. The arithmetic averages of the data obtained from the questionnaire were calculated. Non-parametric tests (Mann Whitney-U, Kruskal Wallis) were used to determine if there was a significant difference between the groups. As a result of the analyses, there were significant differences between perceived organizational support levels of the teachers in terms of classroom size and having an intern.

Keywords: perceived organizational support, teachers, demographic characteristics, Istanbul, Kucukcekmece

GİRİŞ

İnsanların değişen ihtiyaçlarını karşılamaları bazen tek başlarına mümkün olamamaktadır. Bu nedenle kurulan örgütler içerisindeki insanlar, karşılıklı etkileşimde bulunup iş birliği yaparlar.

ⁱ Sorumlu yazar (Corresponding Author). Bağımsız araştırmacı, Mersin-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-1782-915X](https://orcid.org/0000-0003-1782-915X). E-mail: ilknur.solmazturk@gmail.com.

ⁱⁱ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-1825-2583](https://orcid.org/0000-0003-1825-2583). E-mail: sudogan@yildiz.edu.tr.

Gönderim (Submission): 08.02.2021

Kabul (Acceptance): 27.12.2021

Örgütsel destek algısı ilk kez Eisenberger ve arkadaşları (1986b) tarafından ele alınmıştır. İş gören tarafından örgütten görülen destek, örgüte duyulan bağlılık olarak geri döner (Eisenberger vd., 1990). Bu çalışmada öğretmenlerinin örgütsel destek algısı düzeyleri incelemeye tabi tutulmuştur. Öğretmenlik mesleği özünde insanı barındıran, severek ve isteyerek çalışılabilecek, emek isteyen bir meslektir. Yani öğretmenlik emek ister, sevgi ister. Toplum tarafından saygınlık duyulan öğretmenlik mesleği kendine özgü zorlukları içermekle birlikte sevmeden uzun yıllarca devam ettirilemeyecek bir meslektir. Örgütsel destek algısı düşük olan öğretmenlerin, çalıştıkları kuruma olan bağlılık düzeyleri azalmakta, bu durum da öğretmenlerin kurum değişikliği isteyip tayin istemeleri ya da emekliliği gelip çalışmaya devam edenlerin emeklilik istemeleri olası hale gelmektedir.

Bireyin örgütsel destek algısının düzeyi sadece bireysel olarak değil, kurumsal olarak da ele alınmaktadır. Örgütsel bağlılık düzeyinde azalma görülen öğretmenlerin okuldaki performansı da görülür düzeyde azalmaktadır. Örgütsel bağlılık düzeyindeki bu düşüş kurum olarak okul için olumsuz durumlar ortaya çıkarabilmektedir. Çalışanların örgütsel destek düzeylerine yönelik gerekli ilginin gösterilmemesi durumunda bu sorunun bireysel olmaktan çıkarak toplumsal bir probleme dönüşmesi olasıdır. Konu eğitim alanı ve öğretmenler olduğunda örgütsel bağlılık düzeyinin etkilediği alanın toplum olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin okullarına olan örgütsel bağlılık düzeyleri öğrencilerin öğretmenlik mesleğine olumlu ya da olumsuz duygular geliştirmelerine neden olabilir. Örneğin kurumundan beklediği desteği göremeyen bir öğretmen derslerine mutlu girip işine tam olarak odaklanamayacak, öğrencileri de bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Bu nedendir ki, örgütsel destek algısı konusunun okul ve öğretmenler boyutunda incelenmesi önem kazanmıştır.

ÖRGÜTSEL DESTEK ALGISI

Algılama sözcüğünün kelime anlamı, bireyin çevreden kendisine doğru gelen bilgileri alma, düzenleme ve yorumlama sürecidir (Erdoğan, 1996, s. 2). Kişilerin çevrelerindeki olayları algılamaları onların hayat tarzlarına, değerlerine, kültürlerine, inançlarına, kişilik özelliklerine göre değişecektir. Bu demek oluyor ki, algılanan ifadesi “bireyin çevresini algılaması” ile ilgili bir olgudur. Her bireyin içinde bulunduğu örgütteki olayları algılama şekli bu nedenle farklılık gösterecektir. Kimisine göre olumlu ve normal gelen bir durum bir başkasına göre olumsuz ve anormal gelebilecektir. Kültür ve bireyin içinde bulunduğu değer sistemi de örgüte yönelik algıyı önemli ölçüde etkileyecektir (Noyan, 2018).

Kişinin destek görmesi ile ilgili hissiyatı kendisinin içinden gelmekle birlikte bu hissiyatın oluşması ile dışarıdan ya da başkalarından gelen bir takım olumlu bildirimlerin bir sonucu olarak ele alınabilir. Kişinin elde ettiği bu hissiyatın kaynağı sadece bireyler olmayabilir. Bu kaynak eğer kişinin çalıştığı kurumdan geliyor ise bu durumda örgütsel destekten söz edilmesi mümkün olacaktır (Eisenberger vd., 1986, s. 501). Çalışanların en önemli sosyo-duygusal ihtiyaçları arasında aldıkları ücret, sağlık hizmetleri ve toplumsal statü yer almaktadır (London, 1988).

Zagenczyk'e (2001) göre destekleyici bir örgüt, çalışanların işleri için gösterdikleri emeklere önem veren, onların mutlu ve huzurlu olmaları ile ilgilenen ve çalışanların örgütsel bağlılığını ortaya koyan bir kavramdır. Diğer bir deyişle bu desteklenme durumu iki yönlü işlemekte ve Malatesta ve Tetrick'in (1996) belirttiği gibi kurumlar da aynı şekilde bireylere karşı bağlılık hissi geliştirmektedir.

Örgütsel destek teorisyenlerine göre, örgütsel desteğin yüksek olması, çalışanlarda etkili çalışma davranışlarının oluşmasını sağlar (Eisenberger vd. 1997). Her açıdan örgütün desteğini

arkasında hisseden, örgüt içinde mutlu olan bir çalışan, işine sınımsız bağlanacak ve işini çok iyi yapıp işinden ayrılmayı düşünmeyecektir. Eisenberger ve arkadaşlarının (1990) yaptıkları çalışmada işyerindeki çalışan personelin örgütlerinin kendilerini destekleyip desteklemedikleri ile ilgili genel inanışlar geliştirdiklerini ileri sürmüşlerdir.

Buchanan'ın (1974) yaptığı bir araştırmada duygusal bağlılık ile örgütün çalışanları desteklemeleri arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Benzer bir araştırma, Meyer, Allen ve Gellatly (1990) tarafından da yapılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Örgüt tarafından desteklenen, fikirleri dikkate alınan ve önemsenen bireylerin iş performansı artacak ve böylelikle örgütün iş gücü de artacaktır. Önerileri veya şikâyetleri dikkate alınmayan, düşünceleri dinlenmeyen bireyler kendilerini kabul görmemiş olarak hisseder ve işyerindeki etkileşimleri olumsuz olabilir (Çakır, 2001, s. 151). Böyle bir iş ortamında çalışanın örgütsel destek algılaması ve buna bağlı olarak da örgütsel bağlılığında azalma görülebilir.

Eğer ki bir örgüt içinde problemler yaşıyorsa, bu durum örgüt yöneticisinin çalışanlarına yeterli oranda örgütsel destek sağlamadığı anlamına gelebilir. Böyle bir durumda örgüt yöneticisi üstüne düşen görev ve sorumlulukları gözden geçirmeli, kendine yeni hedefler belirlemelidir (Hersey, Blanchard, 1993, s. 408; Koçoğlu, 2013, s. 5)

Rhoades ve Eisenberger'in (1986a) yaptıkları çalışmalarında belirttikleri üzere örgütsel destek teorisi, örgütün, bireylerin gösterdikleri üstün performansın ödüllendirildiği, sosyal ve duygusal gereksinimlerinin karşılandığı, bireylerin örgütlerinin başarısında buldukları payı önemsendiği ve onların rahatını göz önünde bulundurduğu inancını öngörür.

Rhoades and Eisenberger'in (2002) farklı araştırmaların sonuçlarına bakarak edindikleri çıkarımlara göre örgütsel destek algısının varsayım dayalı öncülleri ile (adalet, insan kaynakları uygulamaları ve yönetici desteği), iş tutumları (örneğin örgütsel bağlılık ve iş doyumu) ve iş başarısı ile arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Çalışanın örgütsel destek algısı, örgüt yöneticisinin kendisine karşı gösterdiği tutum ve davranışlar çerçevesinde şekillenir. Birey, örgüt içinde kendini ne kadar önemsenmiş, anlaşılabilir, ihtiyaçları karşılanmış ve mutlu hissederse örgüt için daha canla başla çalışacak, böylelikle örgütün devamlılığını sağlamak isteyecektir. Böylelikle örgütteki üst yönetimin hem de çalışan bireylerin iş memnuniyeti artacaktır.

Kraimer ve Wayne'in (2004) çalışmasında belirttikleri üzere örgütsel destek algısı, uyum, kariyer ve finans destekleri şeklinde ele alınmış olup; bu bölümlerin genel olarak örgütsel destek algısını oluşturmakla birlikte, çalışanlar üzerinde farklı etkileri olabileceği üzerinde durulmuştur.

Okul yönetiminin öğretmene gösterdiği birtakım tutumlar, algılanan örgütsel desteği etkilemektedir. Bu durum, okul idarecileri ile öğretmen arasında, öğretmenin örgütünden görmek istediği desteğin derecesi bakımından bir anlamda anlaşma olarak görülür.

Öğretmenin çalışırken göstermiş olduğu performansı takdir eden veya öğretmenin başına gelebilecek herhangi bir olumsuz durum karşısında okul yönetiminin gösterdiği adaletli tutumlar öğretmenin kurumuna karşı daha istekli olmasını sağlayabilmektedir. Eisenberger ve Huntington'ın (1986b) çalışmalarında bahsettikleri üzere algılanan destek, örgütün yükselmesi için gösterilen ekstra performansın ödüllendirileceğine yönelik çalışandaki beklentiyi artıracaktır.

METODOLOJİ

Bu kısımda araştırmanın amacı, yöntemi, evreni ve örnekleme, modeli ve hipotezlerine yer verilmiştir.

Amaç

Çalışmadaki amaç öğretmenlerin örgütsel destek algısının belirlenerek demografik özelliklerine göre, örgütsel destek algısı düzeyleri üzerinde bir farklılaşma olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda incelenen demografik özellikler: Cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek tecrübesi, çocuğunun olup olmadığı, öğrenci (sınıf) mevcudunun fazla olma durumu yöneticilik görevi olma durumu ve stajyerinin olma durumu şeklindedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda ve örneklem grubu çerçevesinde “Okullarda görev yapan öğretmenlerin demografik dağılımları nasıldır?”, “Öğretmenlerin örgütsel destek algıları hangi düzeydedir?”, “Öğretmenlerin örgütsel destek algısı düzeyleri demografik özellikler bağlamında ne ölçüde değişmektedir?” sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem ve Ölçüm Aracı

Bu çalışmada kullanılan veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım kişisel bilgi formudur. Bu form anketi dolduran öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, yaş, tecrübe, sınıf mevcudu, çocuk sahibi olma, stajyerinin olup olmadığı, yöneticilik görevi bulunup bulunmadığı bilgilerini edinmek amacıyla hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda yer alan kontrol değişkenleri hem benzer çalışmalar incelenerek hem de öğretmenler ile yapılan ön görüşmeler sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Cinsiyet, medeni durum, yaş gibi değişkenler genel olarak tüm çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun haricinde öğretmenliğe özgü olarak vurgulanabilecek olan mesleki tecrübe, sınıf mevcudunun diğer sınıflara göre az ya da fazla olması, stajyere sahip olup olmama, normal görevinin haricinde idari veya yöneticilik görevine sahip olup olmama gibi değişkenler de öğretmen görüşleri çerçevesinde eklenmiştir.

İkinci kısım ise algılanan örgütsel desteğin ölçülmesine yöneliktir. Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği Eisenberger (1986) tarafından geliştirilmiştir. Yüksek güvenilirliğe sahip olan bu ölçeğin zaman içerisinde soru sayısının azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen kısa formları mevcuttur. Eisenberger (1986) tarafından geliştirilen orijinal form tek faktörlü olup 36 ifadeden oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılan soru formu ise yine yüksek güvenilirliğe sahip olan ve örgütsel desteğin ölçülmesinde en çok tercih edilen formlardan birisi olan 8 maddelik kısa formdur. Tek faktörlü yapıda olan kısa form 4 düz ve 4 çapraz sorudan oluşmaktadır. İfadeler 5’li likert şeklinde tipinde hazırlanmıştır. Düz sorular için puanlama “Kesinlikle Katılmıyorum” 1 puan, “Katılmıyorum” 2 puan, “Kararsızım” 3 puan, “Katılıyorum” 4 puan, “Kesinlikle Katılıyorum” 5 puan şeklindedir. Çapraz soruların puanlaması ise yukarıda belirtilen puanlamanın tersi şeklinde hesaplanmaktadır. Bulgularının analiz edilmesinde SPSS programından faydalanılmıştır. Ölçüm aracının güvenilirlik geçerlilik analizleri için temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha değeri incelenmiştir. Ölçüm değişkeninin demografik özelliklere göre farklılaşma durumu Kruskal Wallis ve Mann Whitney-U testleri ile incelenmiştir. Kullanılan testlerin belirlenmesinde araştırma verilerinin normal dağılıma uygun olup olmadığı göz önünde bulundurulmuştur.

Evren ve Örneklem

Çalışma ülkemizin en çok nüfusa sahip olan ili olması dolayısıyla İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple araştırma evreni, Küçükçekmece ilçesindeki Millî Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı okullarda çalışan öğretmenlerden oluşturmaktadır. Küçükçekmece

ilçesinde 2018 yılı itibarıyla 152 (ilkokul, ortaokul ve lise) okul bulunmaktadır. Bu okullarda toplamda 5971 öğretmen görev yapmaktadır. Güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları çerçevesinde pilot çalışma için 66 öğretmene başvurulmuştur. Alan araştırması için ise rastgele seçilen okullardan 348 öğretmene anket uygulanmış ve araştırma bulgularında analiz edilecek veriler toplanmıştır.

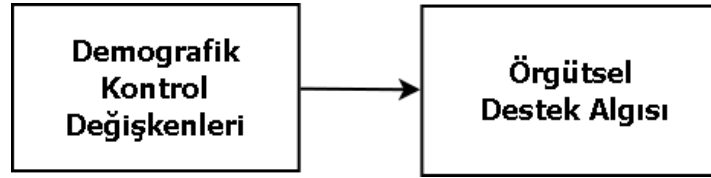
Örnekleme ait demografik özelliklere Tablo 1’de yer verilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların %72,4’ü kadın iken %27,5’si ise erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında katılımcıların %8’i 18-25 yaş, %26,4’ü 26-35 yaş, %34,45’i 36-45 yaş, %23,6’sı 46-55 yaş ve %7,5’i 65 yaş ve üzeri yaş aralığındadır. Medeni durum bakımından katılımcıların %75,9’u evli iken %24,1’i bekârdır. Mesleki tecrübe açısından katılımcıların %3,4’ü bir yıldan az, %10,9’u 1-4 yıl, %19,5’i 5-9 yıl, %10,9’u 10-14 yıl, %21,3’ü 15-19 yıl ve %34’ü 20 yıl ve üzeri tecrübeye sahiptir. Ayrıca katılımcıların %70,7’si sınıf mevcudunun fazla olmadığı, %29,3’ü ise fazla olduğu görüşüne sahiptir. Katılımcıların %65,5’i çocuk sahibi iken %34,5’inin ise çocuğu yoktur. Katılımcıların %27,6’sının stajyeri varken %72,4’ünün ise stajyeri bulunmamaktadır. Son olarak katılımcıların %8’inin yöneticilik görevi bulunmakta iken, %92’sinin ise yöneticilik görevi bulunmamaktadır.

Tablo 1. Demografik Özelliklerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler.

Gruplar	Alt Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	252	72,4
	Erkek	96	27,6
Yaş	17 yaş ve altı	0	0
	18-25 yaş	28	8
	26-35 yaş	92	26,4
	36-45 yaş	120	34,5
	46-55 yaş	82	23,6
	56-65 yaş	26	7,5
	65+ yaş	0	0
Medeni Durum	Evli	264	75,9
	Bekâr	84	24,1
Kıdem	1 yıldan az	12	3,4
	1-4 yıl	38	10,9
	5-9 yıl	68	19,5
	10-14 yıl	38	10,9
	15-19 yıl	74	21,3
	20 yıl ve üzeri	118	34
Sınıf mevcudunun fazla olması	Evet	102	29,3
	Hayır	246	70,7
Çocuk sahibi olma	Evet	228	65,5
	Hayır	120	34,5
Stajyere sahip olma	Evet	96	27,6
	Hayır	252	72,4
Yöneticilik görevinin bulunması	Evet	28	8
	Hayır	320	92

Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışma, öğretmenlerde örgütsel destek algılarının ölçümlenerek ilgili ölçüm değerlerinin birtakım kontrol değişkenleri bağlamında değişip değişmediği incelenmiş ve bu doğrultuda Şekil 1’de yer alan araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli.

Çalışma kapsamında test edilen hipotezler şunlardır:

- H₁:** Öğretmenlerin örgütsel destek algıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
H₂: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları medeni duruma göre farklılık göstermektedir.
H₃: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları yaşa göre farklılık göstermektedir.
H₄: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları mesleki tecrübeye göre farklılık göstermektedir.
H₅: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları sınıf mevcuduna göre farklılık göstermektedir.
H₆: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ebeveyn olma durumuna göre farklılık göstermektedir.
H₇: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları stajyerinin olma durumuna göre farklılık göstermektedir.
H₈: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları yöneticilik görevinin olması durumuna göre farklılık göstermektedir.

BULGULAR

Bu kısımda sırasıyla ölçüm aracının güvenilirlik ve geçerlilik analizlerine, hipotez testleri yer almaktadır.

Kullanılan bu ölçüm aracı için temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Tablo 2’de yer aldığı üzere toplam açıklanan varyans pilot çalışma için %60,15 iken ana çalışma için %56,71’dir. Güvenilirlik düzeyleri pilot çalışma için 0,886 ve ana çalışma için 0,879 değerleri ile yeterli seviyededir.

Tablo 2. Örgütsel Destek Algısı Faktör Yapısı.

İfadeler	Faktör Yükleri	
	Pilot Çalışma	Ana Çalışma
1 Kurumum, benim emeğimi, kuruma katkı sağlayacak şekilde değerlendirir.	,725	,770
2 Kurumum, işimi yaparken benden (işimin gerektirdiğinin dışında) herhangi bir ekstra çaba göstermemi beklemez	,508	,519
3 Kurumum, yapmış olduğum öneri ve geri bildirimleri dikkate almaz.	,853	,762
4 Kurumum, benim refahımı ve rahatımı gözetir.	,845	,830
5 Elimden gelenin en iyisini yapmak için ne kadar çabalasam da kurumum bunu görmez	,823	,796
6 Kurumum, çalışma alanımda/ ortamımda genel olarak memnuniyetimi gözetir.	,874	,842
7 Kurumum bana karşı çok az ilgi gösterir.	,790	,760
8 Kurumum, benim başarılarımla gurur duyar.	,722	,697

Pilot Çalışma: KMO=0,836 Bartlett K²=458,5 P<0,05 Açıklanan Toplam Varyans %60,15
Ana Çalışma: KMO=0,867 Bartlett K²=1447,9 P<0,05 Açıklanan Toplam Varyans %56,71

Katılımcıların örgütsel destek algısı düzeyi ile ilgili ifadelerle yönelik ortalamalara Tablo 3’te yer verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin örgütsel destek algısı düzeyleri ortalama değer üzerinde. İfade bazında da ele alındığında elde edilen değerlerin ortalama değer üzerinde olduğu görülmektedir. Genel olarak elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olmaması sebebiyle hipotezlerin test edilmesinde parametrik olmayan testlere başvurulmuştur.

Tablo 3. Ölçek Ortalamaları.

	Ortalama
1) Kurumum, benim emeğimi, kuruma katkı sağlayacak şekilde değerlendirir.	4,02
2) Kurumum, işimi yaparken benden (işimin gerektirdiğinin dışında) gösterdiğim ekstra çabayı dikkate almaz.*	1,59
3) Kurumum, yapmış olduğum öneri ve geri bildirimleri dikkate almaz.*	1,03
4) Kurumum, benim refahımı ve rahatımı gözetir.	3,91
5) Elimden gelenin en iyisini yapmak için ne kadar çabalasam da kurumum bunu görmez.*	1,08
6) Kurumum, çalışma alanımda/ ortamımda genel olarak memnuniyetimi gözetir.	3,91
7) Kurumum bana karşı çok az ilgi gösterir.*	1,11
8) Kurumum, benim başarılarımla gurur duyar.	3,99
Örgütsel Destek Algısı Toplam	3,77
* Çapraz sorular	

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının cinsiyete göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 4'te yer aldığı üzere grupların sıralar ortalaması düzeyleri arasında farklılık görülmektedir. Uygulanan Mann Whitney-U testi sonucuna göre gruplar arasındaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p>0,05$). Bu bağlamda H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Kadın	252	169,51	10838	0,132
Erkek	96	187,60		

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının medeni duruma göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 5'te yer aldığı üzere grupların sıralar ortalaması düzeyleri arasında farklılık görülmektedir. Uygulanan Mann Whitney-U testi sonucuna göre gruplar arasındaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p>0,05$). Bu bağlamda H_2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Medeni Duruma Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Evli	264	174,33	11044	0,96
Bekâr	84	175,02		

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının yaşa göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 6'da yer aldığı üzere yaş gruplarının sahip oldukları sıralar ortalaması birbirine yakın düzeydedir. Kruskal-Wallis testi sonucuna göre yaş grupları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). İlgili test sonucu anlamlı çıkmadığı için ikinci adım olarak ikili gruplar arasındaki farkların incelenmesine gerek duyulmamıştır. Bu bağlamda H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Yaşa Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	K	sd	p
18-25 yaş	28	190,88			
26-35 yaş	92	177,72			
36-45 yaş	120	158,38	5,944	4	0,20
46-55 yaş	82	188,77			
56-65 yaş	26	162,81			

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının mesleki tecrübeye göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 7’de yer aldığı üzere Kruskal-Wallis testi sonucuna göre mesleki tecrübeye göre gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). İlgili test sonucu anlamlı çıkmadığı için ikinci adım olarak ikili gruplar arasındaki farkların incelenmesine gerek duyulmamıştır. Bu bağlamda H_4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Mesleki Tecrübeye Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	K	sd	p
1 yıldan az	12	249,00			
1-4 yıl	38	172,55			
5-9 yıl	68	181,38	10,209	5	0,07
10-14 yıl	38	149,24			
15-19 yıl	74	164,47			
20 yıl ve üzeri	116	175,09			

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının araştırmaya katılanların sınıf mevcutlarının az veya fazla olmasına göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 8’de yer aldığı üzere sınıf mevcudu az olanların örgütsel destek algısı değerleri daha yüksektir. Uygulanan Mann Whitney-U testine göre bu gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Bu bağlamda H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Mesleki Tecrübeye Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Sınıf mevcudu fazla	102	154,30	10496	0,02
Sınıf mevcudu az	244	181,52		

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının araştırmaya katılanların çocuk sahibi olup olmama durumlarına göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 9’da yer aldığı üzere çocuk sahibi olanların ve olmayanların sıralar ortalaması düzeyleri birbirine oldukça yakındır ve uygulanan Mann Whitney-U analizine göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bu bağlamda H_6 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9. Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Çocuğu var	228	172,81	13294	0,66
Çocuğu yok	120	177,72		

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının araştırmaya katılanların stajyerlerinin olup olmamasına göre değişimi incelenmiştir. Tablo 10’da yer aldığı üzere gruplar arasındaki sıralar ortalaması düzeyleri arasında belirgin bir farklılık vardır. Uygulanan bu bağlamda H_7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Stajyeri Olma Durumuna Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Stajyeri var	96	156,85	10402	0,04
Stajyeri yok	252	181,22		

Algılanan örgütsel destek ortalamalarının araştırmaya katılanların yöneticilik görevlerinin var olması durumuna göre değişip değişmediği incelenmiştir. Tablo 11’de yer aldığı üzere grupların sıralar ortalamaları arasında bir fark görülmektedir. Ancak uygulanan Mann Whitney-U testi sonucuna göre gruplar arasındaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde değildir ($p>0,05$). Bu bağlamda H_8 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 11. Yöneticilik Görevine Göre Algılanan Örgütsel Destek Ortalamaları.

Gruplar	N	Sıralar Ortalaması	Mann Whitney-U	P
Yöneticilik görevi var	28	158,57	4034	0,38
Yöneticilik görevi yok	320	175,89		

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzün yaşam koşulları içerisinde insanlar artık zamanlarının hatırı sayılır bir kısmını çalışma ortamlarında geçirmektedirler. Özellikle klasik yönetim kuramcılarının çalışmalarından bu yana bireylerin, bireyler ile olan ilişkileri kadar bireylerin kurumları ile olan ilişkileri de araştırma konusu edilmektedir. Çünkü bilinmektedir ki insanların mutlu olması için neler gerektiği, huzurlu olmak için ne talep ettikleri, hayatlarından memnun olup olmadıklarını tespit etme vb. soruların yanıtlarını alabilmek için onların içsel unsurlarının, aile yaşamlarının irdelenmesi kadar iş yaşamı ile ilgili unsurlarının da irdelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çalışanların mutlu ve huzurlu olması kurumlar için de önem taşımaktadır çünkü mutlu insanlar daha iyi çalışırlar ve işlerine daha fazla sahip çıkarlar. Bu bağlamda örgütsel davranış alanı yönetim bilimi içerisinde ortaya çıkmıştır. Örgütsel destek teorisi de örgütsel davranış konuları içerisinde popüler olarak sayılabilecek konulardan birisidir. 1980’li yıllarda Eisenberger ve çalışma grubu tarafından kavramsallaştırılan örgütsel destek teorisinin kökenleri sosyal değişim kuramına kadar uzanmaktadır.

Örgütsel destek algısı kavramı da bir çalışanın örgütü tarafından ne ölçüde desteklediği, takdir edildiği ve gözetildiği konusunda sahip olduğu düşünceyi ifade etmektedir. Yani örgütsel destek algısı kurumun ve yöneticilerin göstermiş olduğu davranışlar ve yaptıkları uygulamalar çerçevesinde çalışan tarafından geliştirilen bir hissiyattır. Bireyler kurumlarını birer canlı insanmış gibi algılama eğilimi gösterirler. Dolayısıyla kurumlarından kendilerine yönelik gelen olumlu ve olumsuz etkileri de aynı şekilde bir bağlanma hissi duyarak, bir karşılık verme hissi duyarak veya aksi yönde kızarak vb. şekillerde yanıtlarlar. Kurumların ve kurum yöneticilerinin konuyu bu şekilde idrak edebilmeleri oldukça önemlidir. Çalışanların duygu ve düşüncelerini olumlu olacak şekilde nasıl geliştirecekleri konusunda mesai harcanması gereklidir. Çünkü örgütsel destek algısı yüksek olan çalışanlar kurum çıkarlarını kendi çıkarlarıymış gibi gözetme eğiliminde olacaklardır. Bu da kurumsal performansı, kaliteyi, yaratıcılığı destekleyecektir.

Örgütsel davranış ile ilgili konuların son yıllarda sadece özel sektör işletmeleri ile sınırlı kalmayıp bu hususların kamu kurumlarında da ele alındığı görülmektedir. Özellikle yeni ekonomi anlayışı çerçevesinde kurumlar kamu veya özel kurum ayrımı yapılmaksızın stratejik bir şekilde yönetilme gerekliliği duymaktadır. Bu bağlamda eldeki kaynakların etkin kullanılması, yeniliklerin desteklenmesi, performansın artırılması, çalışanların kariyerlerinin, memnuniyetinin desteklenmesi gibi konular da ayırım yapılmaksızın ele alınmaktadır. Örgütsel destek algısı ile ilgili bilimsel çalışmaların kamu kurumlarında uygulandığı görülmektedir. Yönetim biliminin bir alt uzanımı olan eğitim yönetimi ile ilgili çalışmalarda da benzer şekilde örgütsel davranış konularına doğru da bir yönelim ve ilgi söz konusudur. Dolayısıyla eğitim kurumlarında, üniversitelerde, öğretmen ve öğretim elemanları üzerinde çoklukla motivasyon, iş yaşam dengesi, stres, kariyer, örgütsel bağlılık, örgütsel destek gibi konuların ele alındığı ilgili alan yazında görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı da devlet okullarında çalışan öğretmenlerin örgütsel destek algılarının belirlenerek bu algı düzeylerinin bir takım demografik özelliklere göre değişkenlik gösterip göstermediğinin incelenmesine yöneliktir. Bu bağlamda İstanbul ili, Küçükçekmece ilçesi araştırma evreni olarak ele alınmıştır. Örgütsel destek algısının ölçülmesine yönelik olarak

literatürde pek çok ölçüm aracı yer almaktadır. Ancak bunlarda nen sıkça kullanılan Eisenberger (1986) tarafından geliştirilen orijinal ölçüm aracıdır. Bunun sebebi öncelikle karışıklığa mahal vermeden tek boyutlu olarak örgütsel desteği ölçmesi ve güvenilirlik değerlerinin yüksek olmasıdır. Bu doğrultuda aşağıda tartışma öğretmen ile iletişime geçilerek anket yöntemi vasıtasıyla verilerin toplanması sağlanmıştır.

Araştırma bulguları doğrultusunda yaş, cinsiyet, medeni durum, tecrübe, çocuk sahibi olma, yöneticilik görevi olması kontrol değişkenleri açısından araştırmaya katılan eğitimcilerin algılanan örgütsel destek düzeylerindeki değişim istatistiksel olarak anlamlı olmadığı; öte yandan sınıf mevcudunun az veya fazla oluşu ile bir stajyere sahip olunması örgütsel destek algısı düzeylerini anlamlı şekilde farklılaştırmaktadır. Buna göre sınıf mevcudu yüksek olan öğretmenlerin örgütsel destek algıları diğerlerine nazaran daha düşüktür. Ayrıca bir stajyere sahip olan öğretmenlerin de örgütsel destek algılarının stajyere sahip olmayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Uzman öğretmenlerin görüşü de alınan bu durum için söylenebilecek açıklama, normal şartlarda stajyere sahip olmak bir öğretmen için destekleyici bir unsur olduğu yönündedir. Ancak örneklemin özelliğinden kaynaklı olduğu düşünülerek bir stajyere sahip olmanın öğretmen için ek sorumluluk ve yük de getirebileceği, kurumu tarafından talep etmediği halde stajyer verilmiş ise kendisini yetersiz olarak görebilmesi veya bunu bir cezalandırma yöntemi olarak düşünmesi muhtemeldir. Ayrıca her stajyer öğrencinin destekleyici etkisi farklı olacağından ilgili örneklem çerçevesinde bu düzeyin düşük olduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak, insanların çalışma hayatlarını tanımaya, daha iyi bir hale getirmeye yönelik tüm çalışmaların toplumsal gelişime katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kâr amacı gütsün ya da gütmesin tüm kurumlar için en önemli kaynak insan unsurudur. Bu çerçevede çalışanların örgütsel destek düzeylerinin belirlenmesi birinci adım ve bu düzeylerin daha yukarıya taşınmasına yönelik karar, süreç ve politikaların geliştirilmesi ve bu sürecin takip edilmesi de ikinci adım olmalıdır.

Özellikle eğitim kurumları ve öğretmenlik mesleği diğer mesleklerden farklı olarak sanatsal bir yanı da işaret etmektedir. Aslen öğretmenlik insan yetiştirme sanatıdır. Dolayısıyla öğretmenlik mesleğinin belirli bir noktaya ulaşması ve öğretmenlerin de yaşam ve çalışma kalitelerinin artırılmasının topluma yapacağı katkı diğer mesleklere nazaran daha yüksek olacaktır. Bu bağlamda sürece katkı sağlayacak olan çalışmaların desteklenmesi önemlidir.

ÇALIŞMA HAKKINDA BİLGİLER

- (1) Bu çalışma, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Deneyimi Ortak Tezli Yüksek Lisans Programında, Doç. Dr. Süleyman Doğan danışmanlığında yürütülen ve 2019 yılında savunulan “Öğretmenlerin Örgütsel Destek Algılarının Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi: Küçükçekmece İlçesi Örneği” başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.
- (2) Çalışmanın dayandığı saha çalışması 2018’de (2020 öncesi) gerçekleştirildiğinden etik kurul kararı gerekmemektedir.
- (3) Bu makalenin yazarları çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.
- (4) Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.
- (5) Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Buchanan, B. (1974). Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations, *Administrative Science Quarterly*, 19: 533-546.
- Çakır, Ö. (2001). İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Eisenberger, R., Cummings, J. ve Armeli, Lynch, S. P. (1997). Perceived Organizational Support, Discretionary Treatment and Innovation. *Journal of Applied Psychology*, 82: 812-820.
- Eisenberger, R., Fasolo, P. ve Davis-Lamastro, V. (1990). "Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment and Innovation", *Journal of Applied Psychology*, 75:51- 59.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. ve Debra, S. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3): 500-507.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., Sowa, D. (1986a). Does pay for performance increase or decrease perceived self-determination and intrinsic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77: 1026-1040.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., Sowa, D. (1986b). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71,500-507.
- Erdoğan, İ. (1996). İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, İstanbul: İşletme Fakültesi Yayınları.
- Hersey, P., Blanchard, K. H. (1993). *Management of Organizational Behavior: Utilizing Human Resources*, Prentice Hall, U.S.A.
- Koçoğlu, M. (2013). Çalışanların Örgütlerine Yönelik Girişimcilik Yönelimi Algıları, Örgüt Desteği, Kariyer Tatminleri ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma, İktisat Ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız –Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, (Sayı:35, Mart-Nisan).
- Kraimer, M. L. ve Wayne, S. J. (2004). An examination of perceived organizational support as a multidimensional construct in the context of an expatriate assignment. *Journal of management*, London, M. (1988). Organizational Support for Employees' Career Motivation: A Guide to Human Resource Strategies in Changing Business Conditions, *Human Resource Planning*, 11(1): 23-32.
- Malesta, R.M. ve Tetrick, L. E. (1996), "Understanding the Dynamics of Organizational and Supervisory Commitment", *Society for Industrial and Organizational Society Annual Meeting*, San Diego. 30(2): 209-237.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. ve Gellatly, I. R. (1990). Affective and continuance commitment to the organization: Evaluation of measures and analysis of concurrent and time-lagged relations. *Journal of Applied Psychology*, 75(6), 710–720.
- Noyan, A. G. (2018). Study on the Association of the Management of Differences In Multi-Cultural Organizations and Employee Performance: An Example from the Textile Sector. *Lectio Socialis*, 2 (1), 38-48 .
- Rhoades, L., Eisenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of the Literature *Journal of Applied Psychology*, 87(4): 698–714.
- Zagenczyk, T.J. (2001). A Social Influence Analysis of Perceived Organizational Support (Phd. Dissertation). University of Pittsburgh, Pittsburgh.

ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNDAKİ DIŞ POLİTİKA OLAYLARINI REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRMEK

Onur Alp Yılmazⁱ
Harun Talha Ayanogluⁱⁱ

ÖZ

Realizm özellikle 1930'ların sonundan 1980'lere kadar olan süreçte, akademik düzeydeki uluslararası ilişkiler çalışmalarına damgasını vuran kuram olarak göze çarpmaktadır. Temel ilkelerinin Tukidides'in *Peloponez Savaşı*, Machiavelli'nin başta *Prens* ve diğer çalışmaları ve Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ına kadar dayandığı düşünülen Realizm, temelde rasyonel devleti, ulusal çıkarı ve devletler arası ilişkilerde güç odaklı bir perspektifi kullanarak uluslararası politikayı anlamlandıran bir kuram olarak tanımlanabilir. 1930 ve 1980 arası süreçte yapılan çalışmaların daha ziyade iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş ile ilgili olduğu düşünülürse, devleti, ulusal çıkarları ve gücü merkezine alan bir kuram olarak realizmin egemenliği daha anlaşılabilir olacaktır. Bunun yanında, Türkiye'nin Millî Mücadele döneminin de yukarıda bahsedilen üç dönemden ikisinin –Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ara dönemine denk gelmesi bakımından realist kuram terminolojisiyle değerlendirilmeye açık olduğu aşikardır. Bu bağlamda, bu çalışma Millî Mücadele başkomutanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk* adlı eserinde bahsetmiş olduğu dış politika olaylarını realist kuram çerçevesinde değerlendirmeye odaklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: dış politika, uluslararası ilişkiler, realizm, Atatürk, Nutuk

EVALUATING THE FOREIGN POLICY INCIDENTS IN ATATÜRK'S NUTUK WITHIN THE FRAMEWORK OF REALISM

ABSTRACT

Realism is the theory that has mainly dominated the academic studies on International Relations from the late 1930s to the 1980s. Realism, basic principles of which are thought to date back to Thucydides' Peloponnesian War, Machiavelli's Prince and other works, and Thomas Hobbes' Leviathan, can be defined as a theory that interprets international politics using a rational state-centred, power-oriented, national interest-oriented perspective in interstate relations. From 1930 to 1980, the studies have generally been about the First and Second World Wars and Cold War. Therefore, this kind of study makes realism's domination more meaningful at the academic level. Besides that, the most logical way to explain the Turkish National Struggle is realist theory because Turkish National Struggle falls on the interwar period, which is the period dominated by realist studies at the academic level. In this regard, within the framework of realist theory, this study focused on evaluating foreign policy actions which Atatürk mentioned in his Great Speech (*Nutuk*).

Keywords: foreign policy, international relations, realism, Atatürk, Nutuk

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan elde edilen tecrübelerle rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nı önlemek bir yana, öngörmekte dahi başarısız olan idealizmin bir nevi çöküşünden güç ve ilham alan ve

ⁱ Sorumlu Yazar (*Corresponding Author*). Doktor Öğretim Görevlisi, Işık Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0001-6158-7165](https://orcid.org/0000-0001-6158-7165). E-posta: onur.yilmaz@isikun.edu.tr.

ⁱⁱ Araştırma Görevlisi, National Chengchi University, Taipei City-TAYVAN. ORCID: [0000-0002-8194-8703](https://orcid.org/0000-0002-8194-8703). E-posta: htayanoglu@hotmail.com.

Gönderim (*Submission*): 11.10.2021

Kabul (*Acceptance*): 15.12.2021

bunun yanında liberalizme alternatif bir disiplin ortaya koyan realist kuram, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1980'lere kadar egemen uluslararası ilişkiler kuramı olmuştur.

Bu çalışma Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta bahsettiği dış politika olaylarını bir uluslararası ilişkiler kuramı olan realizm çerçevesinde tartışmaktadır. İnsan doğasının kendine has özelliklerine vurgu yapan realizm, devletlerin de insanlar tarafından yönetildiğini ve bu yüzden sürekli güç ve çıkar arayışı içinde olduklarını söylemektedir. Böylesi bir düzende merkezi otorite boşluğunun yaratacağı bir anarşiden söz eden realizm, son tahlilde uluslararası sistemi bir anarşi olarak tanımlarken, devletlerin ana amaçlarını da hayatta kalmak olarak ifade etmektedir.

Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı'nın kaybeden devletlerinden olan ve İtilaf güçleri tarafından o güne kadar ortaya koyulmuş olan tüm Batılı değerleri hiçe sayar şekilde işgal edilen Osmanlı Devleti'nin bir grup kurmay subayı bu duruma direnmiş ve başlattıkları hareketle Türkiye Cumhuriyeti'ni tarih sahnesine çıkarmışlardır.

Bu hareketin önderi olan Mustafa Kemal Paşa, yaşadığı tüm bu süreçleri 15 Ekim-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Kurultayı'nda okumuş olduğu *Nutuk*'unda anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'unda yer vermiş olduğu bazı dış politika olayları da vardır. İdealizmin başarısızlığı göz önüne alındığında, bu sürecin realist perspektifle okunup, Mustafa Kemal Paşa'nın realizmin ortaya koymuş olduğu kuramsal çerçevenin ne kadarını pratikte yaşama döktüğünü incelemek önemli görünmektedir.

Bu çalışma literatüre, Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta değinmiş olduğu dış politika olaylarının realist kuram çerçevesinde değerlendirerek katkı sunmayı amaçlamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika vizyonu üzerine yazılmış metinler olmasına karşın (Uzer, 2011) bunlar genelde Millî Mücadele'nin fikirsiz temellerinin dış politikaya yansımaları üzerinedir. Yine, Millî Mücadele yıllarında tartışılan manda ve himaye gibi konular üzerine yazılmış birtakım eserler (Erol, 1972) bulmak mümkündür. Ayrıca, uluslararası kuramlar çerçevesinde Türk dış politikasına yaklaşan eserler de bulunmasına karşın (Bozdağlıoğlu, 2003) bunlar da Türk dış politikasına Mustafa Kemal Paşa dönemiyle sınırlı olarak bakmak yerine, ona genel bir değerlendirme yapma iddiasındalardır. Ek olarak, *Nutuk*'taki dış politika anlatısından bahseden (Sar ve Gönlübol, 2013) çalışmalar olsa da bu çalışmanın hem kapsamı *Nutuk*'un okunduğu yıl olan 1927'nin ötesine geçmekte hem de *Nutuk*, çalışmaların dayandığı kaynaklardan yalnızca birini oluşturmaktadır. Bunun yanında, *Nutuk*'taki dış politika olaylarına spesifik olarak odaklanan bir çalışma olsa da bu çalışma, kuramsal perspektiften uzak, retrospektif bir özellik taşımaktadır (Landau, 1980). Bu çalışmanın literatüre katkısı, Mustafa Kemal Paşa'nın yüzde 60'a yakın bir oranını Millî Mücadele'ye ayırdığı (Dumont, 1997, s. 16) *Nutuk*'unda bahsettiği dış politika olaylarını realist kuram çerçevesinde tartışmak olacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika vizyonunu tartışırken *Nutuk*'a odaklanmanın önemi, *Nutuk*'un söyleminin güncel uluslararası konjonktürün bir yansıması ya da sonucu olarak oluşmamış olmasıdır. Diğer bir beyanla *Nutuk*, geçmişin bir muhasebesi olma özelliğini taşımakla beraber, Mustafa Kemal Paşa'nın birçok konuda olduğu gibi dış politikada da genel görüşlerini yansıtmaktadır (Landau, 1980, s. 40). Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'unu realist bir perspektiften incelemek iki açıdan ilgi çekici gözükmektedir. İlk olarak, sosyolojik yasaların varlığı ve sosyal gelişmelerin yönünü belirleme konusundaki şüphecilikleri ve tarihsel materyalizme karşı reddiyeci bakışları dolayısıyla pozitivistlerin pragmatistlerle "ideolojik kuzen" (Novack, 1968) olarak kabul edilmeleridir. Bir pozitivist olan Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikadaki adımlarında da bu pragmatik tutumun izlerini görmek mümkündür. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın genel vizyonunun parçaları halinde ortaya çıkan *Nutuk*'taki dış politika anlatısını, devletleri rasyonel ve pragmatik birer aktör olarak kabul eden realist kuram

çerçevesinde incelemek önemli görünmektedir. İkinci olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle 'hakimiyet' kelimesiyle karşılık bulan, egemenliğe yaptığı vurgunun çok güçlü olması da realist paradigma açısından ayrıca dikkat çekici görünmektedir (Landau, 1980, s. 40). Mustafa Kemal Paşa, realist paradigmanın temel argümanları olan bağımsızlık, milli kuvvetlere dayanma ve egemenlik gibi kavramlarla ilgili söz ve söz gruplarını *Nutuk*'unda sıklıkla kullanmıştır. Bunlardan bazılarını örnek olarak vermek gerekirse, İstiklâl-i millî 16 kez, hakimiyet-i milliye 14 kez, harekât-ı milliye 49 kez ve âmal-i milliye de 45 kez kullanılmıştır (Uzun, 2005, ss. 272-273).

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, realist kuramın temel dayanakları ve tarihsel süreci üzerine kapsamlı bir inceleme yapılmıştır. İkinci bölümde, Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta bahsettiği dış politika olayları realist kuram çerçevesinde yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise *Nutuk* üzerinden yöneticilerin ulusal çıkara karşı tutumlarının nasıl olduğu sorusuna yanıt aranmıştır.

REALİZMİN TEMEL DAYANAKLARI

Realizmin akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışı 20. yüzyılın ilk çeyreği olarak kabul edilse de entelektüel mirası çok daha eskiye dayanır. Tukidides'in milattan önce 5. yüzyılda yazdığı *Peloponessos Savaşları* (2010) yahut Niccolò Machiavelli'nin 16.yüzyılda kaleme aldığı *Prens* (1994) adlı eserleri realist düşüncenin yazılı ilk eseri olarak görülebilir. Zira her iki düşünür de siyasi realizmin temel tartışma noktaları olan güç, devlet ve devletin içinde bulunduğu sistemdeki yerine odaklanmaktadır. Ancak akademik bir disiplin olarak realizmin ortaya çıkışı ve 1980'lere dek uluslararası ilişkiler disiplinine yön vermesi için Edward Hallet Carr'ın 1939 tarihli *Yirmi Yıl Krizi* (2010) kitabını ve idealizmin Birinci Dünya Savaşı tecrübesine rağmen İkinci Dünya Savaşını öngöremeyişini beklemek gerekmektedir. Realizmin sınırları belirli ve modern bir disiplin haline gelişinde ise Hans Morgenthau'nun 1948 tarihli "*opus magnum*"u, *Uluslararası Politika* eseri hiç şüphesiz en önemli yeri teşkil eder.

1930'ların sonlarından 1980'lere kadar modern uluslararası ilişkiler disiplininde egemen olan realizm, Birinci Dünya Savaşı tecrübesine rağmen İkinci Dünya Savaşı'nı öngöremeyen ve önleyemeyen liberal düşüncenin savunduğu uluslararası ilişkilerde devletlerin, kurumsallaşmış işbirliğini mümkün ve gerekli gören (Keohane, 1984) idealist paradigmaya alternatif bir ekol olarak doğmuştur. Realist paradigmada, idealizmin aksine evrensel ahlaki değerler yer almaz. Zira herhangi bir üst otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde hayatta kalma mücadelesi veren devletler için ahlaki bir değerler setinden bahsetmek mümkün değildir (Varlık ve Demir, 2013, ss. 70-71). Realizmin temelde beş varsayımından söz etmek mümkündür (Gilpin 1996; Mastanduno ve Ethan, 1996).

İlk olarak uluslararası ilişkilerin en önemli aktörleri, günümüz itibarıyla sınırları belirli bir coğrafya üzerinde bağımsız ve egemen bir siyasi iktidar ile bir halkı yöneten politik gruplardır. Bu aktörlerin özellikleri zaman içinde değişiklik gösterebilir. Örneğin Antik Yunan'da egemenlik, şehir devletleriyken Ortaçağ'da krallık ve imparatorluklarda, günümüzde ise ulus devletlerdedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin temel meseleleri de egemen devletlerin birbirleriyle olan ilişkileridir (Waltz, 1998, s. 31). *Geleneksel güvenlik* konularını güç temelli siyaset anlayışlarının temelinde oturtan realistlere göre, bu konular dışında kalan hiçbir değer, kavram ya da düşünce uluslararası sistemde hayatta kalmak için bir önceliğe sahip olamaz (Mearsheimer, 2009, s. 242).

İkinci olarak devletlerin davranışlarını açıklamada rasyonalizme dayanan realizme göre, devletler "ulusal çıkarları için alternatif yolların maliyetini de hesaba katarak ulusal çıkarlarını

maksimize etmeye çalışan üniter-rasyonel aktörler”dir (Keohane, 1986, s. 165). Realizm, sıkça reelpolitik olarak anılan, devletlere ulusal çıkarlarını fayda/maliyet analizi ile rasyonel bir şekilde nasıl maksimize edeceklerini sunan bir rehberdir (Mastanduno, 2014). Devletler için hayatta kalmanın yolu, sistemden gelen mesajları ve sinyalleri reelpolitik ekseninde değerlendirerek onlara yönelik tutum takınmaktır (Milner, 1991, s. 69). Ancak realizm, devletlerin daima rasyonalitenin gerektirdiği şekilde davranmadığını da kabul eder. Devletlerin karar alma mekanizmaları zaman zaman uluslararası sistemden ve diğer devletlerden gelen mesajları ve sinyalleri yanlış yorumlayabilmektedir. Bu hususta realistler, insanın mükemmelliğinden ziyade yanılabilceğini vurgular ve “insanoğluna en başından beri hiç umut bağlamazlar” (Gilpin, 1996, s. 3).

Realizmin üçüncü varsayımı, devletlerin temel hedefinin güçlerini artırarak hayati çıkarlarını savunmak olduğunu kabul eder. Devletlerin güç mücadelesi ise Morgenthau’nun *Uluslararası Politika* (1948) eserinin ruhunu oluşturan anlayışa göre, paylaşılması mümkün olmayan sıfır toplamlı bir oyundan farksızdır. Güç ve çıkar arasında ise pozitif korelasyon vardır. Bu iki husus devletler için öncelikli meselelerdir, “prensipler ve idealler ise ikincil önemi haizdir” (Mastanduno, 2014, s. 50). Bu “sıfır toplamlı oyun”da fiziksel gücünü artırabilen devletlerin çıkarlarında da benzer bir artış görülmektedir. Fiziksel gücünü artıran küçük ve orta ölçekteki devletlerde çıkarlar ulusal güvenlikleriyle sınırlıdır. Kendilerinden daha güçlü devletler tarafından domine edilmekten kaçınmak için devletler güç dengesini sağlamaya çalışırlar (Gilpin, 1975). Bu denge, içeriden (ekonomik ve askeri gücü artırmak) sağlanabileceği gibi benzer kaygıları taşıyan devletlerle kurulan ittifaklar yoluyla da sağlanabilir. Söz konusu büyük ve süper güçler olduğunda ise ulusal güvenliğe ek olarak ulusal çıkarlar kavramına rastlanır. Süper güçler, tüm sistemi kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemek isterler, nitekim bu da artan gücün, yeniden tanımlanan çıkarları nasıl etkilediğine örnek teşkil eder (Jervis, 2009). Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrası dönemde, dönemin güçlü devletlerinin Orta Doğu petrolünün güvenliğini sağlamak için verdikleri güç mücadelesi ve Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmeleri artan gücün ve değişen sistemin çıkarları nasıl değiştirebileceğini örneklemektedir.

Dördüncü olarak realizm, uluslararası ortamı doğası gereği rekabetçi olarak görür. Zira iç politikanın aksine herhangi bir üst otoritenin bulunmadığı *anarşik* karakter sergileyen uluslararası ortamda hayatta kalmak ve çıkarlarını korumak ile güdülenen devletler, doğalarının gerektirdiği şekilde kendine yardım (*self-help*) düsturu ile hareket ederler (Morgenthau, 1948). Bu rekabet fiziki kazanımların yanı sıra prestij ve statü gibi soyut hedefleri de içerir (Schweller, 1999; Wohlforth, 2009). Liberal-idealist paradigmanın aksine realizm, anarşinin hüküm sürdüğü uluslararası arenada devletlerin işbirliği yapmalarının ve efektif uluslararası örgütler kurmalarının imkânsız değilse de çok nadir ve kısa süreli olacağını savunur. Dolayısıyla uluslararası ve uluslar-üstü örgütlere ve onların fonksiyonelliklerine yönelik fikirleri negatiftir. Bunun temel iki nedeni vardır: birincisi realistler, yalnızca bağımsız hareket etme ve karar almaya muktedir olan siyasal varlıkları (*devletleri*) uluslararası düzenin başat aktörü olarak kabul etmeleridir (Jervis, 1999, s. 44). İkincisi, realistlerin merkezi bir otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde herhangi bir hukuki bağlayıcılıktan veya ahlaki değerler sisteminden söz edilemeyeceğine olan inançlarıdır (Varlık ve Demir, 2013, ss. 70-71). Realistlere göre, uluslararası işbirliği yalnızca konjonktürel bir olgudur; şartların değişmesi veya devletlerin ulusal çıkarlarının çatışması halinde söz konusu uzlaşısı son bulmaktadır (Baldwin, 1993; Mearsheimer, 1994). Dolayısıyla devletler, olası tehditlere karşı anlaşmalar imzalayıp işbirliği içinde hareket edebilirler. Burada altı çizilmesi gereken husus, anarşi ortamında kendine yardımla güdülenen devletler için uluslararası işbirliğinin devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği müddetçe anlamlı olduğudur. Doğal olarak anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmanın tek yolu sistemin diğer aktörlerine güvenmek değil, kendi başına buna muktedir olmaktır

(Milner, 1991, s. 69). Söz konusu konjonktürel işbirlikleri, devletler arasında bir güvenin varlığına da işaret etmez. Bunun doğal sonucu da tüm bu anlaşma ya da anlaşmaların varlığına rağmen, devletlerin güç arayışları ve/veya birbirleri üzerinde egemenlik kurma eğilimlerinin devam etmesidir (Oye, 1986).

Son varsayım ise realizmin insan doğasına ve onun belirleyiciliğine atfettiği önemde yatar. Realizmle ilgili ana tartışmalardan biri onun insan doğasını kötü ve çıkarıcı kabul ettiğiyle ilgili genel inançtır. Ancak realizmin anahtar kavramlarından olan *insan doğası*, sanılanın aksine *kötü* değil, insanın hayatta kalmasını sağlayacak şekilde kendine has özelliklere sahip olarak tanımlanmıştır. İnsan doğasını ve onun doğa halindeki reflekslerini inceleyen ilk düşünürlerden olan Hobbes'a göre, kanun koyucu ve uygulayıcının olmadığı doğa durumunda insan, kısıtlı kaynaklar üzerindeki rekabetinde diğer insanlarla eşittir. Bu rekabet temelde üç ana prensip üzerine kuruludur: Kaynaklara erişim, kendi güvenliğini sağlama ve prestij kazanma. Hobbes, insanların sürekli birbirleriyle savaşmadıklarını belirtmekle beraber, insanları birbirlerine karşı koruyacak bir üst otoritenin bulunmayışını ise zorunlu olarak savaş halinde yaşamak olarak değerlendirir. İnsanlar doğa durumunda hiç yaşamamış olsa da devletler savaş hali olarak kabul edilebilecek anarşik bir sistemde varoluş mücadelesi vermektedirler (Hobbes, 1968). Buna mukabil doğa durumu konusunda Hobbes ile benzer fikirlere sahip olan Waltz (1979), doğa halindeki anarşi ve şiddeti birbirinden ayrı düşünür. Ona göre şiddetin kendisi değil, tehdit olarak kullanılması anarşinin bir özelliğidir. Devletler arasında doğa hali, savaş haliyle eş anlamdadır. Ancak bu, devletlerin sürekli savaşı seçtiği anlamına da gelmez: "Savaş, devletlerin takdirine kalmıştır, devletler ne zaman güç kullanıp kullanmayacakları konusunda doğa halinde özgürdürler" (Waltz, 1979, s. 109).

Özetlemek gerekirse, herhangi bir kural koyucu ve uygulayıcı üst otoritenin bulunmadığı, anarşik karakter sergileyen uluslararası ilişkilerde devletler en önemli ve belirleyici aktörlerdir. Devletlerin amacı, güçlerini artırarak rasyonel bir şekilde çıkarlarını en düşük maliyet ve en yüksek verimle sağlamaktır. Ancak devletler güçlerini artırırken uluslararası anarşi ortamında, kendisiyle aynı doğrultuda güdülenmiş diğer devletlerle mücadele etmek zorundalardır. Bu mücadelelerinde devletler, Mearsheimer'in (2010, s. 74) ifadesiyle "saldırıya uğradıklarında kendilerini kurtaracak birinin olmadığı demir bir kafes içinde olduklarını" da bilirler. Bu mücadelelerinde önemli bir ikileme karşı karşıya kalırlar. Bir yanda diğer aktörlerin niyetlerinin belirsizliği yüzünden yalnızca konjonktürel olarak sağlanabilen uluslararası işbirliği (Waltz, 1979), öte yanda da çatışan çıkarların devletleri sürüklediği ve maliyetlerine katlanmanın her zaman mümkün olmayacağı savaşlar (Gat, 2017). İnsan doğasının ve onun doğa halindeki davranışlarının kendine has özellikleri nedeniyle devletler arasındaki işbirliği oldukça sınırlı ve konjonktürel kalmaktadır. Dolayısıyla hayatta kalmak ve çıkarlarını korumak isteyen devletler, bu hedeflerini güçlerini artırmak suretiyle kendi başlarına yapmak zorundalardır. (Jeong, 2000, s. 192; Brown ve Kirsten, 2005). Bu ikilem çözülemediği sürece, realist paradigma savaş ve çatışmanın uluslararası ilişkilerin bir parçası olmaya devam edeceğini öngörür.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN *NUTUK*'UNDA REALİST İZLER

Yukarıda da değinildiği gibi, bir uluslararası ilişkiler kuramı olarak realizm, geleneksel güvenliği devletlerarası ilişkilerin merkezine koyar. Bir kurmay subay ve sonrasında siyasetçi olarak Mustafa Kemal Paşa, realizmin merkeze koyduğu iki alanda da varlık göstermiş ve hem kendi iktidarını korumayı başarmış hem de ülkesini "anarşik uluslararası sistem"de hayatta tutmuştur. Bu yüzden, Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'undaki dış politikayla ilgili olayları realist perspektiften yorumlamak anlamlı görünmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'unda ilk realist izlerin, henüz eserin başlarında yer alan Erzurum Kongresi'yle ilgili alınan kararların aktarıldığı kısımda görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu kararlar, realist kuramın ulusal sınırların ve egemenlik haklarının kullanılmasında devletlere yüklediği tekeli uygun olarak, toprak bütünlüğünü ve bu bütünlüğün bozulamaz olduğunu vurgulamaktadır (Atatürk, 2007, s. 89). Ayrıca yine realist kuramın egemenlik hakları açısından tekeli bir rol yüklediği bir başka alan olan devletin içişlerinde bağımsız hareket etmesi bağlamında bu kararlarda, başka devletlerin Osmanlı ülkesi içinde bulunmasının ve onun içişlerine müdahale etmesinin kabul edilemeyeceği de vurgulanmıştır. Aksi bir durumda, ulusun topyekûn bir direnişe geçeceğinin bildirilmesi de yine realizmin hem ulusal güce atfettiği önemle hem de askeri kapasiteye yüklediği yüksek politika (*high politics*) rolüyle örtüşmektedir (Atatürk, 2007, s. 89).

Bu kongre sonunda alınan bölgesel kararlar olmasına karşın, Sivas Kongresi'nde ulusal niteliğe bürünmüş ve daha sonra da Misak-ı Milli kararları için bir temel oluşturmuştur. Ayrıca bu kongrede alınan kararlar arasında, İstanbul Hükümeti memleketin bağımsızlığını temine muktedir olmadığı takdirde, bunu sağlamak amacıyla bir geçici hükümetin kurulması da kabul edilmişti. Bu karar da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM), sonrasında da yeni Türk Devleti'ne giden yolun nasıl açıldığının adeta bir programa dökülmüş hali gibidir.

Yukarıda da değinildiği gibi, realist görüş, devletin egemenlik haklarının hayati öneme sahip olduğunu savunmaktadır. Hatta yine yukarıda değinildiği şekliyle, geleneksel güvenlik gibi konuların egemenliğin destekleyici araçları olduğunu düşünürsek, realizm bu tür konuları yüksek politika (*high-politics*) olarak nitelendirerek konunun devletler açısından ne kadar hayati olduğunu vurgulamıştır. Erzurum Kongresi'nin manda ve himayeyi reddetmesi, devletin bölünmez bütünlüğüne yaptığı vurgu ve devletin egemenliğini tehdit edecek her türlü tavizin kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmesi düşünüldüğünde devletin mutlak egemenlik haklarından taviz verilemeyeceğinin açıkça vurgulandığı görülecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, realist kurama göre eğer bir devlet uluslararası sistemde hata yaparsa, cezalandırılabilir. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı'nın başına gelen bu durumun, liderlerin yaptığı hatalardan ve basiretsizliklerden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu yüzden, cezalandırmanın kesin bir hâl almaması için ulusu tüm mevcudiyetiyle direnmeye ve mücadeleye davet etmektedir. Bunun izlerini Erzurum Kongresi kararlarında ulusu birlikte direnişe çağıran ilgili maddede görmek mümkündür.

Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nde alınan yerel kararlar, ulusal nitelikli olacak şekilde tadil edildikten sonra kabul edilmiştir. Kararlar bakımından bir değerlendirme yapılacak olunursa, Erzurum Kongresi kararlarında realist karakter taşıyan ve yukarıda değerlendirilen kararlar Sivas Kongresi için de geçerlidir. Sivas Kongresi'nin Erzurum'dan farklı olarak önem taşıyan realist vurgusu ise manda ve himaye tartışmalarında bulunabilir. Sivas Kongresi'nde Refet Bey, Rauf Orbay ve Kara Vasıf Bey Amerikan Mandası'nın kabul edilmesi gerektiğiyle ilgili fikir birliği içindeyken, Mustafa Kemal Paşa buna karşı çıkmıştır. Bu tartışmaların en önemli nedenlerinden biri Erzurum Kongresi kararlarınının 7. Maddesidir Madde şöyledir:

Ulusumuz, bu çağın ülkelerini yüce bilir; teknik sanayi ve iktisat durumumuzu ve bize gerekli olanları iyice anlar. Bundan ötürü, devletimizin ve ulusumuzun içte ve dışta bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğünü korumak koşuluyla, altıncı maddede belirtilen sınırlar içinde, ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi devletin teknik, sanayi, iktisat yardımını sevinçle karşılarız ve bu adaletlice, insanca koşulları kapsayan bir barışın da ivedilikle gerçekleşmesi, insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına ulusal isteklerimizin en önemlisidir. (Atatürk, 2007, s. 151)

Mustafa Kemal Paşa, bu tartışmaya ana dayanak olarak görünen bu maddenin manda ya da güdümlü alakalı olmadığını söyler ve bu maddenin güdümcülüğe razı olmak anlamına gelmediğini, yalnızca başka devletlerin Türkiye'nin egemenlik haklarına zeval getirmeyecek şekilde yapacakları teknik destek, sanayi yatırımı ve iktisadi desteklerine açık olduğu anlamına geldiğini söylemektedir (Atatürk, 2007, s. 152).

Burada da açık şekilde görüldüğü gibi, realizmin en temel yaklaşımlarından biri olan ulusal çıkarların ve egemenlik haklarının asla bir başka devletle paylaşılacağı ilkesi Mustafa Kemal Paşa tarafından, yakın arkadaşlarının muhalefetine rağmen açıkça vurgulanmaktadır. Oysa bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olan liberalizme göre, devletin egemenlik haklarından ödün vererek işbirliği yoluna gitmesi onun ulusal çıkarlarına aykırı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü liberal düşünürler, bir devletin çıkarının diğer devletlerinde çıkarlarına bağlı olduğuna inanmaktadırlar (Gishmondi, 2008, s. 20). Buradan hareketle, Mustafa Kemal Paşa'nın manda karşıtı tutumunun uluslararası işbirliğine inanan liberal yaklaşımla çatışırken, realist yaklaşımla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Bunun yanında Landau, Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumunu Halide Edip'e verdiği cevap üzerinden, onun usta diplomatlığına bağlayarak, buna açıkça hayır demeyerek dış politikada kendisine alan açtığını iddia etmektedir (1980, s. 43). Her iki durumda da Mustafa Kemal Paşa'nın pragmatik tutumunun realizmle olan uyumu yadsınamaz. İlk durumda, Mustafa Kemal Paşa'nın belirttiği haliyle hem egemenlik hakları korunurken hem de devletin dış dünyaya ve yatırımlara açık olduğu vurgulanmıştır. Başka bir beyanla, ilk durumda, Batılıların Türkiye'yi Sovyet yanlısı olarak görme kaygısı giderilirken; ikinci durumdaysa, henüz *de facto* olarak dahi tanınmamış olan Anadolu Hareketi'nin lideri Mustafa Kemal Paşa, self-determinasyon vaadi olan Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) karşı hareketinin diplomasi alanını genişletmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın realizmle örtüşen bir diğer tutumunu da yine aynı tartışmalar çerçevesinde, Bekir Sami Bey'in Amerikalıların karşılıksız olarak Türkiye'ye yapacağına inandığı yardımlara karşılık, ona cevaben yazdığı 30 Temmuz 1919 tarihli mektupta bulmak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda, Bekir Sami Bey'in optimist tavrına karşı rasyonel bir aktör olarak ABD'nin, mutlaka bir çıkarı olması gerektiğini kavradığını gösteren bir tutumla, "Amerikan Hükümeti, böyle bir güdümcülüğü kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık, Amerika adına ne gibi yararlar sağlamış olacaktır?" şeklinde bir karşılık vermiştir (Atatürk, 2007, s. 127). Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubundan da anlaşıldığı üzere o, realistlerin argümanlarına uygun olarak, uluslararası arenada devletlerin bir güç mücadelesi içinde olduğunu ve bu mücadelenin de bir çıkar yarışına döndüğünün farkındaydı. O, bu anlayışının sonucu olarak alınacak her yardımın verilecek bir tavize karşılık düşeceğinin de farkındaydı.

Sivas Kongresi'nin hemen sonrasında, Anadolu hareketini baskıları sonucu Damat Ferit Paşa Hükümeti düşmüş ve yerine Ali Rıza Paşa kabinesi göreve gelmişti. Mustafa Kemal Paşa ile yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti arasındaki görüşmelerin olumlu sonuç vermesi üzerine, Ali Rıza Paşa hükümeti Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasına karar vermiş ve bu amaç doğrultusunda seçimler yapılmıştı. Yapılan seçimlerin sonuçlarına göre ARMHC (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu elde etmiştir. Mebusan Meclisi ilk toplantısını 12 Ocak 1920'de yaparken, tarihi kararı (Misak-ı Millî) 28 Ocak 1920'de kabul etmiştir (Atatürk, 2007, s. 483).

Misak-ı Millî kararlarının dış politika açısından önemi; başta İtilaf devletleri olmak üzere tüm dünyaya İstanbul Hükümetinin boyun eğmiş tavrına rağmen, Türk milletinin, Anadolu hareketinin etrafında kenetlenerek direneceğini ilan etmesidir. Bu da yukarıda realizmin dördüncü varsayımı olarak ortaya konan uluslararası sistemin bir *self-help* sistem olduğuyla

ilgili genel kabulünün başta Mustafa Kemal Paşa tarafından kavrandığını ve ulusu da bu doğrultuda mücadeleye çağırdığını göstermektedir.

Böylesi bir kararın Meclis'te kabul edilerek *de jure* statüsü elde etmesi, realistler perspektif içinde, anarşik uluslararası sistem içinde işgal edilmiş ve yok olma noktasına gelmiş bir ulusun egemenlik haklarını yeniden elde etme çabası olarak algılanabilir. Buradan hareketle, Anadolu Hareketi'nin lideri ve Misak-ı Millî kararlarının ana aktörü olarak Mustafa Kemal Paşa'nın anarşik bir yapı olan uluslararası sistemde, ulusunun hayatta kalma çabasına liderlik etmesi realist ilkelerle örtüşmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın manda görüşmelerindeki benzer bir tutum ve davranışı, Londra Konferansı esnasında Misak-ı Millî kararlarına ters düşen birtakım gizli anlaşmalar imzalayan Bekir Sami Bey'e karşı gösterdiği söylenebilir. Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerle antlaşmalar yapan Bekir Sami Bey, Misak-ı Millî'nin ve Kuvayı Milliye'nin ruhuna uymayan tavizler vermiş ve tüm bu antlaşmalar TBMM tarafından reddedilmiştir. Ayrıca Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu doğrultusunda görevinden istifa etmiş ve yerine TBMM adına Moskova Antlaşmasına imza koyan Yusuf Kemal Bey getirilmiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın egemenlik hakları açısından bakıldığında, realizmin araçlarına uygun bir davranış sergilediğini gözler önüne sermektedir (Sonyel, 1987, ss. 117-118).

Mustafa Kemal Paşa'nın Bekir Sami Bey olayı ve manda tartışmalarına benzer bir tutumu, realizmin devletlerin mutlak egemenlik ilkesine uygun düşen bir söylemi Ankara'ya gelen Fransız temsilcisi Franklin Bulyon'la yapmış olduğu görüşmede söylediklerinde de bulabiliriz:

Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenmiştir (...) Bizden öncekilerin yaptıkları yanlış işler yüzünden ulusumuz, sözde varsayılan bağımsızlığında, (gerçekte) bağımlı bulunuyordu (...) Biz, yaşamak isteyen, özsaygı ve onuruyla yaşamak isteyen bir ulusuz. Bir yanlışlığı sürdürmek yüzünden bu niteliklerden yoksun kalmaya katlanmayız (...) Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. (Atatürk, 2007, ss. 833-835)

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumunun nedeni, bir milliyetçi ve pragmatist olarak, uluslararası denklemde eşit bir aktör şeklinde hareket edebilmenin yolunun tüm bu alanlarda ulusal çıkarlarını gözetmek ve bağımsız hareket edebilen bir devlet kurmak olduğunun bilincinde olmasıydı. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın ulusçuluğu da realist sınırların dışına çıkmamıştır. Onun önceliği, kurmaya çalıştığı devletin ulusal sınırlarını kabul ettirmektir. Bunun nedeni, Osmanlı'nın farklı dönemlerde sürdürdüğü İslamcılık ve Turancılık politikalarının başka aktörlerin çıkarlarıyla çatıştığı ve bunun da uzun vadede ulusal çıkarlarla çatıştığı tespitini yapmış olmasıydı. Mustafa Kemal Paşa, farklı milletleri bir arada toplamanın çok cazip bir görüş olduğunu belirtirken, bunun yanlıcılığını ve sürdürülemez olduğunu da vurgulamıştır. O, her ilerlemenin mutlaka bir geri çekilişi de olduğuna yaptığı vurguyla beraber, İslamcılık ve Turancılık gibi fikirlerin geçmişte olduğu gibi gelecekte de başarısızlığa uğramaya mahkûm olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk devleti için çizdiği yol haritasıysa "ulusal siyasa" olmuştur (Atatürk, 2007, s. 861).

Bu da yukarıda realizmin son varsayımı olarak ortaya konan, savaşların ulusların ve devletlerin inisiyatifinde olduğu gerçeğiyle örtüşmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Türk devleti egemen bir aktör olarak uluslararası sistemde hareket etme şansını bulduktan sonra, kendi isteğiyle barıştan taraf olacaktır. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, realizmin temel inanışlarından biri olan uluslararası bir etik-ahlak kuralları bütünü olmadığını da farkındadır. Mustafa Kemal

Paşa'nın farkındalığını İstanbul'un işgali üzerine İtilaf Devletleri temsilcileri ve bağımsız devletlerin Dışişleri Bakanlıklarına çekmiş olduğu telgrafta bulmak mümkündür:

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşımın kutsallığı ve hiçbir gücün ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakamayacağına inanıyoruz. Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir yağınma plan ve Wilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir Ateşkes Anlaşması ile ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranış üzerine yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz. (Atatürk, 2007, ss. 557-559)

Mustafa Kemal Paşa tüm bu değerlerin Batı medeniyetine ait olmasına rağmen, bu değerlerin mutlak savunucuları ve doğdukları yer olan gene aynı devletler tarafından kendi ulusal çıkarları için çiğnendiğinin de bilincindedir. Dolayısıyla yukarıda üçüncü varsayım olarak ortaya konan realist ilkenin de savunduğu gibi, bu tür değerler var olsa bile uluslararası bir merkezi otorite olmadığı için ulusal çıkarlar mevzubahis olduğunda, esnetilmeye, göz ardı edilmeye ve hatta çiğnenmeye açıktır. Burada da İtilaf güçleri, yer yer konjonktürel olarak işbirliği yaptıkları Osmanlı Devleti'nin hukukunu yoka saymakta ve hatta onu *de facto* olarak tarih sahnesinden silecek adımlar atmaktadırlar.

Son olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın realizm ile örtüşen bir diğer söylemi, yüksek politika (*high politics*) – alçak politika (*low politics*) üzerinedir. Mustafa Kemal Paşa, realizmin öngördüğü gibi bir çıkarıma vararak, “düveli mütelifenin” hepsinin kendi devletlerinin payına Türkiye'den azami çıkarı elde etme gayesinde olduğunu anlamıştır (Atatürk, 2007). Buna karşın Mustafa Kemal Paşa iki farklı strateji izleyerek, bir yandan *de facto* bir güç olarak da olsa TBMM Hükümeti'ni tanıtmaya çalışmış; diğer yandan bu yolla karşısında oluşan Türk-karşıtı bloku dağıtmak için çaba harcamıştır (Landau, s. 45). Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, itilaf güçlerinin çıkar-maksimizasyonuna bir karşı-çıkâr projesiyle cevap vermiştir. Her askeri başarının ardından İtilaf güçlerinin TBMM Hükümeti'yle pazarlık ve müzakere arayışına girmesi, ancak yine de TBMM Hükümeti'ne mağlup Osmanlı Devleti'nin bir uzantısı muamelesi yapılması Mustafa Kemal Paşa'nın bir taarruz yapılmadan, düşman kuvvetleri silah gücüyle tamamıyla alt edilmeden, müzakere yoluyla sağlıklı ilişkiler kurulamayacağını anlamasını sağlamıştır. Bu durumda, müzakere bir alçak politika (*low politics*) olarak kalırken, tıpkı realistlerin kuramsal olarak vurguladıkları gibi, askeri güç öne çıkarak yüksek politikanın (*high politics*) önemi ortaya çıkmış ve Türk milletinin bağımsız, egemen bir aktör olarak dünya sisteminde yer alabilmesi için tek yol haline gelmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa şöyle demektedir:

Baylar, 1922 yılı Ağustosuna değin de Batı devletleriyle olumlu anlamda gerçek ilişkiler kurulmadı. Ülkemizde bulunan düşmanları silah gücüyle çıkarmadıkça, çıkarabilecek varlığımızı ve ulusal gücümüzü eylemlerle göstermedikçe siyasa alanında umuda kapılmanın yeri olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. (Atatürk, 2007, s. 861)

Tıpkı realizmin de iddia ettiği gibi, Mustafa Kemal Paşa, askeri başarı ve gücün caydırıcılığı olmadan, ulusun bağımsızlığının mümkün olamayacağını farkındadır. Yukarıdaki söylem bunu açıkça göstermektedir. Bu yüzden, Mustafa Kemal Paşa'nın burada yüksek politikadan yana, yani silahlı gücün caydırıcılığından yana inisiyatif aldığı söylenilebilir.

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerin ana kuramlarından olan realizm, temelde beş varsayım üzerine kurulmuştur. Realizme göre her şeyden önce, uluslararası ilişkilerin ana aktörleri, çıkarları

peşinden koşan devletlerdir. Bu devletler, çıkarlarının peşinden koşarken rasyonel bir yöntem izleyerek minimum maliyetle maksimum faydayı hedeflerler. Üçüncü olarak devletlerin çıkarları, güçleriyle doğru orantılıdır; çıkarlarını artırmaya ve korumaya çalışan devlet, öncelikle gücünü artırmalıdır. Dördüncüsü, birbirlerine karşı hayatta kalma ve güç artırma mücadelesi veren devletler, bunu birbirlerine rağmen yaparlar. Zira üst otoritenin olmadığı uluslararası sistem, anarşik bir karakter sergiler ve doğal olarak rekabetçidir. Son olarak, tüm bu varsayımların kesiştiği noktada yer alan insan doğası kötü değil, anarşik olan doğa durumunda hayatta kalmak için her şeyi yapmaya hazır kendine has özelliklere sahiptir.

Nutuk'ta realist izler, Erzurum ve Sivas Kongrelerine değinilen ilk bölümlerde görülmektedir. Manda ve himayenin reddi, ulusal sınırlar dahilinde vatanın bölünmezliği, içişlerine müdahalenin kabul edilemeyeceği, gayrimüslim azınlıklara ulusal bütünlüğü bozucu ayrıcalıkların tanınmayacağı ilanı bize gösteriyor ki Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında oldukça realist, devleti ve onun hayatta kalmasını sağlayacak çıkarlarını önceleyen bir politika izlemiştir. Kongre kararları gösteriyor ki yeni devlet, uluslararası ilişkilerde diğer devletlerle eşit şartlarda yer almak ve hayatta kalmasını sağlayacak çıkarlarının peşinden koşarken bunu tamamen kendi başına yapmak istemektedir.

Türk ulusu ve Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele dönemindeki gündemi, yayımlarıktan uzak olmakla beraber realistlerin varsayımlarıyla paralel bir şekilde hayatta kalmayı esas hedef olarak belirlemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı'nın mirasını devralmaktan ziyade ulusunu bağımsız olarak hayatta tutmaya çalışmıştır. Onun realist yaklaşımları, bu çalışmada Erzurum ve Sivas Kongrelerinin uluslararası ilişkiler açısından bağlayıcı kararları, Misak-ı Millî kararlarının kabulü, Bekir Sami Bey'in yaptığı gizli anlaşmaların sonucu olarak görevden el çektilmesi gibi olaylar üzerinden örneklendirilmiştir. Millî Mücadele de bu anlamda irredendist bir dış politikanın bir sonucu değil, tam aksine ismiyle müsemma bir şekilde bir ulusun kurtuluşunu ve belirleyici özelliği anarşi olan uluslararası arenada kendini ispat mücadelesini temsil etmektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Bu makalenin yazarları makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. Yayınları.
- Baldwin, D. (1993). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Routledge: New York.
- Brown, C., ve Kirsten, A. (2005). *Understanding International Relations* (1st b.). New York: Palgrave Macmillan.
- Dumont P. (1997). *Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Edward H. C. (2010). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erol, M. (1972). *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*. Giresun: İleri Yayınları.
- Gat, A. (2017). *The Causes of War and the Spread of Peace: But Will War Rebound?* (1st b.). Oxford: Oxford University Press.
- Gishmondi, M. D. (2008). *Ethics, Liberalism and Realism in International Relations*, New York: Routledge.
- Gilpin, R. (1975). *U.S. Power and the Multinational Corporation*. New York: Basic Books.
- Gilpin, R. (1996). No One Loves a Political Realist. *Security Studies*, 5(3), 3–26.
- Hobbes, T. (1968). *Leviathan*. New York: Penguin.
- Jeong, H.-W. (2000). *Peace and Conflict Studies an Introduction* (1st b.). New York: Routledge.

- Jervis, R. (1999). Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate. *International Security*, 24 (1), 42-63.
- Jervis, R. (2009). Unipolarity: A Structural Perspective. *World Politics*, 61(1), 188-213.
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, R. (1986). Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. R. Keohane (Dü.) içinde, *Neorealism and Its Critics* (s. 158-203). New York: Columbia University Press.
- Landau, J. (1980). Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika. *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. Çev: Nazım Güvenç. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Mastanduno, M. (2014). Realism in Asia. S. Pekkanen, J. Ravenhill, & R. Foot (Dü) içinde, *Oxford Handbook of the International Relations of Asia* (s. 25-45). New York: Oxford University Press.
- Mastanduno, M., ve Ethan, K. (1996). Realism and State Strategies after the Cold War. M. Mastanduno, ve K. Ethan (Dü) içinde, *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*, (s. 1-27). New York: Columbia University Press.
- Mearsheimer, J. J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 5-49.
- Mearsheimer, J. J. (2009). Reckless States and Realism. *International Relations*, 23(2), 241-256.
- Milner, H. (1991). The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique. *Review of International Studies*, 17(1), 67-85.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: A. A. Knopf.
- Novacks, G. (1968). "Positivism and Marxism In Sociology", <https://www.marxists.org/archive/novack/works/history/ch11.htm> adresinden 15.08.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Oye, K. A. (1986). *Cooperation under Anarchy*, Princeton University Press: West Sussex.
- Sar, C. ve Gönbübol, M. (2013). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası: 1919-1938*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Schweller, R. (1999). Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict over Scarce Resources. E. Kapstein, & M. Mastanduno (Dü) içinde, *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War* (s. 28-68). New York: Columbia University Press.
- Sonyel, S. S. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I. Ankara: TTK Yayınları.
- Tukidides (2010). *Peloponnesos Savaşları*, (Çev. F. Akdemir), İstanbul: Belge Yayınları.
- Uzer, U. (2011). *Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*, I. B. Londra: Tauris.
- Uzun, H. (2015). *Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Varlık, A. B. ve Demir, S. (2013). Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Waltz, K. (1979). *The Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Pub. Co.
- Waltz, S. M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, 110, 29-46.
- Wohlforth, W. (2009). Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. *World Politics*, 61(1), 28-57.

JEOTURİZMİN TÜRKİYE’DEKİ POTANSİYELİNİN KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

Aziz Cumhur Kocalarⁱ

ÖZ

Kitlesel turizm yerini zamanla bireysel turizme bırakırken, bozulmamış doğal alanlara yönelik bir turizm akımı başlamış, bu alanların daha planlı ve kontrollü olarak turizme açılması gerektiğine inanılmıştır. Ekoturizm bu planlı ve kontrollü gelişmeyi sağlamak üzere yaygın kabul gören ve kendini diğer turizm türlerine nazaran yenileyen yegâne turizm hareketidir. Ekonomik, ekolojik ve sosyal kültürel boyutlarıyla ekoturizmi sürdürülebilir bir yapıda geliştiren güncel uygulamalardan bazıları bu çalışmanın da konusu olmaktadır. Jeoturizm, yerkürede jeolojik ve jeomorfolojik miras alanlarında gerçekleşen bir turizm şeklidir. Jeoturizm, jeosit veya jeolojik miras durumundaki doğal varlıkları, mağara, kanyon veya etkileyici yer şekillerini görmek, tanımak veya inceleme amaçlı yapılan turizm çeşididir. Jeoturizmi eğitim turizmi içinde de sayabilmek mümkündür. Bu anlamda Türkiye coğrafyası potansiyel bir jeoturizm bölgesinde yer almaktadır. Çalışmada Türkiye’de jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanakları sorgulanmıştır. Ayrıca Türkiye’deki kırsal sosyolojinin izinde kırsal gelişim dinamiklerinin geçmişten gelen izlerini yine kırsal sahadan seçilen jeolojik ve jeomorfolojik açıdan değerli bazı doğal yerleşmeler üzerinden de sürmeyi hedeflemektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklara da vurgu yapan çalışma, jeoturizm bilincinin ekoturizm benzeri bir etki yaratabileceği varsayımını test etmiştir.

Anahtar Sözcükler: jeomiras, jeoturizm, dağlar, milli parklar, Türkiye

AN INVESTIGATION OF TURKEY’S POTENTIAL OF GEOTOURISM IN TERMS OF RURAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

While mass tourism has been replaced by individual tourism over time, a tourism trend has started for undisturbed natural areas, it was believed that these areas should be opened to tourism in a more planned and controlled manner. Ecotourism is the only tourism movement that is widely accepted and renews itself compared to other types of tourism to ensure this planned and controlled development. Some of the current practices that develop ecotourism in a sustainable structure with its economic, ecological, and social cultural dimensions are also the subject of this study. Geotourism is a form of tourism that takes place in the geological and geomorphological heritage areas of the world. Geotourism is also an educational tourism. In this sense, the geography of Turkey is also located in a potential geotourism region. The study questions the possibilities of rural development in Turkey through geotourism-oriented education. In addition, it aims to trace the dynamics of rural development from the past in the footsteps of rural sociology in Turkey through some villages with geologically and geomorphologically valuable natural settlements selected from the rural fields. Emphasizing the differences between the diversified tourism types within the framework of sustainable tourism understanding, the study tests the assumption that geotourism awareness can create an ecotourism-like effect.

Keywords: geoheritage, geotourism, mountains, national parks, Turkey

GİRİŞ

21. yüzyılda ülkelerin ekonomisini, coğrafyasını ve sosyolojik yapılarını etkileyen turizm sektörü dünyada eğlence/dinlenme faaliyeti olmakla birlikte farklı coğrafyalarda doğal ve beşerî

ⁱ Doktor Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Niğde-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-0580-9530](https://orcid.org/0000-0003-0580-9530). E-posta: azizcumhurkocalar@gmail.com.

Gönderim (Submission): 11.10.2021

Kabul (Acceptance): 25.12.2021

unsurlar hakkında bilgi edinme merakının giderildiği bir sektör haline de dönüşmüştür. Dolayısıyla doğal alanların korunması, korunarak bu alanların birer ekonomik kaynağa dönüştürülmesi, yerel halkın sürece dahil edilmesi, alan yönetim planlarının çıkarılması gibi bir dizi gelişme ekoturizm, kırsal turizm, jeoturizm gibi sınıflandırmalarla turizm içinde yer bulmuştur. Doğa-turizm sürecinin planlı adımlarının atıldığı ilk yer, 1872’de, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Yellowstone Milli Parkı’dır (Akbulut Özpay, 1986). Milli parklar diğer dünya ülkeleri tarafından kabul görmüş ve hızla yaygınlaşmıştır. Dünyada doğa ve doğal kaynakların kullanımı ve gelecek nesillere bu mirasın aktarılması amacıyla 1948 yılında Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) kurulmuştur (Yücel ve Babuş, 2005). 1950’li yıllardan sonra bu kuruluşların varlığı ile doğa turizmi ve koruma çalışmalarında ekolojik boyutunun ağırlık kazandığı görülür. Yeryüzünü oluşturan yer şekilleri ve jeolojik oluşumların korunmasına yönelik adımlar ise geç atılmıştır. 1990 yılında Fransa’da yeryüzü miraslarının korunmasına yönelik yapılan bir toplantıda jeolojik ve jeomorfolojik mirasların bir arada bulunduğu alan olarak tanımlanan “jeopark” (Akbulut, 2014, s. 30) ve devamında bu miraslardan yerel halkın katılımıyla turizm amaçlı yararlanmayı amaçlayan jeoturizm kavramları ortaya çıkmıştır. Dünya ülkeleri jeoturizmi, günümüzdeki turizmde önemli kullanma ve koruma faaliyetlerinden biri olarak kabul etmektedirler.

Türkiye’nin doğa koruma ve turizm faaliyetlerinden bir arada yararlanmanın tarihi ise çok eski değildir. Türkiye’de 1950 öncesi Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yasal düzenlemelerle temelleri atılmaya başlanılmış olan doğa koruma ve planlama çalışmalarının 1950’li yıllar ile artık koruma bilincini geliştirmeye başladığı görülmektedir. 1950 sonrası farklı statülerde koruma alanları ilan edilmiş ve planlamaları yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de, “Milli Park” deyiminin Çevre Mevzuatı’na girişi (1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu, 4. ve 25. md.) önemlidir. Türkiye’nin ilk milli parkı Yozgat Çamlığı Milli Parkı (1958) ilk planlı doğa koruma çalışmasıdır. Türkiye’de doğal, tarihi ve arkeolojik değerler, doğal bitki toplulukları, ornitolojik, jeolojik, jeomorfolojik özellikler taşıyan 46 milli park bulunmaktadır. Bu alanlardan da gerek ekoturizm gerekse jeoturizm boyutuyla yararlanılmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Ekonomik, jeolojik ve sosyal kültürel boyutlarıyla sürdürülebilir bir yapı sunan jeoturizm, bu çalışmanın konusu olmaktadır. Çalışma, Türkiye’de jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanaklarını sorgulayan bir çaba içerisindedir. Ayrıca Türkiye’deki kırsal sosyolojinin izinde kırsal gelişim dinamiklerinin geçmişten gelen izlerini, kırsal sahadan seçilen jeolojik ve jeomorfolojik bakımdan değerli bazı tarihi doğal ve ekolojik açıdan eşsiz dağlık yerleşmeler üzerinden de sürmeyi hedeflemektedir. Jeoturizm, jeopark, jeomiras ve jeositlerle ilgili yabancı ülke örneklerine de kısaca yer verilmektedir.

Çalışma, aslında son 25 yıl içinde Türkiye’de iki farklı bölgedeki hassas dağlık kırsal alanlarda yaşanılardan eğitici yönde (ders çıkarıcı) bir yaklaşım içinde kalmaktadır. Bu amaçla çalışmada “olmayana ergi metodu” kullanılmıştır. Böylece geçmişin aksine yakın gelecekte olumlu bir yönde gerçekleştirebilecek kırsal koruma ve kalkınma sağlayıcı çalışmalara yönelik tasarıların ve planların çok daha katı bir şekilde uygulanma gerekliliklerine vurgu yapmaktadır. Bu yönde geçmiştekine benzer yaşanabilecek olumsuz olasılıklara karşı önlem almaktadır. Eğitim sosyolojisi araçlarıyla koruma ve kullanma dengesine vurgu yaparak turizmde bilinç arttırma gayretlerini önemsemekte ve desteklemektedir. Günümüzdeki sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklılara da vurgu yapan çalışma, jeoturizm bilincinin ekoturizmdeki gibi benzeri etkiler yaratabileceği varsayımını test etmektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışma; sit türlerinin tanım ve kapsamaları, jeomiras/jeopark, jeoturizm ve jeoturist inisiyatifleri, Türkiye’de jeoturizmin eğitim turizmdeki potansiyel yeri, jeoturizmin kırsal planlama ve kalkınmada öne çıkan yanları şeklinde verilen alt başlıklar üzerinden incelenmiştir. Çalışmada Türkiye’den iki adet saha örneği (Kaçkar Dağları Milli Parkı; Nemrut Dağı Milli Parkı) ele alınmış ve seçilen bu saha örnekleri üzerinden kırsal yaşam da jeoturizm ile sağlıklı bağların kurulup kurulamadığı araştırılmıştır.

Sit Türlerinin Tanım ve Kapsamları

Sit türleri farklı gruplar halinde anılır ve 2004 yılı itibariyle Türkiye’de bulunan sit alanlarının sayısı da Tablo 1’de verilmiştir.

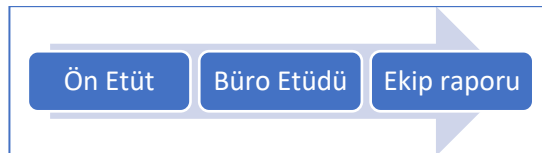
Tablo 1. 2004 İtibariyle Türkiye’deki sit türleri, sayıları ve genel kapsamaları.

Sit türleri	Sit sayıları	Kapsamı
Kentsel sit	188 adet	İnsan yapısı eserler ile bu eserlerin bulunduğu yerleri ifade eder.
Tarihi sit	125 adet	
Arkeolojik sit	5278 adet	
Doğal sit	831 adet	İlginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve taşınmaz tabiat varlıkları ifade eder.

Kaynak: Türkiye’deki korunan alanların sayıları, çeşitli kaynaklarda da bildirilmektedir. Tablo bu kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından türetilmiştir (Yeşil Atlas, 2003; Yücel, 2005).

Bu tanımların dışında “taşınmaz tabiat varlığı” için ayrıca alttaki gibi bir tanım bulunmaktadır: “Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli taşınmazlar.” Bu tanımın “doğa anıtı” ile benzerliği olduğu da ayrıca belirtilmelidir.

Doğal peyzajı etkileyen faktörlerden olan jeolojik yapı her bölgede birbirinden çok farklı heterojen özelliklere sahip olabilir. Doğa koruma alanlarındaki taramalarda milli parkların belirlenmesi aşamalarında her alan için izlenen yol, Şekil 1’deki gibi verilebilir. Şekil 1’de söz konusu edilen ekip, farklı meslek disiplinlerinden oluşmaktadır (peyzaj mimarı, bölge plancısı, jeolog, coğrafyacı, jeomorfoloğ, hidrobiyolog, arkeolog, ornitholog, ekolog, tarihçi, orman mühendisi, mimar, çevre mühendisi, sosyolog, vb.).

Şekil 1. Doğa koruma alanlarında milli parkların belirlenmesi aşamaları.

Jeolojinin alan seçimlerine olan etkisi ile bu yapılar incelenebilmektedir. Alanların tespitinde ve bazen jeolojik dönem kalıntılarının sayısı öne çıkan özellikler iken bazen de orman kaynakları yönetiminde endemik bitkilerin oluşturduğu çeşitlilikler değerli olabilmektedir.

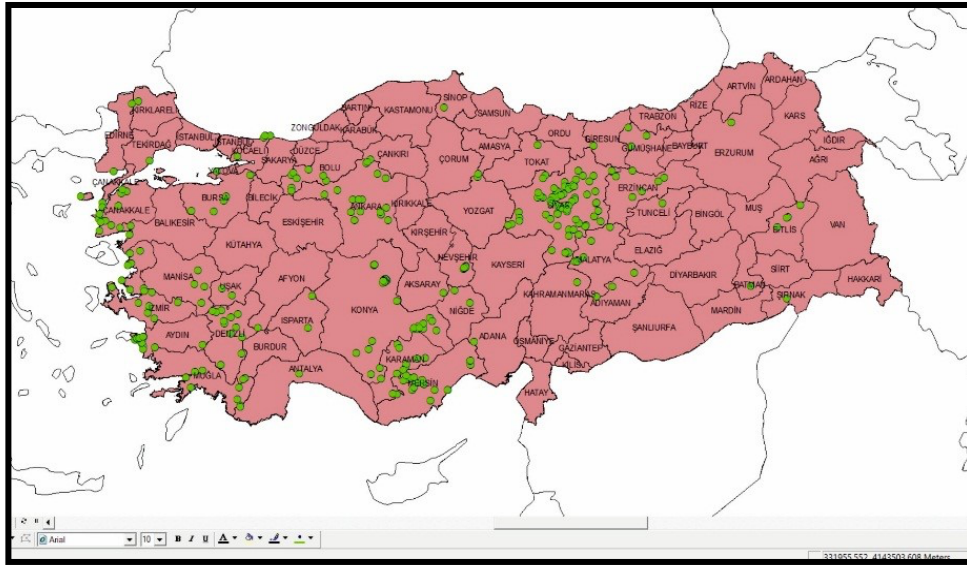
Jeomiras/Jeopark

Miras coğrafyalar, insanın yok edici etkisine karşı günümüze varana kadar direnerek ayakta kalabilmiş eşsiz alanlardır. Doğal yaşam açısından dünya ölçeğinde önemli alanların yanında,

benzersiz jeolojik, arkeolojik, tarihsel ve kültürel özelliklere sahip yerler de miras coğrafya olarak tanımlanabilir (Yeşil Atlas, 2003).

İnsanın doğadaki ayak izlerinin hızla büyümesi, coğrafyanın kendine özgü fizyonomisini de ortadan kaldırmaktadır. Kıvrım, fay, tabaka ve canlı izleri gibi çok özel yer şekilleri de hızla yok edilmektedir. Bu yok oluş Dünya'nın tarihinin de yok oluşu anlamına gelmektedir. Jeolojik mirası koruma çalışmaları ilk kez 1991 yılında Fransa'nın Digne Kenti'nde yapılan "Jeolojik Mirası Koruma Sempozyumu" ile başlamıştır. Bu sempozyumda alınan kararlar tüm ülkelerde yayımlanarak jeolojik mirası korumak için çağrı yapılmasını sağlamıştır. Ortak bildiri Türkiye'nin de içinde bulunduğu 30 ülke tarafından kabul edilmiştir. Dünyada çeşitli ülkelerden geoparkları ve güncel çalışmaları incelemek gerekirse UNESCO Geopark Network adresinden ayrıntıları takip etmek mümkündür.

Türkiye'de de 1999 yılında kurulan JEMİRKO (Jeolojik Mirası Koruma Derneği) ülkenin jeolojik miras envanterini çıkararak bu doğal anıtların korunmaya alınması için çalışmalar yapmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucu Türkiye'de 28 adet Jeolojik Miras Alanı belirlenmiştir (Yeşil Atlas, 2003; JEMİRKO, 2021). Türkiye'de jeolojik miras alanı olabilecek potansiyele sahip yaklaşık 380 adet öneri alanlarının envanteri (CBS programı-ARCGIS 9.3) veri tabanına aktarılmaya başlamıştır. MTA-TUJEMAP sayfasında Türkiye'deki jeomiras alanları görünmektedir (Şekil 2). Türkiye'de başta gelen bazı jeolojik miras alanlarının önemi ve mevcut durumu hakkında bir rapor da ayrıca yayımlanmıştır (TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 2021).

Şekil 2. Türkiye'deki jeomiras alanları (MTA-TUJEMAP, 2021).

MTA tarafından güncellenerek düzenlenen Türkiye Jeolojik Miras Alanları Ulusal Envanteri Protokolü - Alan Öneri Formu verilerine göre önerilen alanlara ait özelliklerden bazıları Tablo 2 ile görselleştirilerek sunulmaktadır.

Tablo 2. Jeolojik miras alanının ayırt edici karakteristik özelliği.

Alanın ayırt edici karakteristik özelliği			
Jeomorfolojik	Jeokimya	Tektonik	Jeoteknik
Mineralojik	Stratigrafik	Jeofizik	Sedimantolojik
Paleontolojik	Petrolojik	Hidrojeolojik	Magmatik
Maden Yatakları	Metamorfik		
Jeolojik Miras Alanına Özgü Kriterler			
Estetik güzellik	Bilimsel Önemi		Eğitimsel Önemi
Genel Jeolojik Durumu			
Baskın alan	Sedimanter		Volkanik
Plütonik	Masif/ birlik/ yaş özellikleri:		Metamorfik
Nadirlik	Yörenin sürdürülebilir kalkınmasına etkisi		Turizm Potansiyeli
Alanına Özgü Kriterler			
Yerel	Ulusal	Bölgesel	Uluslararası

Kaynak: Türkiye Jeolojik Miras Alanları Ulusal Envanteri Protokolü.

Türkiye'nin volkanik dağları, fay hatları ve kıyı şeridinin uzunluğunun yanı sıra kıtalar arası geçiş coğrafyasında oluşu ve üç iklim kuşağında yer alışı pek çok doğal zenginlik yaratmaktadır. Türkiye'de jeolojik miras alanı olabilecek potansiyele sahip yaklaşık 380 adet alan önerisi getirilmiş ve değerlendirilmiş olması bu potansiyelin açıkça bir kanıtıdır.

Jeoturizm ve Jeoturist İnisiyatifleri

Jeoturizm ekolojik yaklaşımlara da hassas olan alanlarda gerçekleşen önemli bir turizm şeklidir. Ancak son yıllarda taş ve maden ocakları kritik bir tehdit alanı oluşturmaktadır, bu yüzden “endüstriyel” sebeplerde göz önünde bulundurularak, hassas “jeolojik alanların” ve nadir görülen jeomirasın korunması için acilen önlemler alınmalıdır.

Jeomirasın saptanması ve korunmasına dair dünya çapında oldukça iyi bir duruma gelmiş örnek çalışmalar vardır, korunan bu miras örnekleri zamanla değer kazanmış ve tanınmıştır. Ayrıca bu tür “jeolojik alanların” ortak bir bilinçle korunmasına yönelik girişimler de olmuştur. Küresel stratejik jeokoruma düşüncesinin oluşmasına yönelik girişimler, sürecin gelişiminde önemli bir kaldıraç etkisi yaratmıştır. İşte tüm bu başarılı koruma çalışmaları, ulusal kapsamda da desteklenmeli ve coğrafyamıza özgü yaklaşımlara paralel şekilde geliştirilmelidir.

Diğer yandan jeoturizm/jeopark/jeomiras/jeosit konusundaki bilimsel çalışmalar da arttırılmalıdır. Bunlara paralel olarak alanların görselleştirilmesi ve sanal yollarla canlandırılması gibi eğitsel ve destekleyici diğer çalışmalar da artmaya başlayacaktır. Böylece sivil toplum girişimleri ve inisiyatifleri de bu sürece katılacak, jeokorumanın yaygınlaştırılmasına yönelik önemli bir destek sağlama yolunda gelişim gösterilmesine yardımcı olacaklardır. Jeokoruma bilincinin artması için ayrıca ekoturistler gibi jeoturistlerin de zamanla daha etkin hale gelmesi beklenmektedir. Sonuç olarak bu eğitsel yanı ağır basan gelişim sürecinde jeoturist inisiyatif gruplarının turizmde yer bulduğu görülecektir (Şekil 3). Zincirleme eklemlenen süreçlerle jeokoruma bilinci zamanla arttırılacaktır.

Şekil 3. Kattevennen'deki (Genk) jeolojik kaya bahçesindeki (Stenenpad) ziyaretçiler, Hoge Kempen Ulusal Parkı, fotoğraf: Robert Croes (Dreesen, 2012).

Türkiye'de Jeoturizmin Eğitim Turizmindeki Potansiyel Yeri

Jeolojik ilgi; biyolojik, tarihi ve kültürel elemanlarla da oldukça ilişkilidir. Dolayısıyla jeolojik ilginin gelişimine ve jeokoruma bilincinin oluşumuna dair disiplinlerarası yanlar, burada anılması gereken eğitici boyutun zenginliğini Şekil 4 ile açıkça göstermektedir. O yüzden jeoturizm öncelikle eğitim turizmi içinde de anılarak yer bulabilir. Sonuç olarak Türkiye coğrafyasının da dünyada jeoturizme oldukça uygun bir potansiyel geçiş bölgesinde yer aldığı söylenebilir.

Şekil 4. Jeolojik ilginin biyolojik, tarihi ve kültürel elemanlarla ilişkisi (Carreras, Druguet, 2000).

Diğer yandan 2012 yılına kadar biyoçeşitlilik yasa tasarısının ülke gündemine dört kez getirilip, sivil toplum örgütlerince yükselen itirazlar ve tartışmalar sonunda geri çekildiği hatırlanmalı ve o boşluklar içeren taslak metinler ile amacından uzaklaşan kanunlaşma süreci de ayrıca hiç unutulmamalıdır (Kocalar, 2019). Korunan alanlar her zaman her türlü rant oluşumlarına kapalı tutulmalıdır. Bu yüzden koruma etiğinin yaygınlaştırılması şarttır, böylece kararlarda otokontrol sağlanması mümkün olur.

Doğayı kullanmaya yönelik uygulamalarda, doğal yaşamı sürdürülebilir amaçlı korumayı esas ve temel almak, her zaman ön planda tutulmalıdır. Özellikle yere özgü ve eylemlere yönelik çok hassas ve dengeli kullanımların söz konusu edilmesi şarttır. Bu doğal ortamlar yine uzmanların gözetimiyle sürekli denetlenmelidir (Kocalar, 2018). Ayrıca yetkin gönüllü

inisiyatif gruplarınca yürütülecek uygulama denetimi ve gözlemciliği gibi topluma açık yollarla da koruma süreçleri sürekli ve kalıcı bir şekilde güvence altına alınmalıdır.

Jeoturizmin Kırsal Planlama ve Kalkınmada Öne Çıkan Yanları

Planlama yoluyla kalkınma açısından Türkiye’de aşağıda da belirtildiği gibi zayıf kalan yönlerin olduğu ve geliştirilmesi gerektiği bilinmektedir. Koruma alanlarıyla ilgili 2005 yılındaki bir sempozyumun sonuç bildirisinde de yer aldığı gibi katılım gösterilerek yeniden yorumlanan maddeler (1.-9. md.) aşağıda kısaca verilmiştir (Korunan Alanlar Sempozyumu, 2005). İlk üç madde öncelikle önemlidir:

- 1.md. Özel yasaların mevzuatta da çelişki yaratmayacak şekilde hazırlanması gerekir.
 - 2.md. “Korunan Alanlar Ağı” gerçek ve sanal hatta 2/3 boyutlu ortamlarda ayrı ayrı oluşturulabilir.
 - 3.md. Katı cezai yaptırımlar ve katılımcı denetim de uygulamada düşünülmelidir.
- Sonuç Bildirisinde yer alan ve bu çalışmanın çıkış noktasını güçlendiren yaklaşımların olduğu diğer maddelere (4.-9. md.) ait yorumlar ile öneriler ise altta yer almaktadır:
- 4.md. Alanların yönetilmesinde yöre halkının katılımının sağlanmasını önemseyen bir maddedir. Bunun için gerekli teknik ve idari altyapının ivedilikle oluşturulmasına çağrı yapılmıştır. Bu çalışmada da söz konusu paydaşların etkileşimi ve eğitsel boyutun yapılandırılması farklı açılardan zorunlu görülmektedir.
 - 5.md. Kırsal kalkınma politikalarında, korunan alanlar çevresiyle birlikte öncelikli yerler arasında olmak zorundadır.
 - 6.md. Korunan alanlara yönelik eşgüdüm sağlama önemli olmaktadır, bu amaçla tek bir kamu kurumunun sürece liderlik yapması ön planda tutulmalıdır.
 - 7.md. Korunan alanlar için paydaşların iş birliği amaçlı koruma hedefleri ve dayanaklarının belirlenmesi istenmektedir. Bu hedef ve dayanaklara dair çalışma kapsamında ele alınan bazı öneriler ise altta ayrıca sunulmuştur:

Ek – Koruma Hedefleri ve Dayanakları:

Doğa tahribatını önleyici tedbirlerin gecikmeksizin alınması şarttır. Doğanın kendi kendini onarma yeteneği önemsenerak diğer müdahaleler de en aza indirilmelidir.

Doğa, gezme görme ve deneyime yönelik olarak eğitsel açıdan oldukça değerli ve ayrıcalıklı bir eğitim ortamı sağlamaktadır. Bu ortamın korunması için alınması gereken tedbirler vd. hizmetlerin ziyaretçilerce de kavratılması ve zamanla artan bir şekilde de ekoturizm modellerindeki gibi desteklenmesi gerekir.

8.md. Doğa koruma bilincinin ve sorumluluğunu arttırıcı eylem planları ile eğitim süreçleri ve kaynak oluşturma çalışmalarının daha etkin bir hale getirilmesi gerekir. Bunun için farklı disiplinlerin eğitsel yönde katkıları sağlanabilir (Örneğin; çocuklar için doğa hikayeleri ve dramaları gibi)

9. md. Milli Parklar başta olmak üzere tüm korunan doğal alanlardan, koruma statüsü kazanmadan önce değişik nedenlerle doğal yapısı bozulmuş olanlar olduğu bu madde de açıkça

görülmektedir. Önceki yıllarda hazırlanmış ve hazırlanacak Uzun Devreli Gelişim Planları (UDGP) ile Yönetim Planları ise giderek çok daha fazla önem kazanmaktadır. Her türlü zorunlu iyileştirme ve onarım çalışmaları da bu planlar içinde mutlaka öncelikli bir hale gelmektedir.

UDGP hem gönüllü eğitsel bir süreç olarak özellikle gençlere hem de zorunlu yanlarıyla yerel halkın katılımına kadar etkinleştirilebilecek süreçler içermektedir.

TÜRKİYE'DEN BAZI SAHA ÖRNEKLERİ VE DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'nin jeoturizm algısını belirlemeyi amaçlayan bir kitap bölümünde önerilen jeopark projelerine yer verilmiştir (Akbulut, 2014, ss. 387-416). Türkiye'de Kula Jeoparkı UNESCO tarafından kabul edilen ilk jeopark alanıdır. Yukarı Kızılırmak, Tortum, Nemrut, İda (Madra), Kızılcahamam ve Levent Vadisi başlıca jeopark proje alanlarıdır. Bu çalışmada ise içinde Nemrut Milli Parkı da yer alan iki milli park örneği üzerinden jeoturizm değerlendirilmiştir.

Öncelikle milli parklar ve planlama ilişkisi ön plana alınmıştır. Öyle ki Milli Parklar Kanunu kapsamında milli park ve benzeri doğal koruma alanı olarak ilan edilen alanlarda yapılması zorunlu Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) olduğu hatırlanmalıdır (1983 tarihli ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu). Öncelikli belirlenmesi gereken bazı alanlar (jeolojik sakıncalı alanlar, jeolojik öneme sahip alanlar) içinde belirtilen jeolojik geçmiş ise bu çalışmada da belirtildiği gibi ayrı bir önem arz etmektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı ve Nemrut Milli Parkı jeolojik ve kültürel özelliklerin bir araya geldiği iki örnek olarak çalışmada seçilmiştir. Parklardaki alan kullanımları ile bunların doğal kaynak değerleri üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak park alanında jeoturizm bilincine dair izler ve olası gelişme dinamikleri gözden geçirilmiştir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı

Kaçkar Dağları, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde doğal ve kültürel kaynaklarıyla Türkiye ve dünyada iyi tanınan bir yöredir. Kaçkarlar jeolojik özelliklerin bir araya geldiği dağlardır. Aynı zamanda yükseklik farklarının da oluşturduğu görünümle geniş bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Yaklaşık 300 mm ile 2500-3000 mm arasında değişen yıllık yağış ve farklı iklim koşullarına sahiptir. Doğu Karadeniz çok ayrıcalıklı ve zengin habitatları olan olağanüstü bir bitki örtüsü ve hayvan türü çeşitliliği ile dikkat çekmiştir (Kurdoğlu, 2001).

Doğu Karadeniz özellikle de Kaçkarlar çeşitli morfolojik süreçlerin etkisinde kalmış ve pleistosen buzullaşmaya uğramıştır (Erinç, 1945). Buna uygun şekilde tüm jeomorfolojik izler de halen tahrip olmadıysa bölgede mevcut durumdadır. Kaçkar Dağları Milli Parkı içinde yer alan bazı çarpıcı özellikler alttaki tabloda sunulmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Kaçkarlar Milli Parkı içinde yer alan bazı çarpıcı özellikler.

Çarpıcı özellikler	Sayısı
Zirveler (3500 m'den daha yüksekte olanlar)	Çok sayıda bulunmaktadır.
Buzul gölü	79
Buzul vadisi	6
Dere	Çok sayıda bulunmaktadır.
Şelale	Çok sayıda bulunmaktadır.

Kaynak: Kurdoğlu, Kurdoğlu, Şen (2005).

1995 yılında Kaçkar Dağları Milli Parkı bir hafta boyunca çadır konaklamalı şekilde gezilmiş ve köylülerle de deneysel bir saha çalışması kapsamında sık temaslarda bulunulmuştur.

Bölgeye 1995'ten bu yana ise stabilize yollar yapıldıkça, turizm kapasitesinde yüksek bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bölgede koruma bilincinin yeterince oluşturulamadığı ve doğanın eski halinin korunamadığı (Şekil 5), hatta günümüze kadar bazen plansızca bazen planlı dahi olsa turizm yoluyla da tahrip edildiği ortadadır.

Dünyadaki jeoparkların uzun süreli koruma bilincini oluşturma konusunda oldukça yüksek bir oranda başarı sağladığı ve özellikle eğitim turizmi ile birlikte olağanüstü yaygın bir şekilde olumlu etkiye sahip olabildiği görülmektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı Türkiye'de önemli kırsal yerleşim alanlarından biridir. Bölgenin kırsal yerleşimlerinde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları üzerinde ciddi anlamda fiziksel bir baskı söz konusudur. Artan turizm kapasiteleri önemli bir tehdit unsurudur. Bunun sonucu olarak günümüzde halen park alanında bir jeomiras ve jeoturizm bilincinin kendiliğinden oluşmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Kaçkar Dağları Milli Parkı.

Nemrut Dağı Milli Parkı

Milli Park sınırları içerisinde 9 köy ve buna bağlı 27 mezra vardır. Bunlar çoğunlukla meyilli arazi üzerinde olup, Kahta çayı eteklerinden sırtlara doğru yerleşmişlerdir. Alanda mevcut yerleşimlerin çoğunun eğimli alanlarda olduğu görülmektedir. Bazı yerleşimlerin yerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Nemrut Dağı Milli Parkı içinde yer alan yerleşim yerleri ve adları

Yerleşim yeri	Yerleşimlerin adı
Dağ üzerinde kurulmuşlardır.	Sırakaya Kayadibi
Dere yatağından uzakta kurulmuşlardır.	Karadut

Kaynak: Uzun, Yücel, Sirel, Peker (2005).

Nemrut Dağı Milli Parkı da önemli kırsal yerleşim alanlarından biri olarak farklı şekillerde baskı altında kalmaktadır. “Nemrut Dağı, biyolojik ya da jeomorfolojik zenginliği nedeniyle değil, sadece arkeolojik önemi nedeniyle milli park olarak ilan edilmiştir” (Uzun, Yücel, Sirel, Peker, 2005). Bölgede 2015 yılı içinde üç gün yerinde temaslar sonucunda yerleşimlerden kaynaklanan bazı sorunlar gözlemlenmiştir. O yüzden şu tespitler de ayrıca göz önüne alınmalıdır:

Bu alanlarda toprak kaybı yanında evsel atıklar sonucunda toprakta fiziksel ve kimyasal bir kirlilik göze çarpmaktadır. Yerleşimlerde bir kanalizasyon sistemi de yoktur ve su kaynaklarına yakın yerlerde ise su kirlilikleri görülmektedir. Ayrıca yerleşim yerlerinde bulunan gübrelikler ile tuvaletlerin de içme suyu kaynaklarını kirlettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Yerleşimlerin gereksinimi olan altyapı çalışmaları plansız bırakılmıştır, bu durum da jeolojik ve jeomorfolojik özelliği olan bu alanlarda ciddi bir tahribata neden olmaktadır.

Milli parkta kırsal yerleşimlerde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları arasında hem çevre kirliliği oluşumu hem de koruma bilincinin gelişimi açısından sorunlar olduğu açıkça görülmektedir. Doğa ile kurulan bu ilişkilerin sosyo-kültürel açıdan sağlıklı bir şekilde sürdürüldüğü saha çalışmasında gözlemlenmiştir. Milli park sürecinde de park alanındaki tüm bu gözlemler ve tespitler üzerinden jeoturizm bilincinin olmadığı ve oluşturulmaya da çalışılmadığı ayrıca kurumsal yetkilerdeki karmaşanın ise halen sürdüğü anlaşılmıştır.

SONUÇ

Çalışma, Türkiye'de geçmişteki duyarsızlıklardan ötürü oluşan doğal tahribatları görünür kılmaktadır. Böylece jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanaklarını araştırmaktadır. Ayrıca ele alınan alanlar üzerindeki geçmiş süreçlerden de eğitimsizlikten ötürü bir ders çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak bu şekilde geleceği daha olumlu yaklaşımlarla tasarlayıcı ve planlayıcı bir tutum içinde kalınmış olacaktır. Dolayısıyla yakın bir gelecekte yapılacak planlamaların daha çok önem kazanması yönünde çaba harcamaktadır.

Türkiye’de kırsal sosyolojinin izinde gelişim dinamiklerinin geçmişten kalan izlerini süren çalışma, jeolojik açıdan değerli olan bazı tarihi yerleşmeler üzerinden ilerlemeyi uygun görmüştür. Çalışma, seçilen milli parklar üzerinden uzun dönemli saha araştırma sonuçlarını literatürle de birlikte değerlendirmektedir.

Seçilen iki saha alanında yapılmış literatürdeki planlama ve yayın çalışmalarında; doğal kaynak değerlerinin ortaya konulması, alanda insan kaynaklı tahribatların belirlenmesi ve bu alanlarda koruma çalışmalarının nasıl olması gerektiğinin ayrıntılı bir şekilde araştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, hem literatürdeki tespitler hem de sahada farklı dönemlerde yapılan gözlemler ilgili yörelerde koruma bilincinin artmadığını ve bu bilincin yaygınlaştırılmadığını açıkça göstermektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı’nın 1995 yılından bu yana artan turizm etkisiyle de birlikte insan kaynaklı tahribatlara maruz kaldığı sahadan izlenimler neticesinde açıkça görülmektedir. “İnsanların gösterdiği davranışlar aldıkları eğitim ya da görgüye bağlıdır. Buna göre insanın çevreyi tahrip etme ya da koruma derecesi onun çevre bilincine bağlı şekillenmektedir” (Kurdoğlu, Kurdoğlu, Şen, 2005). Ayrıca Nemrut Milli Parkı’ndaki yerleşim alanlarının yine korumayla olan bağlantısı da çalışmada araştırılmış, 2015 yılı içinde sahada yapılan temaların yanı sıra günümüze gelen literatürle de birlikte mevcut durum karşılaştırmalı olarak yeniden gözden geçirilmiştir.

Çalışmada ön plana alınan her iki millî parktaki kırsal yerleşimlerde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları arasında öncelikle fiziksel ve sonra da sosyo-kültürel ilişkiler yerinden gözlenip incelendiğinde, olumsuzlukların sürekli arttığı anlaşılmıştır. Bu iki millî park alanında gerçekleşen saha gözlemleri üzerinden jeoturizm ile hem kurumsal düzeyde hem de pratikte sağlıklı bağların halen kurulamadığı açıktır.

Anadolu’da çok daha geniş kapsamlı ve farklı uzmanlıklara dayalı olarak acilen oluşturulacak ortak çalışma gruplarıyla birlikte karma koruma ağ sistemleri kurulmalıdır. Bu konunun diğer ayrıntılarına yönelik yaklaşımlar yorumlara dayalı olarak metin içinde verilmiştir.

2873 sayılı Milli Parklar Kanununun kapsamında milli park ve benzeri doğal koruma alanı olarak ilan edilen alanlarda yapılması zorunlu olan Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) çalışması başlıklarında öncelikli belirlenmesi gereken alanlar içinde “jeolojik sakıncalı alanlar ve jeolojik öneme sahip alanlar” da özellikle belirtilmektedir.

UDGP’ye paralel olarak gönüllü katılımlara açık eğitsel süreçler de ayrıca tasarlanmalıdır. Özellikle bu konuda gençlerin ve yerel halkın katılımına açık tutulacak eğitsel süreçler gecikilmeden yapılandırılmalıdır. Benzer çalışmalar yerel halkın koruma süreçlerine dair bazı zorunlulukları kolayca kabulünü de sağlayacaktır. Bu amaçla kırsal kesimin görüşü ve tüm ilgi gruplarına yönelik iletişim süreçleri çok daha etkin ve kalıcı bir tarzda yönetilmeli ve jeokoruma bilinci halka benimsetilmelidir.

Çalışma, günümüzdeki sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklara da kısaca vurgu yapmıştır. Günümüzde ekoturizmin popülerleştiği kadar içinin boşaltıldığı da söylenebilir. Jeoturizmin farkına varılması için ise hem coğrafyaya özgü yerel ve yaygın eğitimler düzenlenmeli hem de planlama süreçlerinden başlanılarak jeokoruma bilincinin yerleştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla uzmanların yanı sıra yerel halkın da konuya katılımının sağlanması önemsenmelidir.

Jeoturizm bilincinin ekoturizm benzeri yaygın bir etki yaratabileceği varsayımı test edildiğinde ise seçilen dünya örnekleri üzerinden doğayla jeoturizm vasıtasıyla çok daha sağlıklı ilişkilerin kurulabileceği görülmektedir. Türkiye’de ise özellikle eğitimsizlikle birlikte bu konuda oldukça geç kalındığı açıktır. İlgili idarilerce de konunun öneminin kavranarak yaygınlaştırılmadığı görülmektedir. Üstelik kurumlar arası yetki karmaşalarının da halen aşılamadığı ortadadır.

Doğal kaynakların kullanımını ve yönetimini yerel halkla birlikte gerçekleştiren eğitsel yaklaşımların yokluğu, önemsenmesini gerektirmektedir. Sürece katılımları sağlamayı ve arttırmayı böylece kamuoyu oluşturmayı hedefleyen desteklerin ön plana alınması beklenmektedir.

Jeoturizm/Jeopark/Jeomiras/Jeosit konusundaki disiplinler arası bilimsel çalışmalar daha da arttırılmalıdır. Jeoturizm, jeopark, jeomiras ve jeositlerle ilgili yabancı ülke örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenerek yeni koruma yöntemleri geliştirilebilir. Bunun yanı sıra alanların görselleştirilmesi ve sanal yollarla canlandırılması gibi eğitsel ve destekleyici diğer çalışmalara yönelik sivil toplum örgütlerinin girişimleri de özendirilmelidir.

Jeolojik/jeomorfolojik öneme haiz alanların korunmasına yönelik küresel stratejik bir düşüncenin geliştirilmesi amaçlı girişimlere de odaklanılmalı ve ortak dayanışma yolları arttırılmalıdır.

TEŞEKKÜR

Çalışma, 2010 döneminde başlayıp tamamlanmış olan konuyla ilgili doğal korunan alanlardaki farklı bazı projelerin (Bafa/Aydın; ROSA/RGSA) ve disiplinler arası koruma yaklaşımlarıyla yapılan diğer bazı yayınların gecikmiş ortak bir çıktısıdır ve ilk hali bir etkinlikte de (CEDESU2021) sunulmuş olup, etkinlik kitabında yayımlanacaktır.

KAYNAKÇA

- 19.8.1989 tarihli R.G. “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespiti ve Tescili Hakkında Yönetmelik”.
- 31 Ağustos 1956 tarihli ve 6831 sayılı “Orman Kanunu” 4. ve 25 md.
- 9 Ağustos 1983 tarihli ve 2873 sayılı “Milli Parklar Kanunu” Resmî Gazete: (11 Ağustos 1983, Sayı: 18132).
- Akbulut, G. (2014). Önerilen Levent Vadisi Jeoparkı'nda Jeositler. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38 (1), s. 29-45.
- Akbulut Özpay, G. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğa Koruma İlişkisi Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye* (Ed. F. Arslan, A. Karadağ, P. Aksak), Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 85-114.
- Akbulut Özpay, G. (2021). Geotourism and Proposed Projects in Turkey. (Ed. Bahrm Nekouie Sadry). *The Geotourism Industry in the 21st Century*, Apple Academic Press (AAP), USA.
- Carreras, J., Druguet, E. (2000). Geological heritage, an essential part of the integral management of World heritage in protected sites. In Baretino D., Wimbledon W.A.P., Gallego E. (Eds.): Geological Heritage: its conservation and management. *Lectures presented in the III International Symposium ProGEO on the Conservation of the Geological Heritage*, 1999. Madrid (Spain), 95-110.
- Demir, C., Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm Yönetimi*. Nobel, Şubat, 2006, Ankara.
- Dreesen, R. (2012). Geotouristic Initiatives in The Province of Limburg: Information Stimulates Awareness of Geological Heritage, *Proceedings of the Contact Forum “Geoheritage, Geoconservation & Geotourism”*, November 15, Brussels.
- English Riviera Geopark. (2021). <https://www.englishrivierageopark.org.uk> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- European Geoparks. (2021). *European Geoparks*. <https://www.europeangeoparks.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Erinç, S. (1945). *Doğu Karadeniz Dağlarında Glasyalmorfoloji Araştırmaları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Coğrafya Enstitüsü, Doktora Tezleri Serisi, No: 1, İstanbul.
- Global Geopark. (2021). *Global Geopark*. <https://www.globalgeopark.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Geoparks. (2021). *Geoparks*. <https://www.geoparks.net> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Jeolojik Mirası Koruma Derneği (JEMİRKO), (2021). <https://www.jemirko.org.tr/> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Kocalar, A. C. (2018). “Koruma Alanları”nın Yükselen Rantı ile Çevre-Orman Koruma Mevzuatındaki Değişimler ve “Bolu-Gölcük Tabiat Parkı” Örneği, *Kesit Akademi*, 2018 (16), ss. 136-159 .
- Kocalar, A. C. (2019). Çevre Hukuku İncelemesi: ‘Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı (2012)’. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7 (2), 445-476 . DOI: 10.14782/ipsus.623239
- Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu. (2005). *Sonuç Bildirgesi*. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10-Eylül 2005, Isparta. <http://ormanweb.isparta.edu.tr/kdas/index.php?page=sonucbildirgesi> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Kurdoğlu, O. (2001). Korunan Alanlar ve Ekoturizmin Karadeniz Bölgesi Açısından İrdelenmesi, *Orman ve Av*, ISSN 1303-040X, Sayı: 2001 (4).
- Kurdoğlu, O., Kurdoğlu, B. Ç., Şen, G. (2005). Çevre İçin Eğitimde Korunan Alanların Rolü: Kaçkar Dağları Milli Parkı Örneği, *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- MTA-TUJEMAP. (2021). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/tujemap-veri-tabani> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Petrified Forest. (2021). Greece, <https://www.petrifiedforest.gr> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. (2021). “Jeolojik Açından Tabiat Varlıkları” Jeolojik Miras’ın Önemi ve Türkiye’deki Durum Hakkında Rapor. Jeoloji Mühendisleri Odası Yayın No: 137 ISBN: 978-605-01-1272-6 https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/cc1e840476ae293_ek.pdf (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- UNESCO. (2021). <https://www.unesco.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Uzun, G., Yücel, M., Sirel, B., Peker, N. (2005). Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı, *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- Yeşil Atlas. (2003). Türkiye’nin Korunan Alanları. *Yeşil Atlas*. 6, Kasım 2003, s. 51. İstanbul: Doğan Ofset.
- Yeşil Atlas. (2003). *Natura 2000 Alanları-Doğal Yaşam Ortamları SPA ve SAC Alanları, Jeolojik Miras Alanları, Ekocoğrafyalar*, “Sıfır Yok Oluş Alanları” DBR Yayıncılık, Sayı 6., İstanbul.
- Yücel, M. (2005). Korunan Alanların Sınıflandırılması ve Uzun Devreli Gelişme Planları Yapımında Yaşanan Sorunlar. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- Yücel, M. ve Babuş, D. (2005). Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye’deki Gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Müdürlüğü Dergisi*, sayı:11, s.151-175.

COVID-19’UN KAFE VE RESTORANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: IĞDIR ÖRNEĞİ^(*)

Özlem Sökmen Gürçamⁱ
Çiğdem Güneşⁱⁱ

ÖZ

Covid-19 ilk olarak 2019 yılında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de hem ekonomik hem de sosyal olarak ciddi bir şekilde etkilemiştir. Türkiye’de ilk vakanın duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü de pandemi ilan etmiş ve bu bağlamda toplu olarak bulunabilecek ve virüsü yayabilecek her türlü ortam için önlemler alınmıştır. Eğitim kurumları uzaktan eğitime geçmiş, işyerleri, kafeler, restoranlar kapatılmış ve bu önlemlerin yol açacağı ekonomik ve sosyal kayıplar için devletler teşvik paketleri açıklamıştır. Bu çalışmada; Covid-19 pandemisinin alınan parametrik olmayan önlemler dolayısı ile en çok etkilenen sektörlerden olan kafe ve restoranların Iğdır ili özelinde etkilerinin ve kafe ve restoranların açıklanan teşvik paketlerinden ne ölçüde yararlandıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Katılımcılar ile görüşmeler 2021 Haziran ayında gerçekleştirilmiş ve katılımcı yanıtları “MAXQDA 18” programı kullanılarak analiz edilip ve sonuçları paylaşılmıştır. Yapılan analizler sonucu elde edilen sonuçlara göre; işletme sahiplerinin birçoğunun açıklanan paketlerden yeterince yararlanmadığı ve devlet teşviklerinin yeterli olmadığı bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Covid-19, teşvikler, mali etki, ekonomik daralma, Iğdır

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF COVID 19 ON CAFE AND RESTAURANTS: THE CASE OF IĞDIR

ABSTRACT

Covid-19 first appeared in the city of Wuhan, China, in 2019 and has seriously affected Turkey and the world, both economically and socially. On 11 March 2020, when the first case was announced in Turkey, the World Health Organization declared a pandemic. In this context, measures were taken for any environment found collectively and spread the virus. Schools have switched to distance education, workplaces, cafes, and restaurants have closed, and governments have announced incentive packages for the economic and social losses these measures would cause. This study aimed to examine the effects of the Covid-19 pandemic on cafes and restaurants, which are among the most affected sectors due to the non-parametric measures taken in Iğdır province and to what extent cafes and restaurants benefit from the announced incentive packages. In the study, a semi-structured interview technique was applied. Interviews with the participants were held in June 2021, and participant responses were analyzed using the "MAXQDA 18" program, and the results were shared. According to the results of the analysis, it was found that most of the business owners did not benefit enough from the announced packages and that the government incentives were not sufficient.

Keywords: Covid-19, incentives, financial impact, economic contraction, Iğdır

GİRİŞ

İlk olarak Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını Dünya Sağlık Örgütü’nün 11 Mart 2020 günü pandemi ilan etmesine kadar geçen sürede hükümetlerin meseleyi ciddiye

(*) Bu çalışmadaki araştırma soruları, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 09.04.2021 tarih E-37077861-200-32627 numaralı yazıyla etik kurallara uygun bulunmuştur.

ⁱ Sorumlu Yazar (Corresponding Author). Doktor Öğretim Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İİBF, Iğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0002-2372-7355](https://orcid.org/0000-0002-2372-7355). E-posta: ozlem.gurcam@igdir.edu.tr

ⁱⁱ Araştırma Görevlisi, Iğdır Üniversitesi, İİBF, Iğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0001-9787-2400](https://orcid.org/0000-0001-9787-2400). E-posta: cigdem.gunes@igdir.edu.tr

Gönderim (Submission): 08.09.2021

Kabul (Acceptance): 25.12.2021

almaması ve gerekli önlemleri ortaya koyamamasından dolayı salgının etkileri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşme ile ülkeler arasında sınırların kalkması nedeniyle Çin’de başlayan salgın kısa sürede diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de görülmeye başladı ve sağlık sorunu olarak görülen bu salgın beraberinde ekonomik krizleri de getirdi. Baldwin ve Weder di Mauro (2020), pandeminin üç tip ekonomik şoka neden olduğunu savunmaktadırlar. İlkini sağlık gerekçesi ile salgına yakalanan insanların ölüm veya hastalığa yakalanma riski dolayısı ile emek arzında meydana getirdiği bir emek arzı şoku olarak ifade etmektedirler ki Covid-19 krizinde ayrıca alınan önlemler dolayısı ile kişiler işgücünde kırılma hale gelmişlerdir. Örneğin okulların kapanması nedeniyle çocuklarına bakmak zorunda kalan bireyler bu kategoride yer almaktadır. İkincisini hükümetlerin salgını önlemek için ortaya koymak zorunda oldukları önlemler özelinde ele almaktadırlar ki, Covid-19 krizinde tüm dünya gibi Türkiye’de hem kapanma süreci yaşadı hem de daha sonrasında süreci kısıtlamalar ve önlemlerle sürdürdü. Sonuncusunu ise 2008 krizinde olduğu gibi, belirsizliğin devam ettiği böylesi bir süreçte yatırımcıların ve tüketicilerin karar almada çekingen davrandığı ve ekonomik kararlarını ertelediklerini savunmaktadır.

COVID-19 DÖNEMİNDE KAPANMA VE ETKİLERİ

Covid-19 salgınıyla hükümetlerin ve politika yapımcıların sağlığı mı ekonomiyi mi öncelik olarak belirleyecekleri konusu birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Nitekim salgının yayılmasını engellemek için alınması gereken parametrik olmayan önlemler işyerlerinin özellikle de insanların bir araya geldiği mekanların kapanması veya sınırlı sayıda kişi ile faaliyetlerini sürdürmesi şeklinde ortaya koyulmuştur. Ancak bu durum mevcut işletmelerin gelirlerinde ciddi kayıplara sebep olmuştur. En fazla etkilenen sektörler bakıldığında hizmet sektörü en ön sırada yer alırken ve hizmet sektörü içerisinde yer alan restoran ve oteller gibi sosyal mesafe önlemlerinin etkilediği sektörler öne çıkmaktadır. Yaşanan bu olumsuzluk sebebiyle bu sektörde istihdam edilen birçok çalışan da işsiz kalmıştı.

Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi bazı kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları belirli yaş grubu insanlara uygulanan sokağa çıkma yasakları, üniversiteler ve birçok eğitim kurumunun uzaktan eğitime geçişi, zorunlu durumlar dışında seyahat kısıtlanması ve alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi kısıtlamalardır.

Voyvoda ve Yeldan’ın (2020) yaptığı genel denge analizi sonuçlarına göre pandeminin ilk zamanlarında mevcut sektörlerdeki daralma 2019 yılına göre, Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri %55,6, Turizm %51,5, İnşaat, %48,7, Hava Yolu Taşımacılığı %47,7, Demir-Çelik %40,5 olarak belirlenmektedir.

TÜRKİYE VE COVID-19 İÇİN VERİLEN TEŞVİKLER

Dünyada ve Türkiye’de Covid-19’un olumsuz sonuçlarını engellemek için ülkeler birçok teşvik paketi açıklamışlardır. Elgin ve Başbuğ (2020), 168 ülkenin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada bu paketleri “mali boyut, parasal boyut, ödemeler dengesi ve döviz kuru boyutu” olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadırlar.

Mali boyutta yapılan yardımlar, doğrudan gelir desteği, vergi indirimleri, işgücü piyasasında yapılan düzenlemeler ve sağlık sistemini mevcut durumda güçlendirmek için para aktarma şeklinde olurken, parasal boyutta alınan önlemler ise, Merkez Bankası aracılığı ile yapılan önlemler ki, bu süreçte birçok ülkenin Merkez Bankası faiz indirimi yoluna başvurmuşlardır. Bununla birlikte bankaların firmalara desteği yer almaktadır. Ödemeler dengesi ve döviz kuru boyutu ise, kurun sebep olduğu sorunlar nedeniyle Merkez Bankası’nın döviz satması, ithalat, ihracat yasakları gibi uygulamaları kapsamaktadır (Elgin ve Başbuğ, 2020, s. 9). Türkiye’de ilk

ekonomik destek paketi 18 Mart'ta açıklandı. Açıklanan destek paketi tutarı 100 milyar TL (15 milyar dolar) idi. Daha sonra da Covid 19 önlemleri başlığında birçok kararlar alındı. Destek paketinin ve alınan kararların içeriğinde şu başlıklar yer aldı: En düşük emekli maaşlarının artırılması; nakit yardım; firmalara, şirketlere asgari ücret desteğinin sürdürülmesi; kısa çalışma ödeneğinin devreye sokulması; işten çıkarmalarının yasaklanması; en fazla etkilenen sektörler için vergi indirim ve vergilerin ötelenmesi; gelir ve kurumlar vergisinin beyannamelerinin teslim sürelerinin uzatılması; kredi paketlerinin devreye sokulması; kredi ödemelerinin ertelenmesi; esnek ve uzaktan çalışma modellerinin devreye sokulması; telafi çalışma süresinin iki aydan dört aya uzatılması (Resmi Gazete, 2020a; Resmî Gazete, 2020b; Resmi Gazete, 2020c).

Kısa çalışma ödeneği, özellikle önem arz etti. Nitekim işyerlerini devletin aldığı önlemlerle kapatmak zorunda olan işletme sahipleri bu şekilde işçilerine ücret ödemek zorunda kalmadı ve çalışanlarda işlerinden çıkarılmadan belirli bir süre belirli bir miktar gelir elde ettiler. Kısa çalışma, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu Ek 2. Maddesi hükümlerine göre tanımlanmaktadır. Buna göre kısa çalışma; “genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma süresinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması hallerinde işyerinde üç ayı aşmamak üzere kısa çalışma yapılır” şeklinde tanımlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma, sosyal olguları bağlı oldukları ve içinde yer aldıkları ortamda doğal görünüşleriyle gözlem, görüşme ya da belgeleri değerlendirmek yoluyla bilgi edinme ve bu bilgileri analiz ederek kuram geliştirilmesi olarak tanımlanabilir (İslamoğlu ve Alınçık, 2014, s. 208). Nitel araştırma yöntemlerinde amaç, incelenen olay ya da olgu hakkında derin bir algıya ulaşma çabası olmaktadır (Baltacı, 2019, s. 370). Bu çalışmada araştırma deseni olarak ise fenomenolojik (olgusal fenomenoloji) araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma deseni ise, deneyimleri anlamak için insan fenomenlerini daha derin bir bilinçlilik düzeyinde inceleyen sosyal bilim araştırmalarında metodolojik bir alandır (Qutoshi, 2018, s. 220). Bu açıklamadan yola çıkarak fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların fenomene ilişkin algıları ve bakış açıları, fenomeni ne şekilde anlamlandırdıkları ve deneyimledikleri, aynı zamanda bu deneyimlerini nasıl betimledikleri gibi konulara odaklanılmaktadır (Giorgi, 1997, s. 236). Kısaca fenomenolojik araştırmaların temelini kişisel deneyimlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür (Akturan ve Esen, 2008, s. 83). Bu bağlamda Iğdır ilinde faaliyette bulunan kafe ve restoran sahiplerinin Covid-19 dönemine ilişkin deneyimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, “fenomenolojik” bir çalışma olmaktadır. Covid-19 döneminde Iğdır ilinde bulunan kafe ve restoran sahiplerinin karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve bu zorluklarla mücadele durumları çalışmanın fenomeni olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların deneyimlerine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı ise mülakat/görüşme tekniği seçilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi genellikle dünya hakkında bilgi elde etmek için kullanılan en temel tekniklerden biridir (Aul Devies, 1999, s. 93). Görüşme, katılımcılara hayatları ile ilgili sorular sorularak ve katılımcıların cevaplarını dinleyerek gerçekleştirilen sözlü bir iletişim yöntemidir (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 371). Covid-19'un kafe ve restoranlar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle mülakat formunda bulunan soruların etik olarak uygun olup olmadığının tespiti açısından sorular Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik kuruluna sunulmuştur. Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu da 09.04.2021 tarihinde E-37077861-200-32627 numaralı belgeyle soruların bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun olduğuna dair onay

vermiştir. Araştırmanın evrenini İğdir ilinde faaliyette bulunan kafe ve restoranlar oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmanın amacına ve araştırma için yeterli bilgiye sahip örneklemin baz alınmasıdır (Büyüköztürk vd. 2021, s. 92). Araştırma açısından yeterli bilgiye sahip yetkililerin araştırmaya dahil edilmesi amacı ile mülakat sırasında kafe ve restoran sahipleri ile görüşülmüştür. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesindeki en önemli iki faktör ise veri doygunluğu ve veri yeterliliğidir. Bu nedenle de katılımcılardan elde edilen bilgiler, tekrarlandığı durumda veri toplama aşaması sonlandırılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Creswell, 2018). Bu kapsamda veriler belirli görüşmelerden sonra tekrarlanmaya başlanmış ve yapılan araştırmada 10 katılımcıya ulaşılarak araştırma tamamlanmıştır. Mülakatın yapılabilmesi için her bir katılımcı ile önceden görüşülüp, görüşme zamanı belirlenmiştir. Katılımcıların görüşmeye gönüllü olan kişiler arasından seçilmesine önem verilmiştir. Bu şekilde çalışma ile ilgili daha detaylı bilgi alınması amaçlanmıştır. Görüşme, öncelikle katılımcıların izni doğrultusunda ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Sonrasında araştırmayı yapanlar tarafından Word belgesi olarak bilgisayara aktarılarak belgenin sistemli bir şekilde analizi yapılmıştır. Görüşmeye katılan her bir kafe ve restoran sahibi belirli numaralarla (K1, K2, K3, ...) kodlanmıştır. Mülakat formunda yer alan sorular doğrultusunda ana temalar ve alt temalar kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar "MAXQDA 18" nitel veri analizi programında kullanılmıştır. Bu program araştırmacılara verileri kodlama ve görselleştirme konularında çok büyük olanaklar sunmaktadır. Ayrıca bu tür programların nitel veri analizi yönteminde güvenilirliği artırıcı yönde katkı sunduğu da bilinmektedir (Demirel ve Kırıcı Tekeli, 2020, s. 320).

BULGULAR

Araştırmaya katılım gösterenlerin demografik özellikleri ve katılımcıların görüşmeler sırasında verdikleri bilgilerin analizi ve sonuçları bu bölümde açıklanmaktadır. Araştırmaya katılanlar kafe ve restoran sahipleri olup, görüşmeye dahil olan 10 kişiden veri edinilmiştir. Araştırma bulguları kısmında öncelikle katılımcıların demografik özellikleri açıklanmış ve her bir katılımcı için K1, K2, K3... gibi kodlar verilmiştir. Daha sonra ana tema ve alt temalar ve bu temalarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışma betimsel bir çalışma olarak incelenmiştir. Betimsel bulguları anlayabilmek amacıyla kelime frekans analizi (MAXDicto), kelime bulutu ve kod-alt kod-bölümler modeli kullanılmıştır. Son kısımda ise katılımcılara ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların demografik özellikleri gösterilmiştir. Araştırmaya katılan kafe ve restoran sahiplerinin çoğunun lise mezunu olduğu ve katılımcılardan sadece birinin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmakta ve işletme faaliyet süresi en fazla olan katılımcının 21 yıl faaliyet süresi bulunmaktadır. Katılımcılardan ikisi hariç diğerlerinin medeni durumu evli olmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri.

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İşletme Faaliyet Süresi
K1	Erkek	39	Evli	Lise	4,5 Yıl
K2	Erkek	40	Evli	Lisans	6 Yıl
K3	Erkek	34	Bekar	Lisans	7 Yıl
K4	Erkek	23	Bekar	Lise	3 Yıl
K5	Erkek	32	Evli	Lise	4 Yıl
K6	Erkek	35	Evli	Lise	5 yıl
K7	Erkek	36	Evli	Yüksek Lisans	20 Yıl
K8	Erkek	56	Evli	Lise	21 Yıl
K9	Erkek	41	Evli	Lise	1,5 Yıl
K10	Erkek	32	Evli	Lise	5 Yıl

Görüşme sonucunda katılımcıların izni doğrultusunda alınan ses kayıtları deşifre edilerek Word belgesi olarak kaydedilmiş ve MAXQDA programına Word belgesi yüklenmiştir. Daha sonra veriler tek tek okunarak kodlamalar sistem üzerinden yapılmıştır. Yapılan görüşme sonrasında elde edilen veriler ile Tablo 2’de yer alan ana ve alt temalar ve bu temalar tek tek açıklanmıştır. Bu şekilde dört ana tema (mali etki, parasal etki, ekonomik daralma etkisi ve psikolojik etki) ve 12 alt tema ortaya çıkmıştır.

Çalışmada betimsel bulguları ortaya koymak amacıyla kelime frekans analizi ve kelime bulutu uygulanmıştır. “Covid-19” a ilişkin anahtar kavramların belirlenmesi için ilk olarak MAXQDA yazılımının MAXDicto modülü kullanılarak frekans analizi yapılmıştır. Katılımcıların hepsinin bütün ifadeleri listelenip kelime taraması yapılarak katılımcıların tüm ifadelerinde kullanmış oldukları sözcükler listelenmiştir. Ancak bazı kelimelerin kelime bulutu dışında tutulması için bir hariç listesi hazırlanmış ve “bir, ve, ile, ama bile, şey, gibi, her, mesela, maalesef, fakat” gibi kelimelerin bulunduğu liste hariç listesi olarak uygulanmış ve analizlerin son şekli hariç listesine göre yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre “Covid-19” a ilişkin toplam 3438 kelime içerisinde 1896 sözcük grubu tespit edilmiştir. Şekil 1’de katılımcıların sorulara vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda en sık tekrarlanan 75 kelimedenden oluşan kelime bulutu görseli yer almaktadır. Ayrıca Şekil 1’de yer alan her bir kelime, frekansının büyüklüğüyle doğru orantılı olarak gösterilmektedir. Yani kelime bulutunda yer alan herhangi bir kelime diğer kelimelerden büyük görünüyorsa o kelimenin frekansının da diğerlerinden büyük olduğunu göstermektedir. Şekil 1’deki kelime bulutunda göze çarpan “covid (39), ekonomik (32), kredi (28), iş (28), çalışma (27), kısa (26), vergi (23)” ilk kelimeler olmaktadır.

Tablo 2. Ana ve Alt Temalara ilişkin Açıklamalar.

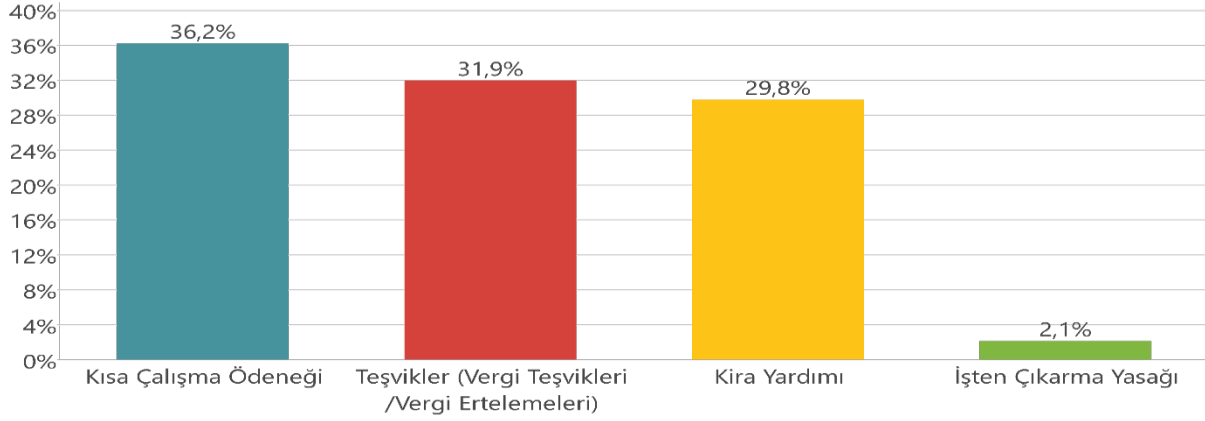
Ana Temalar	Alt Temalar	Açıklamalar
	Teşvikler (Vergi Teşvikleri /Vergi Ertelemeleri)	Ülkelerin ekonomilerinde oluşan bozulma sonrasında ya da kriz dönemlerinde işletmelerin darboğazdan çıkabilmelerini sağlayabilmek ve ekonominin daha güçlenmesini başarabilmek için işletmelere (vergi teşvikleri, vergi ertelemeleri gibi) yardımda bulunması.
Mali Etki	İşten Çıkarma Yasağı	Covid 19 döneminde uygulamaya konulan işten çıkış yasağına göre işverenin İş Kanunu'nun 25. maddesinin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde yer alan ahlâk ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında iş akdini feshedememesi.
	Kısa Çalışma Ödeneği	Genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır.
	Kira Yardımı	Ticari kazançları basit usulde tespit edilenlere, vergiden muaf esnafa ve bunların dışında kalan esnaf ve sanatkârlar ile gerçek kişi tacirlere aylık 1.000 Türk Lirası olmak üzere toplamda 3.000 Türk Lirası hibe desteği sağlanır. Bu madde de belirtilenler çerçevesinde gelir kaybı desteğinden faydalanabilecek gerçek kişilerin vergi sicil kayıtlarına göre esas faaliyetlerini yürüttükleri iş yerlerinin kira olması halinde, bu kişilere büyükşehir belediyelerinin bulunduğu yerlerde aylık 750 Türk Lirası olmak üzere üç aylık toplamda 2.250 Türk Lirası, diğer yerlerde aylık 500 Türk Lirası olmak üzere toplamda 1.500 Türk Lirası kira desteği sağlanır.

	Faiz	Borç verilen paranın fiyatı. Bir diğer tanımla ise, herhangi bir miktar üzerinden borç alındığında, bu borç ödenirken gerçekleştirilen nemalandırma işlemi.
	Kredi Kullanımı	Kredi, bir kimseye belirli bir süre sonra geri almak kaydıyla satın alma gücü sağlanması veya bu gücün devredilmesi olarak tanımlanır. Bu sözü edilen nakdi kredi tanımıdır. Ancak bankalar bir tüzel ya da gerçek kişi lehine garanti ve kefalet vererek de kredilendirme yapabilir. Buna da gayri nakdi kredi denir.
	Kredi Kartları	Kredi kartları, tüketicilerin acil olan nakit gereksinimlerini karşılayan, alışverişlerde taksit olanağı sağlayan, kullandıkça para puan kazandırma durumu söz konusu olan, mal ve hizmet alımlarında kullanılan ve bunlardan yararlanılırken bankaya borçlanmalarının gerçekleşmesini sağlayan finansal araçlardır.
Parasal Etki	Veri, Çek ve Senetler	Vergi, devlet tarafından kişilerden ve kurumlardan kanunla belirlenen şekilde kamusal hizmetlerin yapılabilmesi amacıyla karşılıksız ve cebri olarak alınan parasal değerdir. Çek, kıymetli evrak niteliğine sahip bir kambiyo senedi olup, bir havalenin ödenmesi için çıkarılan teyit emridir. Senet, borçlu kişi ya da kurum tarafından imzalanan resmi bir belgedir. Borçlu senedi imzalayarak alacaklı ile kararlaştırdıkları tarihe kadar borcunu ödeyeceğini taahhüt eder. Çekin muhatabı, doğrudan bankadır ve bu evrak banka için bir ödeme emri anlamındadır. Senette ise muhatap bir kurum değil, doğrudan borçlu kişinin kendisidir. Çek alabilmek için kredi sicilinin iyi durumda olması ve bankaların güvenini kazanmış olmak gibi şartların mevcudiyeti, çekin daha güvenli bir ödeme aracı olduğunu göstermektedir. Senetler ise doğrudan bireyler arasında imzalandığından ve senet alma konusunda herhangi bir şartın olmamasından dolayı daha riskli görülmektedir. Zira senetler, kırtasiyelerden kolaylıkla temin edilebilmektedir.
Ekonomik Daralma Etkisi	Talep Daralması	Mevcut sektörlerin sundukları hizmetlere olan talebin azalması.
	İşten Çıkarma	Ekonomik, teknolojik, yapısal ve benzeri nedenlerle iş yeri veya işin gerekleri sonucu iş akdi feshine gidilmesi.
Psikolojik Etki	Ekonomik Kaygı (İşsizlik Beklentisi, Enflasyon Beklentisi, Tedbirlerin Yetersizliği) Sosyal Kaygı	Özel sektörde çalışanlar ile kendi işini yapanların işlerini kaybetme korkusu yaşamaları. Ülkede ekonomik sebeplerden kaynaklı sıkıntılıların yaşanması ve bunun bireyleri de etkilemesi korkusu. Bireyin diğer bireyler tarafından eleştirilme, seyredilme ve yargılanabileceği kaygısını taşıdığı toplumsal ortamlarda, kişinin hata yaparak başkalarının önünde rezil olacağından, küçük düşeceği veya utanç duyacağından korktuğu bir kaygı bozukluğudur.

Şekil 1: Verilere İlişkin Kelime Bulutu.

Çalışmanın alt temaları incelendiğinde katılımcılar tarafından en çok bahsedilen alt temanın “Ekonomik Kaygı” alt teması olduğu görülmektedir. İkinci en çok bahsedilen alt temalar ise “Sosyal Kaygı” ve “Kısa Çalışma Ödeneği”dir. Verilerde en az bahsedilen alt tema ise “İşten Çıkarma Yasağı”dır. Buna göre işten çıkarma yasağına ilişkin çok fazla değerlendirmenin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Alt temalara ilişkin yüzdesel değişimler Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 2. Mali Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Mali etki ana teması incelendiğinde %36,2’lik bir oranla Kısa çalışma ödeneği alt teması ön plana çıkmaktadır. Araştırma verileri incelendiğinde Covid-19 döneminde genellikle kafe ve restoran çalışanlarına kısa çalışma ödeneğinin çıktığı belirlenmiştir. Ancak katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda kısa çalışma ödeneği alamayan çalışanlarında olduğu saptanmıştır. Kafe ve restoranlarda çalışanların sigorta sürelerinin kısa çalışma ödeneği almaya yetmemesi temel sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu kısa çalışma ödeneğinin personele faydasının olduğunu işletmeler açısından ise pek bir faydası olmadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte kısa çalışma ödeneği süresinin de uzatılması yönünde de ifadeler bulunmaktadır. Buna ilişkin değerlendirmeler şu şekildedir.

“Bu dönemde 300 günün üzerinde sigortalı olan bütün çalışanlarımız çalışma ödeneği aldılar. Biz hiçbir ödenek almadık. Ancak devlet genel sağlık sigortalarını yatırdı personelin biz sigortalarını yatırmadık. Verdikleri 1100 ya da 1150 lira gibi bir para bu ne bizi ne de çalışanları memnun etti. Bu nedenle çalışanlar pandemi döneminde başka işler yapmak zorunda kaldılar. Hamallık yaptılar. Gündelik işlerde çalıştılar ki evlerini geçindirmeye çalıştılar. Bizde ailelerimizden tanıdıklarımızdan borç alarak geçimimizi sağladık.” (K2)

“Üç elemanımız kısa çalışma ödeneğinden faydalandı. Diğer elemanlarımızın çalışma sürelerinin yetmediği söylendi bize. Ayrıca biz kısa çalışma ödeneğinin biraz daha uzatılmasını istiyoruz. Kısa çalışma ödeneğini bütün sigortalı çalışanlara verilmesinden yanayız. İşveren herkes esnaf herkes aynı şartlarda kısa çalışma ödeneği alsın istiyoruz.” (K7)

“Kısa çalışma ödeneği ve kira yardımı aldık. Ancak bunun devam etmesini ve biraz daha genişlemesini istiyoruz. Dediğim gibi zararımız çok büyük kapanmadan dolayı, devletimizin bizi bu konuda daha çok desteklemesini istiyoruz.” (K9)

“Kısa çalışma ödeneği de kira yardımı da almadım. 500 liralık kira yardım desteğini de almadım. Benim kiram 50.000 lira 500 liranın bana ne desteği olur ya. Bir markete gitseniz 500 lira ile arabayı bile dolduramazsınız. İşçilerimden personellerime diyorsunuz ki bugün personel kısa çalışma ödeneğinden yararlınsın diyorsunuz ama sigorta süresini de 300 gün

belirtmişsiniz. Bakın kafelerde restoranlarda ve lokantalarda çalışanların süresi kısa olabilir. Bu tarz işyerlerinde çalışanların çalışma süreleri genelde kısa olur. Adam çalıştığı iş yerinden çıkıyor gelip benim iş yerimde çalışıyor devlet olarak sende diyorsun ki çalıştığı iş yerinde bilfiil 300 gün çalışmış olmak. Ben şimdi bu çalışanıma nasıl yardım edeyim.” (K10)

Teşvikler alt temasında ise katılımcılar daha çok vergi teşvikleri ve vergi ertelemeleri konuları üzerinden cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların çok az bir kısmı verilen teşviklerden faydalandığını ifade etmiş. Ancak bütün katılımcılar verilen teşviklerin işletmeleri açısından yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Bu açıklamaya ilişkin değerlendirmeler şöyle yapılmıştır:

“Kesinlikle verilen ekonomik teşviklerin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Benim işyerim kapalı kendim kapatmamışım hastalık nedeniyle devlet tarafından kapatılıyor. Benim burada yani kazandığım aylık ciromun 10 da 1 yapılıyorsa düzenli ödeme yapılırsa ona göre kendimizi ayarlardık. Kapanan iş yerinin haddi hesabı yok. Kapananın yerine yenisi de açılıyor ama her şey borçla. Bu şekilde ne zamana kadar devam eder bilmiyorum. Vergi ertelemelerinden faydalanmadım. İş yerim kapalı olduğu için ne oldu bilmiyorum.” (K3)

“Verilen ekonomik teşvikler yetersiz. Vergi ertelemelerinden faydalanamadık. Benim şahsi düşünceme göre devlet Covid-19 döneminde tüm esnafların vergilerini silebilirdi. Vergi erteleme sonrasında tekrar geri ödenecek ama hepsini silebilseydi bu şekilde tüm esnaflar biraz rahatlayabilirdi.” (K7)

“Vergi ertelemelerinden faydalandım. Verilen teşvikleri yeterli görmüyorum ama ellerinden bu kadar geliyor herhalde bir şeyde diyemiyorum.” (K8)

“Vergi ertelemelerinden yararlandık ama şu anda dediğim gibi tatmin edici düzeyde değil. Ekonomik teşviklerde yetersiz. Evet ekonomik teşvik var ama maalesef yeterli düzeyde bulmuyoruz.” (K9)

Kira yardımı alt temasında ise katılımcılardan üçünün kira yardımı aldığı ancak diğer katılımcıların kira yardımı almadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların verileri şöyledir:

“Kısa çalışma ödeneği ve kira yardımı hiçbirinden yararlanamadım. Başvurumuzu yaptık reddedildi. E-devlet üzerinden başvuru yapılıyor. Reddedilme sebebini de öğrenemiyoruz.” (K3)

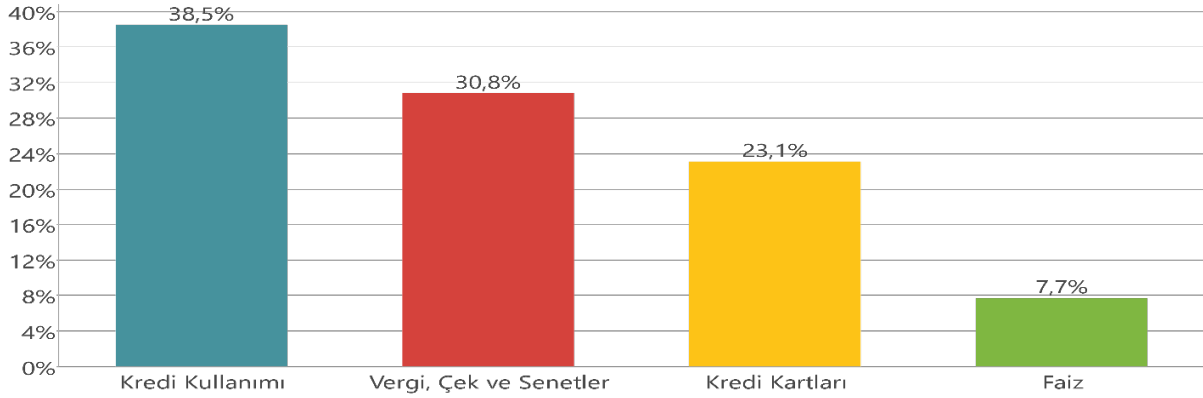
“Kira yardımı alamadık ve almamaya devam ediyoruz” (K5)

“Şimdi desteklerden ilk başvurduğumuzda kira yardımı alamadık. Son başvurumuzda aldık. Kira yardımı alacağız. Çalışmadığımız halde kira ödüyoruz ve elektrik kapalı olan yerde 1300 lira ödeniyorsa. Alacağımız 1000 lira neye yetecek.” (K7)

“Hükümetimizin imkanları az imkanları belli. Hükümeti suçlamak da istemiyoruz. Biz 1000 er lira destek aldık. 3 ay boyunca. Şunu da söylemek isterim Bulaşıkçıya aylık 3500 maaş veriyoruz. Devletimiz bize aylık 1000 er lira verdi gerisini siz artık düşünün.” (K8)

İşten çıkarma yasağı alt teması ile ilgili katılımcı cevaplarına baktığımızda katılımcıların genellikle kısa çalışma ödeneği ve işten çıkarma ile düşünerek cevap verdikleri görülmektedir. Ancak işten çıkarma yasağı adı altında net cevaplar verilmemiştir. İşten çıkarma yasağı ile ilgili net cevap Katılımcı 5'in cevabı olmaktadır. Katılımcı 5'in cevabı aşağıda verilmektedir.

“Benim burada sonuçta kısa çalışma ödeneği altında işçiyi çıkaramazsın diyorsun ama sadece iki elemanım kısa çalışma ödeneği aldı peki diğerleri ne olacak. Bu nedenle de etkileri faydadan çok zarar getirmekte.” (K5)

Şekil 3. Parasal Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Parasal etki ana teması incelendiğinde %38,5’lik bir oranla Kredi kullanımı alt teması ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların cevapları doğrultusunda Covid-19 döneminde kafe ve restoran sahipleri kredilerini, vergi, çek ve senetlerini ödeyememe ve bu durumdan dolayı borçlarını faizli ödeme, kredi kullanma ve kredi kartlarını daha çok kullanma gibi olumsuz durumlar yaşamışlardır. Bu durumlar ile ilgili veriler aşağıda gösterilmiştir.

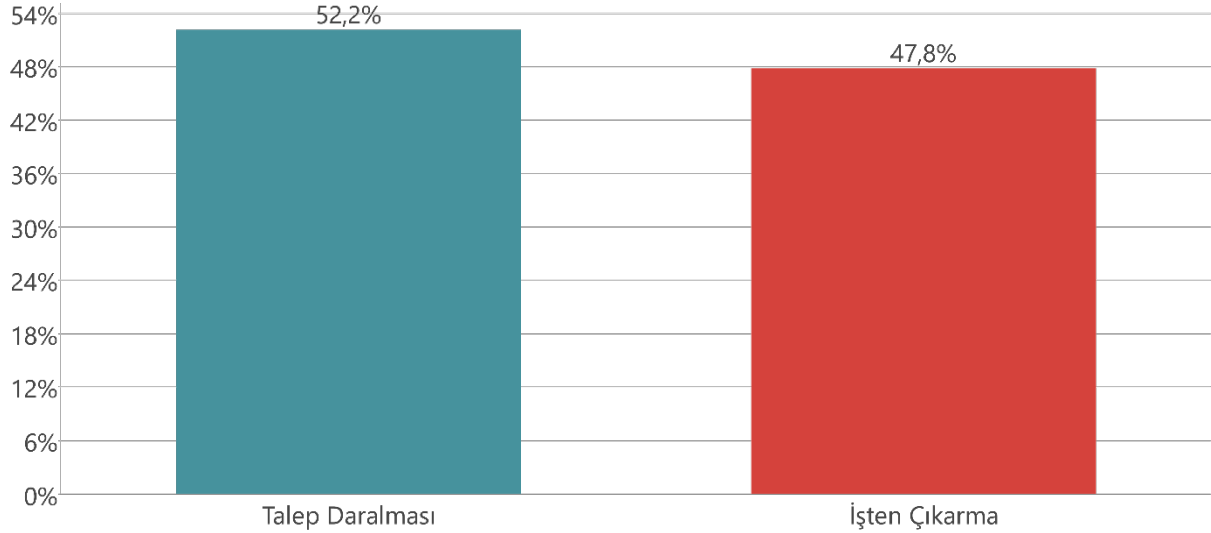
“Kredi ya da kredi kartı ödememekten dolayı herhangi bir hacizlik durumum yok. Ancak kredi kartları borçlarımı halen bile ödeyemiyorum.” (K1)

“Kredi ve kredi kartlarımızın borçlarını ödeyememe durumu ile karşı karşıya kaldık. Hemen hemen bütün bankalarla iş yapıyorduk. Onlardan çeklerimiz vardı, kredilerimiz, kredi kartı kullanımlarımız vardı. Pandemiyle birlikte birçok olumsuzluk yaşandı. Bankalar faizlerin çok yüksek olması nedeniyle yapılandırmada çok zor şartlar önümüze koydu. Yapılandıramadığımız krediler oldu. Ödeyemediğimiz birçok krediler oldu. Gecikmeli olsa da ödemeye çalışıyoruz ama birçoğunda icralık oldu diyebilirim. Vergilerimizin bir kısmını ödeyemedik ileri tarihlere erteledik bu nedenle. Bir iki tane çekimiz yazıldı sonra düzeltmesi yapıldı. Ancak kredilerimizi ödeyemedik ve şu anda hepsi takipte.” (K2)

“Kredi ve kredi kartı ödemelerinden dolayı bankalarla çok fazla sıkıntı yaşadık. Kartlarımız kredilerimiz faize bindi. Borç arttıkça arttı. Malum kapalı olduğumuzdan dolayı ödemelerimizi yapamadık. Bu nedenle faizlerden dolayı bankalarla sıkıntı yaşadık.” (K6)

“Covid-19 döneminde vergi, çek ve senetlerimizi ödeyemedik. Şu anda zaten devlete borçluyuz. Bankaya borcumuz var. Kredilerimizi de ödeyemedik. Haciz geleceğinden endişe duyuyoruz. Yakında kapatabiliriz endişesi içindeyiz.” (K7)

“Vergi, Çek ve Senetlerimizin hiçbirini ödeyemedik. Şu anda bankalara borcumuz var. Kredi kartlarımızın borcunu ödeyemiyoruz. Bankaya 25.000 çekimizin borcu vardı. Zaten bankalardan durmadan mesaj geliyor borcunuzu ödeyin aksi halde kara listeye alınacaksınız diye. Elimizde para yok ki nasıl ödeyeceğiz.” (K10)

Şekil 4. Ekonomik Daralma Etkisi Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Ekonomik daralma etkisi ana teması incelendiğinde %52,2'lik bir oranla talep daralması alt teması ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların cevapları doğrultusunda Covid-19 döneminde tüketicilerin kafelerin ve restoranların verdiği hizmetlere yönelik taleplerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle de Covid-19 döneminde kafe ve restoranların hizmetlerine yönelik bir talep daralması yaşandığını söylemek mümkündür.

“Şimdi ürünlerimizi kapandıktan sonra paket servis yapmadık. Maliyetlerimizi karşılayamayacağını düşündüğümüz için paket servis yapmadık. 1 haziranda açıldıktan sonra az da olsa bir yoğunluk var ama bu yoğunluk çok uzun vadeli olacağını düşünmüyorum. Çünkü yaz aylarında insanlar Covid'den dolayı daha çok dışarıda piknik yapmayı tercih edeceklerdir. Aynı zamanda kafelerin kapanış saatinin 21.00 olması da bunda etkili olacaktır. Bu durum ekstra bir zarar bizim için. Bu nedenle açılmanın bizim açımızdan çok iyi yönde bir durum olacağını zannetmiyorum” (K2)

“Şu anda açılmadan dolayı yoğunluk yok. Yasaklar var çünkü eski yoğunluğun %1'i bile yok. Boş hiçbir şey yok.” (K3)

“Covid döneminde kapanmadan sonra açılmayla birlikte hiçbir şekilde yoğunluk yok. İnsanların aklında Covid kafelerden mi bulaştı düşüncesi nedeniyle azalma var. Sıkıntılı günlerle baş başayız.” (K5)

“Covid-19 döneminde kapanma sonrası açılmadan kaynaklı bir yoğunluk bekliyorduk ama yok maalesef. İnsanlarda hala Covid-19'dan kaynaklı bir çekinme bir korku kalabalığa girmeme gibi bir düşünceleri var. Şu anda restoranımız boş gördüğümüz gibi. Üniversite öğrencileri, öğretmenler, İran'dan ve Nahcivan'dan gelen turistler yok. O nedenle de ürünlerimize olan talep konusunda herhangi bir yoğunluk yok.” (K8)

“Kapanmadan sonra açılma olmasından kaynaklı bir yoğunluk beklemedeydik ama şu anda yoğunluk yok. İnsanlar hijyen kurallarına uymamıza rağmen kafelere gelmekte tereddüt etmekte. Bizde yoğunluk patlaması olacağını düşündük ama değil herkes korkuyor.” (K7)

Katılımcıların işten çıkarma alt teması ile ilgili soruya vermiş oldukları cevaplar işten çıkarma yasağı öncesini kapsamaktadır. Yani katılımcılar işten çıkarma ile ilgili sorulara 17 Nisan 2020

öncesine göre cevaplamışlardır. Buna göre Covid-19 döneminde katılımcılardan biri hariç diğerleri çalışan sayısını azaltmak durumunda kalmıştır. Bu durumlar ile ilgili veriler şöyledir:

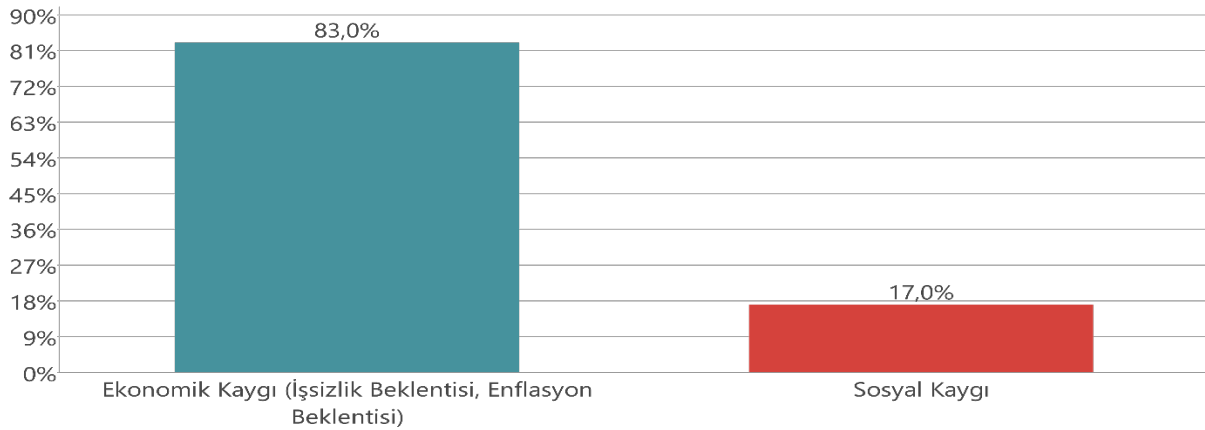
“Covid-19 döneminde iş yerimde zararlar oldu. Bu dönemde ne gibi zararları oldu. Baya bir elemanımız vardı. Yaklaşık 10 kişi çalıştırıyorduk. Ama bunların istemeden de olsa sayılarını 3'e 4'e düşürdük ve hala sıkıntı çekiyoruz.” (K1)

“Covid-19 döneminde işyerimizde çalışan sayısını azaltmak zorunda kaldık. Covid' den önce yaklaşık 18-20 çalışmamız varken şu anda 9-10 kişiyle işletmeyi çalıştırmaya çalışıyoruz.” (K2)

“Maalesef Covid-19 döneminde işyerimde çalışan sayısını azaltmaya çalıştım. Çünkü iş olmuyordu, müşteri yoktu. Öncesinde 7-8 kişi çalıştırırken. Şu anda 3-4'e düşürdük.” (K4)

“Covid-19 döneminde işyerimdeki çalışan sayısını %90 azaltmak zorunda kaldım. Paket servis yaptığımız için 1 usta iki de elemanımız kaldı. Diğer elemanlarımız da çalışmak için İstanbul ya da büyük şehirlere gitti.” (K8)

“Covid-19 döneminde işyerimde çalışan sayısını hiçbir şekilde azaltmadım. Azaltmayı da düşünmedim. Çünkü onlarda ekmek kazanan insanlar. Onların da ailesi var. Keşke devletimizde bizim gibi düşünseydi. Bize yardımcı olsaydı. Bunu çok bekledik ama olmadı.” (K10)

Şekil 5. Psikolojik Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Psikolojik etki ana teması incelendiğinde %83'lük bir oranla ekonomik kaygı alt teması ön plana çıkmaktadır. Ekonomik kaygı alt teması içerisinde katılımcıların Covid-19 dönemi ve sonrasında işsizlik ve enflasyon beklentileri ve ekonomik tedbirlerin yetersizliği gibi düşünceleri yer almaktadır. Katılımcıların psikolojik etki ana temasında yer alan ekonomik kaygı ve sosyal kaygı cevapları birbirlerini tamamlayan cevaplar olması nedeniyle her iki alt tema üzerinden verilmiş olan cevaplar şu şekildedir:

“İş yerimi kapatmak gibi zor bir durumda kalmaktan çok korktum endişe duydum. Halende duyuyorum. Şu anda bir güvensizlik var. Kendimi güvende hissetmiyorum. Çünkü işyerim 4-5 ay açılıp sonra yine kapanırsa iflase bile gidebiliriz. Ben değil birçok esnaf işyerlerini kapattı. Ekonomik endişelerim çok var. Maalesef çok var. Şu anda gelecekle ilgili plan yapamıyorum. Hiçbir şey yapamıyorum. Şu anda para kazanmak çok zor. Bir sürü insan çalışıyor onun hayatına dokunuş yapıyorsunuz evlendiklerinde destek oluyorsunuz ama şu anda çok zor. Eskiden 20 kişi çalıştırabilirdim şu anda 3 4 kişi anca çalıştırabiliyorum. Bununla birlikte

kendimde çalışıyorum. İşsizlik çok yüksek. İnsanlar işsizlikten dolayı bıkmış durumda ve işsizlik daha da artacak gibi görünüyor. Ailemden 2 kişi yurt dışına gitti. Geçinmiyorlar. İntiharın eşiğine geldi. Günümüzde birçok insan Türkiye'den yurt dışına gidiyor. Kendi köyümde 2 ay içerisinde 100 kişi yurt dışına gitti.” (K1)

“İşsizlik büyük ihtimalle artacak. Pandemi belası hala bitmiş değil. Aşılama yeterince hızlı yayılmadı. İşsizlik zaten çok ciddi anlamda yüksek. Ayrıca pandemi döneminde işçi çıkarmak yasaklanınca bir dengede tutmaya çalışıyorlar. Yasak kalkınca işsizlik sayısında artış ciddi oranda olacaktır. Ekonominin canlanmasını çok uzun soluklu bir iş olarak görüyorum ben. Dediğim gibi hayat normale dönmedikçe ekonominin canlanacağını düşünmüyorum. Hatta Covid bitse bile insanların eski refah düzeyine ulaşmasının da yıllar alacağını düşünüyorum. 9 aylık kapanma sürecinin bizim 5-6 yılımıza mal olacağını düşünüyorum. Çünkü çok kayıp verdik. Borçlarımız çok birikti. Sicillerimiz bozuldu bankalardan bir daha çek kredi talep etme şansımız ortadan kayboldu. Nakit ile çalışmamız için bu zararları telafi etmemiz gerekir bunun için iş olması gerekir. Umarım iş de olur. Güçlü bir ülkeyiz ama ekonomik olarak zayıf bir ülkeyiz umarım bir an önce düzelir.” (K2)

“Gelecekle ilgili endişelerimiz bulunmaktadır. Çünkü her şey borçla yürüyor. Borçların ödenmesi içinde tam randımanlı çalışmamız gerekir. Borçlarımızı ödeyelim düzlüğe çıkalım. Çünkü bu durumun ne zaman biteceğini bilmiyoruz. O yüzden tam ekonomimizi kazanmak için iş yerlerimizin açılması gerekiyor” (K3)

“Olduğumuz sektörü baz alırsak bu sektörün önünü göremiyoruz. İleride devam edebilecek miyiz? Devam ederse hangi şartlarda devam ederiz ne kadar sürecek bunlar hakkında net bir bilgimiz olmadığı için endişe duymaktayız. İş yerimiz kira ve kirasını ödeyememe gibi bir durumumuzda var. Personelimizi de işten çıkarma gibi durumlar da endişe duyduğumuz durumlar.

Önceki enflasyon grafiklerine baktığımızda enflasyonun sürekli artış gösterdiğini görmekteyim. İki haneli olarak daha da artacağını düşünüyorum. Bu dönemde işsizlik yarı yarıya arttı. Kapatılan iş yerlerinde personelin işi alınmadığını görmekteyiz. Kısıtlı saatlerde çalıştığımız için ve iş yerinde personel çıkartmak zorunda kaldığımızda birebir şahit olduk. Bu nedenle de işsizlik sayısı artmış daha da artacağını da düşünüyorum. Çünkü imkanlar kısıtlı iş yeri sahiplerine ekonomik inisiyatif yeterince tanınmadığı için her geçen gün işsizlik ordusuna yeni birileri katılıyor. Covid'in ne zaman biteceği tam olarak belli değil. Kısıtlamaların ne zaman kalkacağı belli değil. Bu kısıtlamalar olduğu ve Covid devam ettiği sürece uzun süre zarfında bu sıkıntıların devam edeceği aşikâr.” (K6)

“Gelecekle ilgili çok fazla endişemiz var. Çünkü önümüzü görmüyoruz. Bir işletme olarak 1 2 yıl sonra yeni düzen nasıl olacak ne kazanacağız bilmiyorum. Bu aralar karamsarım. Enflasyon artacaktır. Dolar artacak. İnsanlar kaygıyla bakıyor olaylara artık. Ekonomik sıkıntı yaşayacağımızı düşünüyorum. İşsizlik artacak. Ben birebir kendim yaşıyorum önceki cirolardan çok düşük cirolarımız oluyor bu nedenle de işçi çıkarımına gidiliyor...Bu nedenle de işsizlik artacak. İğdır için ekonominin şimdiki durumu 3-5 sene daha böyle sürecek. İranlı ve Nahcivan' dan turistler gelirse üniversite öğrencileri tekrar gelirse canlanabilir. İğdır'da bir fabrika yok üretim yok. Ekonominin canlanması bunlara bağlı. Herkes birbirine bağlı. Sadece restoranlar değil tekstil sektörünü de etkiliyor. Onlarda kazandıkça kafelere restoranlara gelip ekonomiyi canlandıracaklardır. Ama şu anda biri gelip iş yerimizi almak isterse devredebilirim.” (K8)

“Evime ve çocuklarıma bakamamaktan endişe duydum. Sonuçta bu Covid hastalığı bayadır devam ediyor. Neredeyse Bir buçuk iki yıl gibi bir süredir devam ediyor. Bu nedenle de bu süreçte ne yapacağımıza dair endişe duydum.” (K9)

“Allahtan evli değilim. Evli ve çocuklarım olsaydı eşime ve çocuklara bakamayıp boşanırdım orası kesin. Bekarım ve ailemle yaşıyorum” (K3)

“Covid 19 döneminde ailem ve çocuklarımla ilgili ekonomik konularda çok endişe duydum. Tabi ki gelir yok. Tek gelir kapımız kafeydi. Oda pandemi döneminde kapalıydı. Kazanç olmadığı için stres bazı hastalıklar ortaya çıktı.” (K5)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Covid-19 sadece bir sağlık sorunu olarak değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir sorun olarak kendini göstermiştir. Nitekim bu krizle birlikte birçok insan işini kaybetmiştir, birçokları işyerlerini kapatmak zorunda kalmıştır. Türkiye gibi krize halihazırda ekonomik durumun zor olduğu bir süreçte yakalanan ülkeler daha da büyük sıkıntılar yaşamıştır.

Covid-19 krizinin kendine özgü dinamikleri ve alınması gereken zorunlu önlemleri devlet müdahalesini gerekli kılmış ve ülkeler GSYİH'lerine göre teşvik paketleri açıklamıştır. Ancak bu paketlerin ne kadar yeterli olduğu ve hedeflenen kişilere ulaşip ulaşmadığı da ayrı bir soru olarak gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada Covid-19'dan ve alınan önlemlerden en fazla etkilenen sektör olan hizmetler sektöründe yer alan kafe ve restoran sahiplerinin alınan önlemler dolayısı ile yaşadıkları süreç ve açıklanan teşvik paketlerinden ne ölçüde yararlandıkları ortaya koyulmuştur.

Çalışmada yer alan katılımcıların çoğu açıklanan teşvik paketlerinden yararlanamadıklarını ve yapılan teşviklerin yeterli olmadığını sıkça vurgulamışlardır. Bununla birlikte kafe ve restoran sahipleri kendi eylemleri dışında gerçekleşen ekonomik kayıplarının devlet tarafından karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda devletin mevcut durumun olumsuz sonuçlarını gidermek için para politikasından ziyade maliye politikasına öncelik verilmesi, teşvikler için daha fazla kaynak ayırması, vergi indirimine gitmesi ve kısa çalışma ödeneğine devam etmesi bununla birlikte teşviklerden yararlanacak olanların kapsamını genişletmesi önem arz etmektedir.

Sadece mevcut ekonomik durumun değil, geleceğe yönelik kaygıların da arttığı bu dönemde işletme sahipleri işsiz kalma, işyerini kapatma ve Covid-19'un neden olduğu hasarın uzun süreceği endişesini de taşımaktadırlar. Bu bağlamda da devlet tarafından toplumunun tüm kesimlerine güven arz edecek ekonomik kararlar alınmalı ve hayata geçirilmelidir. Çünkü geleceğe yönelik belirsizlik, ekonomik aktörlerin karar alma ve yatırım yapma kararlarını da etkilemektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Bu makalenin yazarları makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji, Nitel Araştırma Yöntemleri, (Editörler: Baş, T. ve Akturan, U.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aull Davies, C. (1999). Reflexive Ethnography A Guide to Researching Selves and Others. London, New York: Routledge.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 2019, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388.
- Baldwin, R ve B. Weder di Mauro (2020) Economics in the time of Covid: 19 A new eBook, VoxEU Column, <https://voxeu.org/article/economics-time-covid-19-new-ebook>, Erişim: 07.09.2021.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2021). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem.
- Creswell, J.W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çev.: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirel, N. ve Kırıcı Tekeli, E., (2020), Ordu-Çambaşı Kayak Merkezinin Gelişimine İlişkin Paydaşların Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (1), 315-332.
- Elgin, B ve Başbuğ, G. (2020). Covid-19 Pandemisinin Yol Açtığı Ekonomik Krize Karşı Açıklanan Ekonomik Teşvik Paketleri: Bir Karşılaştırma ve Türkiye Örneği. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. Journal of Phenomenological Psychology, 28(2), 235-260.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı). İstanbul: Beta.
- Qutoshi, S. B. (2018). Phenomenology: A Philosophy and Method of Inquiry, Journal of Education and Educational Development, 5 (1), 215-222.
- Resmî Gazete (1999). 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 08.09.1999 tarih 23810 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf>, Erişim: 10.09.2021.
- Resmî Gazete (2020a). Covid 19 Salgını Nedeniyle zarar gören esnaf ve sanatkarların, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketince Düşük Faizli Kredi Kullandırmasına İlişkin Kararlar Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertelemesine Dair Ekli Karar, Karar Sayısı: 2283, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200325-3.pdf>, Erişim: 15.09.2021.
- Resmî Gazete (2020b). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 7244, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>, Erişim: 15.09.2021.
- Resmî Gazete (2020c). COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200322M1-1.pdf>, Erişim: 15.09.2021.
- Voyvoda, E. ve Yeldan, E. A. (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi, https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf, Erişim: 07.09.2021.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

CITY HOSPITALS: THE LAST ATTIRE OF PRIVATISATION IN THE TURKISH HEALTH SYSTEM

Ozan Karaçamⁱ

ABSTRACT

As the health system has been sharply undergoing a series of changes in Turkey and the rest of the world, critical political and economic arguments are required to assess the capitalist relationships that exist behind the scenes of such changes. In this respect, the Health Transformation Program, implemented by the Justice and Development Party (AKP) since 2003, will be the focal point of the study. This research will also examine how the Public-Private Partnership (PPP) model has been penetrating the health system while leading the transformation in the provision of public services. The latest example of the privatisation of healthcare is the City Hospitals built under the PPP model as part of the second phase of the Health Transformation Program. The study comprehensively explores the City Hospitals' legal, political, and economic context. The article, fundamentally, concluded that the City Hospitals continuing to be built by the Public-Private Partnership contracts do not mean the right to equal access to healthcare because these are the lucrative areas of investment and capital transfer for the contractor companies.

Keywords: Health Transformation Program, healthcare, neoliberalism, public-private partnership model, AKP

INTRODUCTION

The private service in healthcare had been confined to the private practice of doctors for many years in Turkey. In other words, the state limited the commodification, marketisation, privatisation, and financialisation of healthcare as health was considered to be one's social, economic, and human right. During this time, the state was responsible for both the provision of healthcare and medicine. Since the outset of the privatisation of healthcare began in core capitalist countries, particularly during the 1990s, healthcare has been drastically becoming the area of capital accumulation in periphery countries such as Turkey. The healthcare industry has been opened to investment with the suggestions of the World Bank (WB) and the International Monetary Fund (IMF). As a result, the hospital chains, the private polyclinics, and the private insurance companies have since emerged as a vast industry (Sönmez, 2017).

There are several discussions regarding privatisation in academic literature. Liberalisation is defined as the market penetration of more than one actor to provide service. Thus, the preferential right that consumers decide on anybody among different suppliers is significant for the rationality of the market. On the other hand, privatisation is explained as the transfer from the public to the private sector. It means that public entities and public wealth are assigned to the market. However, privatisation should be approached like two faces of the same coin, especially in social services that can be rarely marketed and competitive. This is because advocates of liberalisation and competition try different methods in areas such as health. Both often seek alternative methods to achieve similar effects. The healthcare sector stands out because it encompasses a wide variety of processes that imply a shift towards marketisation, including the promotion of vendor-recipient relationships and prices, the pricing and

ⁱ Istanbul Bilgi University International Political Economy Master's Degree Program, Istanbul-TURKEY.

ORCID: [0000-0001-9241-1197](https://orcid.org/0000-0001-9241-1197). E-mail: krcm.ozan@gmail.com

Submission: 14.11.2021

Acceptance: 28.12.2021

individualisation of risks, the adoption of preference, and even consumer behaviour. Further, as the healthcare administrative sector is also becoming privatised, the use of the public-private partnership (PPP) method is rising and boosting the number of private capitalists thanks to the privatisation of public entities. The common point of all these developments is that they contribute to making health markets, which predisposes to the commodification and commercialisation of healthcare services (Herman, 2010).

The privatisation in health is essentially realised in two ways. One of them is the production of services, and the other is the monetary aspect. The management of the hospital is the best concrete example in the production of services area. The primary healthcare services have not been able to survive as they have begun struggling with the rise of private entities in the last few years. On the other hand, the private insurance business has become a “finance option” that users have been adopting de facto with increased contribution (Belek, 2016).

Policymakers have been excessively willing to privatise healthcare due to the bias concerning the benefits of privatisation since the beginning of the neoliberal era. The governments have been directed by international institutions and capitalist actors within the significance of privatisation throughout various reports and suggestions. “Bias” here indicates that privatisation is a holy concept belonging to the free market rationality put forward by the liberal perspective.

Within this framework, the main goal of privatisation depends on increasing the movement area of the market in the context of health. The pharmaceutical industry and medical technology have already been traditionally under the private sector. In addition, with the Health Transformation Program put into practice by the Justice and Development Party (AKP) in 2003, the privatisation operation has been directly targeting medical care, hospital services, and the insurance sector for the last few years. It is widely believed that change and transition are based on two fundamental points. First is the financing of healthcare services, named the Public-Private Partnership model. The second is the provision of healthcare. In this article, the privatisation journey of the Turkish healthcare system will distinctly be emphasised in reference to the City Hospitals.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODEL

The need for infrastructure services has been increasing worldwide. For population growth, urbanisation, and natural wear, more and more expenditures are made on infrastructure investments such as hospitals, airports, bridges, and roads, which pave the way for long-term economic growth. Therefore, a dilemma emerges out of the growth appetite of the neoliberal strategy that harms the environment and applauds the “sustainability” of the very same strategy (Konuralp, 2020).

While developing countries need to renew their outdated infrastructure investments, developed countries want to expand their infrastructure networks. A study conducted for PricewaterhouseCoopers states that the annual infrastructure investment expenditures, which reached 4 trillion USD worldwide in 2012, will exceed 9 trillion by 2025 (Abadie, 2014). Another consulting firm, McKinsey, predicts that in the 17 years between 2013 and 2030, 57 trillion US dollars will be needed to finance the infrastructure investments needed (Mc Kinsey & Company, 2013).

In order to meet such high resource needs for financing infrastructure investments, governments are increasingly turning to project finance from the private sector. Between 1998 and 2008,

there was a five-fold increase in private sector financing for infrastructure (Abadie, 2008). In 2010, a 4 billion USD Public-Private-Partnership agreement was signed in the health sector worldwide (Roehrich, Lewis, & George, 2014). When the sectoral distribution of public-private partnership projects implemented in the European Union (EU) countries in 2021 is examined, as shown in Figure 1, it is seen that 397 of 1799 projects are in the field of healthcare (EPEC, 2021).

Although so far PPP has been solely discussed in the neoliberal era and globalisation fact as a part of commercialisation and privatisation, notably since the 1990s, some instances can be evaluated as PPP in the history of the world. The beginning point of PPP can be regarded as the road construction projects in England in the 1660s based on the participation of the private sector. Especially after the industrial revolution, with the canal and railway projects, the implementation of the public-private partnership model reached the highest level in the 1860s; however, many investors have gone bankrupt with the economic crisis in Europe. In addition to the UK, the PPP model was also applied by the United States and France. Further, the Suez Canal Project, which the Governor of Egypt also supported, is evaluated as a product of public-private partnership (Boz, 2013).

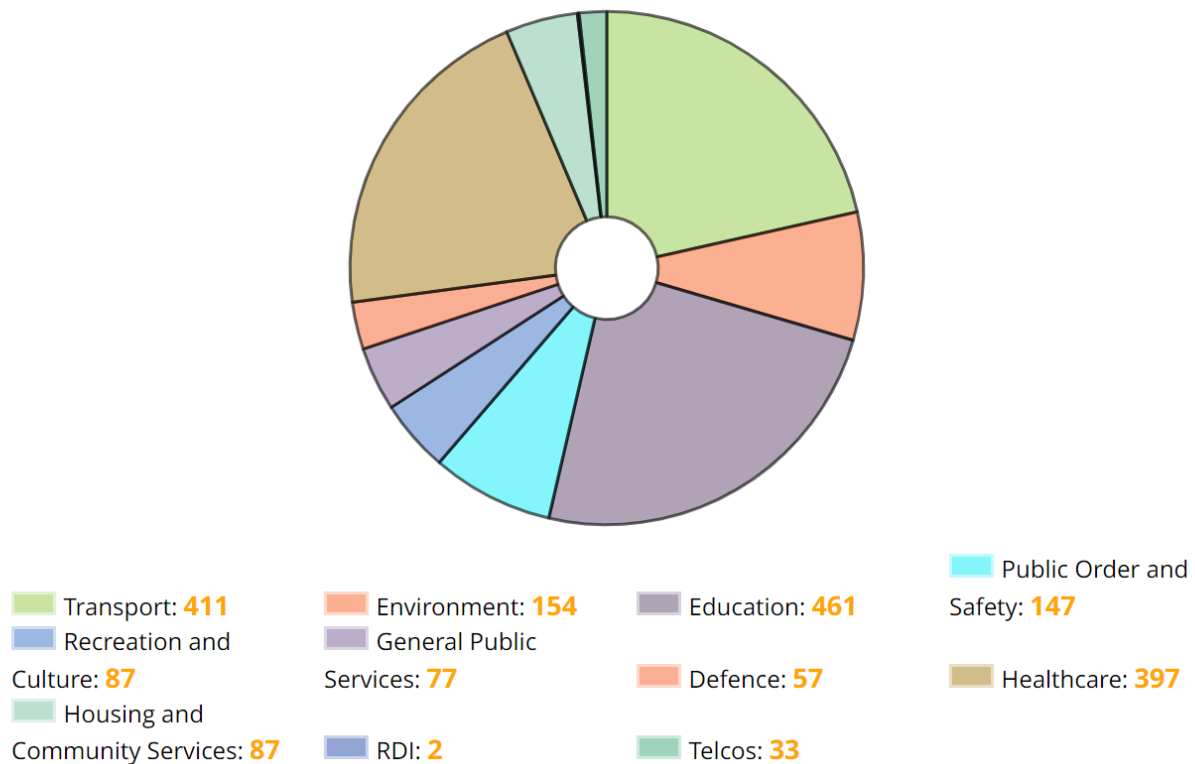

Figure 1. The Number of European PPP Projects by Sector.

Source: EPEC Data Portal (2021).

The involvement of the private sector in public services is the implementation of “joint venture” that have widely used, onwards early periods in America. The public-private partnerships were expanded owing to the “Private Finance Initiative” (PFI) initiated by John Major in 1992 in England and the “Best Value” projects in the Blair period (Yeşiltaş, 2020).

The public-private partnership model has no specific definition commonly held in international consensus. It can be generally defined as long-term contracts signed by cooperation between the state and private sectors (World Bank, 2014). The private sector has been undertaking risk

management and earning income in proportion to its service. The service remuneration is paid by the users and/or taxpayers – public enterprises/authority. For example, in the case of Turkey, the service remuneration of the City Hospitals, which are built by PPP contracts, is paid by the budget of the Ministry of Health (Emek, 2018). Even though “partnership” is new, similar models – such as the Build Operate Transfer, Cooperation between Public and Private in Turkey and Public Finance Initiative in England – have been implemented in various areas since the 1980s. The primary purpose is to invest in uncommercial areas; more specifically, privatisation is not only to sell public resources but also the transfer of public budget to private actors. PPP is just an instance of this.

A contract is considered a full contract if it can anticipate and differentiate all future developments. In such a case, the courts and/or third parties that will execute the contract can fully understand/interpret the provisions of the contract and the intentions of the parties. However, problems in PPP contracts arise from long-term and incomplete (complex) contracts written in the uncertainty of the future. Incomplete contracts may contain gaps, uncertainties and incomplete provisions; therefore, they must be revised during the implementation process, either through negotiations between the parties or by the courts (Baker & Krawiec, 2005).

Briefly, it can be as regarded as that the PPP regime is a form of privatisation. When we think of the health sector, the public authority delegates the management of a public hospital to a private company (franchising). The private company builds institutions according to the needs of the public. It also finances fixed capital investments. Thus, it takes over the management of this institution. The government guarantees to get services for a certain period on the condition that the ownership of the institution remains with the private company. This period is usually 30 years. The government takes back the ownership of the institution when the term expires. The private company builds the hospital, operates it for a certain period, and then transfers it back to the state. In other words, the private company builds the hospital, operates it, and gives it back at the end of its term in the contract (McKee, Edwards, & Atun, 2006).

The strategic rationale for choosing PPP contracts in healthcare is the access to private sector resources and cost savings. Although both privatisation transactions and PPP contracts aim to involve the private sector in delivering public services to increase efficiency, they are very different from each other. Private hospitals establish their relations with patients independently of the state. The government is responsible for regulating price, quality, and safety that concern patients. Apart from these, it does not undertake any risk of the project. In this framework, privatisation transactions are based on the “full contract” approach, which recognises those market imperfections that result from adverse selection and moral hazard problems (Emek, 2017).

However, the government, particularly the public treasury, has undertaken a liability based on rental allowance regarding hospitals built by private companies and payment concerning particular services provided by the private companies. Therefore, it is a different point of classical privatisation rituals that is holly for the free-market rules, by containing huge and long-term concessions and incentives, and at which point, it cannot be depicted as three partnerships between the citizens, state, and the private actors. This is because there are two actors in the frame of PPP – the rulers and the private companies. The rulers have been deciding how the public budget is used for the sake of private activities. Therefore, it also ought to be evaluated on reorganised of the capital and reproduction of the capital. More clearly, unique areas such as health that should be accessible to all have been opened up to investment opportunities in all aspects. This is not classical privatisation. Further, it is a more comprehensive privatisation attack on public healthcare services.

International institutions, such as the IMF, pay special attention to how the countries the PPP model has been vastly adopted influence the states' budget. This is why the IMF suggests that PPP should be limited to a particular point and period. The IMF, in its report published in 2016, underlines the adverse effects of such long-term contracts by giving examples across the globe:

Large fiscal costs and fiscal risk have arisen from PPPs in both developing and advanced countries. Both traditional procurement and PPPs share common project risks, such as construction and demand risks. However, the above government bias and possible manipulation of PPPs add an important layer to the common project risks. An inadequate budgetary and/or statistical treatment may allow governments to ignore the impact of PPPs on public debt and deficit. In practice, governments often end up bearing more fiscal costs and risks than expected in the medium and longer term. (Jin & Rial, 2016)

The EU (2014) also draws attention to four points in its analysis of public-private partnership in health service delivery. (1) A measurement-based discussion is required in the PPP model. (2) It is considered whether the investor should bear more risk for future contracts without increasing costs and discouraging investments. (3) PPP contracts must consider the reality of increased health expenditures. (4) Requesting more government support for PPP projects is not a long-term solution.

In addition, as a result of the widespread and rapid development of PPP models, notably since the 1990s, the European Commission has worked on these models, and accordingly, in April 2004, it published *Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions*. The principles related to public contracts and concessions are determined in the study.

The EU commission emphasises the four main defining features of PPPs. Firstly, a planned project requires a long-term partnership relationship with a public partner and a private partner at different stages. Secondly, a project will be financed partly by the private sector, sometimes through complex arrangements between various actors. Thirdly, the significant role of the economic actor involved in the different stages of the project – design, construction, implementation, financing – has been mentioned. Within this context, the public partner should mainly focus on determining the targets to achieve public interest, the quality of public services provided by the other actor, and the price policy. Besides, the public partner should monitor the working process suitable for the targets. Fourthly, in the distribution of risks between the public partner and the private partner, the factor of shifting the risk from the public partner generally undertaking to the private partner is emphasised. However, while the private partner does not have to shoulder all the risk, or even most of the risk involved in the project, the decision on whom to bear the risk differs from project to project, based on the partners' agreement (Commission of the European Communities, 2004).

PPP has been a widely used method in healthcare globally since the late 1990s. In the UK, the private sector, one of the public-private partnership stakeholders, has been included in clinical services since 2003. It is the first step in this respect worldwide. Such public-private partnerships provide access to malaria vaccines in Africa, primary healthcare in Valencia, Spain, and cancer treatment in Germany. In 2011, Italy ranked third after Canada and the UK in the capital investment ranking to realise the projects with public-private partnerships in health services (Hamilton, Kachkynbaeva, Wachsmuth, & Masaki, 2012). Considering the public-private partnership practices of other countries, the reasons why stakeholders prefer them in the provision of health services, for example, in Pakistan's Sindh province, were evaluated as corruption in existing public hospitals, lack of responsibility in public services, poor inspections causing inefficiency, and public-private partnership arrangements providing

better service delivery in existing primary health care units. In addition, it was stated that the main obstacle in front of public-private partnership practices is the resistance of health personnel (Khan & Puthussery, 2019).

Moreover, there are differences between countries in experience, use, and national government support for public-private partnerships. It is seen that professionals in Canada adopt the idea of performance-based management of the public-private partnership, Dutch professionals value close cooperation with the private sector stakeholder, and Danish professionals attach more importance to the management freedom of the private sector stakeholder (Warsen, Greve, Klijn, Koppenjan, & Siemiatycki, 2020).

Despite its proven weaknesses in other countries, “in Turkey, the ‘public-private partnership’ model, named as *City Hospitals*, was proposed as a version of the build-operate-transfer model in which the building and maintenance of healthcare facilities are done through private investment in return for service and usage charges during the term of the contract” (Konuralp, 2021, p. 662). In this respect, along with transportation and energy investments, healthcare is a significant area that the PPPs concentrate (The Presidency of the Republic of Turkey Directorate of Strategy and Budget, 2021).

In this context, as the second phase of the Health Transformation Program, City Hospitals has been constructed throughout PPP. The Public-Private Partnership is mainly based on a long-term contractual relationship of the government with a group of companies, as mentioned. The subject of the contract is the construction of the health facility to be provided with healthcare services by private companies and leased out to the state. Thus, the scope of public service is also narrowed. The government is only responsible for core services at these facilities. The private sector provides the rest of the services and profits from it. The treasury lands on which the facilities were built are allocated free of charge. In other words, one of the partners, the state, uses taxes to pay the “rent” to the other. Therefore, this situation should be considered a resource transfer rather than a partnership. Besides, the scope of core service is so narrow that the private activity in City Hospitals is too broad (Erbaş, 2021). It is seen that the primary goal of City Hospitals built with Public-Private Partnership is profit maximisation when their focus really should be towards providing first-rate healthcare services. This is because “commercial area revenues” such as medical support and support services in the hospital are left to private companies. Companies will be paid for all these, including the rental fee, for 25 years. Moreover, a 70% bed occupancy rate guarantee is given to the companies that won the tender. In other words, if the beds are not filled, payment will be made from the public budget for the bed that the ‘customer’ does not use. It clearly means that the citizens in the social state are being treated as “consumers” even in healthcare. A neoliberal citizenship regime is not a case in this study; however, it should be studied from the perspective of transforming citizenship. In addition to all these, despite the use of public resources, the tender details are not disclosed to the public on the grounds of a “trade secret” in Turkey (Pala, 2018).

As the IMF emphasised, the high costs are hidden in Turkey’s City Hospitals context. In the case of Bilkent City Hospital, additional costs emerged from The Analysis of Value for Money stated by the Ministry of Health. In addition, the government assumes the exchange rate risk as the rental fees are based on the exchange rate. Thereby increasing costs even further in the long-term (Pala, 2017).

Public authorities defend City Hospitals by marketing them as a way of increasing the capacity of hospitals. However, it seems that public hospitals have been closing as the implementation of City Hospitals is on the rise. In reality, the capacity of hospitals and their number of beds

has not been increasing. According to the report belonging to 2U1K Engineering and Consultancy Company, to build the Etlik and Bilkent City Hospitals, twelve Public Hospitals are planned to be closed in Ankara (2U 1K Mühendislik ve Danışmanlık A.Ş., 2014). Six of them have been closed by 2021, just in Ankara. Despite this, Turkey has been widely choosing to make Public-Private Partnership contracts to construct City Hospitals.

CITY HOSPITALS OF TURKEY

The first regulation to allow public health facilities to be built for rental purposes was through the addition of an article to the Health Services Basic Law in 2005 enacted by the Motherland Party (ANAP) government in 1987. In addition, owing to the regulations in 2006 and 2013, the scope of the lease agreements was determined in detail. According to the regulations, the treasury land will be transferred free of charge to the companies that receive the tender. The building will be built for rent. Rent payments will also be covered by the revolving fund of the state hospitals that will be moved to the buildings. A treasury guarantee is given if the Revolving Fund cannot make payments. The contract period is up to 49 years (Yılmaz, 2017). Besides, businesses which are worked and constructed under Public-Private Partnership contracts are also exempt from Stamp Duty.

Although comprehensive regulations such as the road to public-private partnership regarding privatisation took place during the AKP era, similar arrangements were also made by the previous coalition government of the Democratic Left Party (DSP), Nationalist Movement Party (MHP), and Motherland Party (ANAP). The concept of privatisation was entered into the Turkish Constitution as an article title first time in this period. That is why these regulations are prototypes of privatisation (Erbaş, 2021).

Two constitutional amendments were discussed in the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) in August 1999. One was related to human rights, and the other was regarding preparing the infrastructure of the public-private partnership financing model. On 13 August, a four-item proposal package was approved by the overwhelming majority of the deputies in the TBMM. The owners of the proposals were Bulent Ecevit, Devlet Bahçeli and Mesut Yılmaz. It shows that Turkish political actors coming from left to right were on the same page concerning privatisation (Erbaş, 2021)

The most significant point is that these concession agreements are accepted to be subject to Private Law Provisions. Moreover, the way to international arbitration opens. More vividly, within this context, it should be noted that what dominates in case of disagreement is the contract itself, not the legislation in the Anglo-Saxon law. In other words, the ruler is only the contract (Çal, 2018). In addition to international arbitration, the phrase which was “the case has to be heard in Turkey” contained by Article 3 of Law No. 6639, which the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) accepted on 27 March 2015, has been removed from the text of the article. Thus, in case of any dispute, national court decisions to protect the national interest are blocked.

Within this context, the process of privatisation and commercialisation in health has started to gain momentum in the era of the AKP, which inherited regulations of the previous coalition government. First and foremost, the AKP declared Health Transformation Program after it won the general elections in November 2002, and immediately after, the tender of the City Hospitals started to make as the second phase of the program. In other words, it is a road to commercialisation and comprehensive privatisation of health. The private actors start enjoying profits in the field of healthcare.

Within this framework, private activity has been expanded from construction to business for the long term. The commercial area revenues in the City Hospitals that the private actors construct belong to the company. During the contract period, the companies will make payments in the form of utilisation fees and service fees. The utilisation fee includes maintenance/repair and rental fees. The service fee includes medical support services. It is expected that hospitals' revolving funds will cover these costs. However, it is a question mark whether they can pay these costs as they are very high. For example, a total of 3 billion and 443 million TL will be paid for the Kayseri City Hospital in 25 years (Turkish Medical Association). However, the tender for Erzurum City Hospital (1200 bed capacity) has ended with 193 million TL. The estimated cost is 260 million TL. In other words, Erzurum City Hospital, with 1200 beds, can be built with the 1.5-year rental price of Kayseri. In other words, it is seen that there is no classical and central tender method. This clearly shows the extent of the capital transfer and the inefficient use of public resources (Pala, 2018).

Another critical issue regarding City Hospitals is the number of beds. The number of beds in hospitals is an essential indicator of efficiency. In general, the number of beds is ideal for efficiency between 100 and 600. The work of researchers such as Roh, Moon and Jung shows that a 126-250 bed capacity is more efficient in the USA (Roh, Moon, & Jung, 2013). In Denmark, the most suitable bed capacity for public hospitals was found to be 275 (Kristensen, Olsen, Kilsmarkand, & Pedersen, 2008). These studies clearly show that the high number of beds in City Hospitals is an example of inefficiency. However, unexpected changes in the healthcare landscape will require re-evaluating the current systems in place. This is evident especially during these times with the worldwide COVID-19 pandemic. Clearly, there is a doubt to this as the Ankara Numune Hospital and Dışkapı Child Hospital were forced to re-open after the start of the COVID-19 pandemic.

The efficiency indicator is the average bed capacity and the bed occupancy rate. The ideal proportion of utilisation concerning bed capacity is regarded as 85%. The utilisation rate under 85% means that the number of beds is unnecessary. A higher number of unused beds results in higher costs for the hospital due to revenue loss, the maintenance of these beds, the cost of the closed space for beds, housekeeping of the closed space, and staff. It is not preferred that the rate of bed utilisation is over 85% as well, due to the fact that empty beds have to be ready in the case of an emergency. Besides, the rate of bed utilisation over 85% leads to an increase of infection. The Ministry of Health of the USA recommends that bed occupancy is over %70. It mentions that if the rate is under %60, it suggests low efficiency (Marzieh Marahem, 2018).

It is clear that the rate of efficient capacity utilisation ought to be at least 70%. We can not speak to the bed occupancy rate hereafter; however, we have data from 2020 during the COVID-19 pandemic. According to the data presented by the Minister of Health, Fahrettin Koca, the bed occupancy was 51% throughout Turkey in 2020 (Anadolu Agency, 2020). He actually highlighted that the bed occupancy is adequate to struggle against the Covid19. We do not know precisely the bed occupancy statistics for all City Hospitals. However, considering that the city hospital's occupancy across Turkey has an overwhelming number of beds, we can determine that overall the City Hospitals are inefficient and could benefit from downsizing or perhaps reallocation.

The rate of bed occupancy has already been low in Turkey. In addition, even if the rate of bed occupancy in private hospitals in Turkey has been increasing in years, it has always been low, even during a global pandemic. In other words, the beds in hospitals in Turkey are not used efficiently. Figure 2 shows the numbers up to 2019 since 2020 and 2021 are not publicly declared. However, Figure 2 does not give the exact picture of the private hospitals since City

Hospitals are included in the public hospital category built under the Ministry of Health's name. This is because the private actors construct the City Hospitals and borrow them in the name of the public. Therefore, it seems that bed occupancy is also under 70% in City Hospitals. The details of the contracts of the City Hospitals are not available publicly due to trade secrets, but we know that the contractors are guaranteed a 70%-bed occupancy (Pala, 2018). In addition to the high costs associated with the implementation of City Hospitals, the expenses are further increased as the contractors are paid for any unused bed occupancy under the 70% threshold. Evidently, healthcare has been a lucrative instrument to accumulate capital, thanks to City Hospitals.

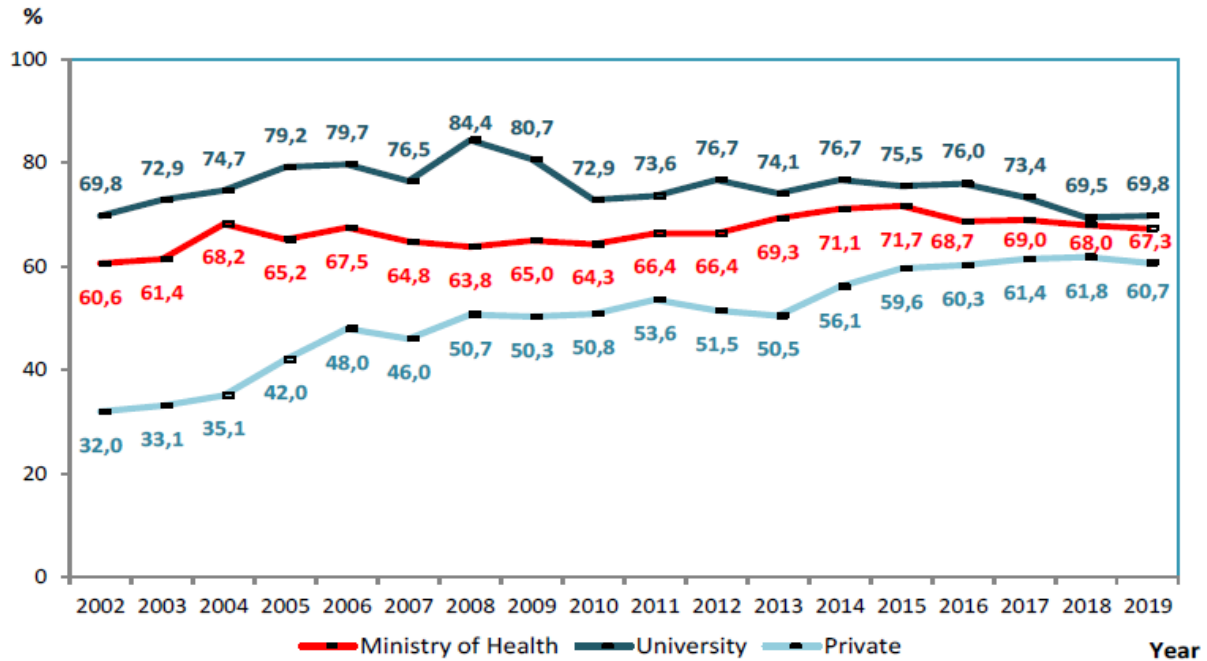

Figure 2. Bed Occupancy Rates by Years and Sectors, (%).

Source: The Republic of Turkey the Ministry of Health (2019).

Moreover, the contracts of the City Hospitals are signed over the dollar rate. In other words, an increase in the exchange rate leads to an increase in costs. For this reason, the Ministry of Health has to make additional payments every year (Pala, 2018). It shows vividly that the debts will be increasing every year. The audit report of the Court of Accounts in September 2019 conveys that the administration has made the public budget a commitment for the sake of creditors. The Court of Accounts says clearly that the state budget regarding City Hospitals contracts has been shouldering the lion shares of the cost.

What is more, this is unauthorised. Since the public-private partnership's accounting records related to City Hospital contracts cannot be reached, there is no transparency, and the public interest has been eradicated as a result (The Court of Accounts, 2019). The people in a tax-paying democratic society should have access to the public budget and be able to see what exactly their collective funds are being allocated.

As shown in Table 1, City Hospitals' contracts have been signed and constructed since 2009. Thirteen City Hospitals have been completed to build and come into service in thirteen different cities across Turkey. These are respectively Adana City Hospital, Mersin City Hospital, Isparta City Hospital, Yozgat City Hospitals, Kayseri City Hospital, Manisa City Hospital, Elazığ City Hospital, Ankara Bilkent City Hospital, Eskişehir City Hospital, Bursa City Hospital, Istanbul

Başakşehir Çam ve Sakura City Hospital, Konya Karatay City Hospital, Tekirdağ City Hospital. These City Hospitals have different bed capacities. The highest bed capacity is 3711 in Ankara Bilkent City Hospital. The lowest bed capacity is 475 in Yozgat City Hospital. Furthermore, it is expected that five more City Hospitals will be completed and coming into service by the end of 2021. These are Kocaeli City Hospital, Kütahya City Hospital, Ankara Etlik City Hospital, Gaziantep City Hospital and İzmir Bayraklı City Hospital. Considering the rising annual rent of City Hospitals and the total number of City Hospitals, the financial burden is apparent and will show an upward trend due to incentives and guarantees in the framework of public-private partnerships. Therefore, the number of new hospitals does not only represent abundance, wealth, and accomplishment of the administration but also prompts a disproportionate amount of financial destroy. In addition, each put into service City Hospital means more financial liability. In order to pay for these expenses, it is the potential of the close of public hospitals like in the example of Ankara. The fact that we do not know contracts' contents supports that argument. The City Hospitals are already not a public investment that is done by classical method. Therefore, the tangible situation that the public is renter cannot be regarded as a public investment.

Table 1. The City Hospitals in Turkey.

No	The Project Name	Bed Capacity	Targeted Date	Expiration
1	Adana City Hospital	1550	on service	
2	Mersin City Hospital	1294	on service	
3	Isparta City Hospital	755	on service	
4	Yozgat City Hospital	475	on service	
5	Kayseri City Hospital	1607	on service	
6	Manisa City Hospital	558	on service	
7	Elazığ City Hospital	1038	on service	
8	Ankara Bilkent City Hospital	3711	on service	
9	Eskişehir City Hospital	1081	on service	
10	Bursa City Hospital	1355	on service	
11	İstanbul Başakşehir Çam ve Sakura City Hospital	2682	on service	
12	Konya Karatay City Hospital	1250	on service	
13	Tekirdağ City Hospital	486	on service	
14	Kocaeli City Hospital	1210	2021	
15	Kütahya City Hospital	610	2021	
16	Ankara Etlik City Hospital	3624	2021	
17	Gaziantep City Hospital	1875	2021	
18	İzmir Bayraklı City Hospital	2060	2021	

Source: The Republic of Turkey the Ministry of Health (2021).

Even if the market activity has increased, it might not always threaten publicness. This is because the public purpose has been realised. In other words, even though the market desires its benefit, private institutions follow the public purpose and contribute to the public outcomes in that way. This is what another publicness is. At that point, the Turkish Healthcare System has important and interesting content in the regulatory environment. This is because the private activity has been sharply increasing while enforcing a comprehensive health insurance program included under the Health Transformation Program. Policymakers created a mixed provision for healthcare services, and thereupon, an internal market that is created works for its own profit maximisation (Yılmaz, 2020). Thus, the capital transfer from the public budget to the market has been realised.

Therefore, the City Hospitals model is a significant part of the capital transfer. The public purpose still exists thematically; however, the organisation that provides services and keeps its benefits has been private companies. We can see in the interview of policymakers publicly. The discourse has always been based on their service for the citizens. In reality, the fact is that the money that the private companies have been earning is enormous thanks to the Public-Private Partnership model. This situation is called a “hybrid system” (Yılmaz, 2020), and in the Turkish context, it results in destroying social citizenship in the framework of the regulatory environment because the understanding of public service has been drastically decreasing.

Invaluable things such as health must not be regarded as the subject of the market. The acceleration always slips for the sake of the market, as had been seen hitherto. Briefly, private activity does not ally with welfare according to nature. At least in Turkey’s case, publicness environment and the balance of the focus between public and private has not been possible.

CONCLUSION

Healthcare is a vast sector, and thus it attracts the capitalists’ attention to invest and accumulate capital. This article analysed the Turkish healthcare sector by looking at the PPP model.

Within this context, the first focus was on the financing of healthcare. Financing of health services and the share of health expenditures in the level of economic development of countries are discussed in every country and are among the most critical issues on the agenda of those who determine health policies. Whatever financing and delivery methods are adopted, the primary purpose should be the equitable and efficient delivery of health services in every country at an acceptable level of quality and access. For this reason, the increase in service use and health expenditures should not be considered as issues that should be put under pressure. However, if the increase in both issues occurs due to unnecessary use and inefficient use of resources, then the reimbursement mechanism has to take the necessary precautions for social benefit.

Secondly, the Health Transformation Program in Turkey was historically and economically examined. The Health Transformation Program includes a comprehensive neoliberal transformation from the delivery of health care to its finance. In this context, the main emphasis is that the Health Transformation Program means privatisation of health in Turkey.

On the contrary, Health Transformation Program had, at the same time, led to the expansion the access to health because of the fact that it destroyed the four-layer health and social security system in Turkey, such as the Social Security Fund (SSK), The Social Security Organization for Artisans and Self-Employed (BAĞ-KUR), The Retirement Fund of Civil Servants (Emekli Sandığı) and Green Card for poor people. That fragmented structure regarding access to health is united by Justice and Development Party thanks to the Health Transformation Program, and it has given rise to an equal package to all citizens called Social Security Institution (SGK). Thus, all the people now have to register the system and pay premiums to the SGK. As a result, the overwhelming majority of Turkish people have been covered by public health insurance. The scope of the system increased, and thereupon the government attracted the political interest of the poor people in the 2000s. In addition, the program has brought about that public expenses increased. In other words, public healthcare has expanded in an equal context (Dorlach, 2016).

Dichotomously and paralleled by it, private health financing has increased thanks to increased access to private health care providers. However, the scope regarding private health care is not equivalent for all citizens. The SGK does not pay for all services in private hospitals. This

means that getting higher quality health care requires spending money out of pocket and the ability to do so varies drastically across different levels of income. Even though the new system implemented by the Health Transformation Program is more accessible than it used to, with the increase in the number of private hospitals, health has become less accessible for the population that can not afford it.

Within this context, Dorlach explains that dualistic structure is a concept of “social neoliberalism” (Dorlach, 2016). That is the point of success of the AKP. To be clear, on the one hand, the AKP governments have been drastically pursuing a market-driven economy policy. On the other hand, they have been pursuing an egalitarian policy in productive areas such as health, education, etc.

Public-private partnership liquidates traditional public service production models where public projects are financed from taxes and services are performed by public officials. It establishes a long-term (up to 49 years) contractual relationship between the public and private sectors by linking public planning capabilities covering large-scale, integrated projects. It is an investment, service, and partnership system for the financing, construction, renewal, operation, and maintenance of infrastructure facilities and the provision of services. According to this system, hospitals that will provide public services will be built by private companies and leased to the state, and the state will both pay rent to companies and transfer services other than “core service” to be provided in this facility to these funds/companies.

The most striking aspect of the city hospital system is the high cost of hospital buildings and equipment to the public in terms of country resources. These operating companies, which have many privileges, will be exempt from VAT, stamp duty, and all fees. In other words, there will be tax loss as well on top of the rental obligation of the state. A full treasury guarantee is also given to the international loans companies take from abroad for financing. Suppose the company does not pay its loan debt, the state guarantees.

The bill of approximately 45,000 beds, and therefore the disruptions in the system, will go to the treasury; that is, new costs and taxes will be imposed on the public. Ultimately, the public will pay the actual high costs of City Hospitals. The need for modern public hospitals is an undeniable reality.

However, there are serious concerns about the need, demand and capacity planning while City Hospitals are being implemented. The experience of City Hospitals implemented in the UK and Canada in the past years has shown that such large hospital projects are both inefficient and difficult to manage. This model has been abandoned (Pala, 2018). However, The City Hospitals made by the PPP model have been built and seem to be continuing to be built in Turkey.

ACKNOWLEDGEMENT

This article was developed from the Master’s thesis titled “Neoliberal Transition in Health System in Turkey: The Case of the City Hospital Model” and supervised by Assoc. Prof. Dr. Cemil Boyraz at Istanbul Bilgi University in Istanbul, Turkey.

REFERENCES

- 2U 1K Mühendislik ve Danışmanlık A.Ş. (2014). *Ankara Etlik Entegre Sağlık Kampüsü Projesi Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme Raporu*. Ankara: 2U 1K Mühendislik.
- Abadie, R. (2008). *Infrastructure finance: surviving the credit crunch*. Talking Points.
- Abadie, R. (2014). *Capital project and infrastructure spending: Outlook to 2025*. PwC Public Sector Research Centre Publication.

- Anadolu Agency. (2020). Sağlık Bakanı Koca: Türkiye genelinde yatak doluluk oranı yüzde 51. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saglik-bakani-koca-turkiye-genelinde-yatak-doluluk-orani-yuzde-51/1963372>
- Baker, S., & Krawiec, K. D. (2005). Incomplete contracts in a complete contract world. *Fla. St. UL Rev.*, 725 - 755.
- Belek, İ. (2016). *Sağlığın Politik Ekonomisi: Sosyal Devletin Çöküşü*. İstanbul: Yazılıma Yayınevi.
- Boz, S. S. (2013). Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 277-332.
- Commission of European Communities. (2004). *Green Paper: On Public-Private Partnerships and Community Law on Public*. Brussels: Commission of European Communities.
- Çal, S. (2018). Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) ve Kamu Hizmetlerinin Metalaştırılması. In K. Pala, *Türkiye'de Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı Şehir Hastaneleri* (Cilt 2, pp. 35-55). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Dorlach, T. (2016). The Prospects of egalitarian capitalism in the global South: Turkish social neoliberalism in comparative perspective. *Economy and Society*, 44(4), 519-544.
- Emek, U. (2017). Sağlık Sektöründe Kamu-Özel İşbirliği Sözleşmeleri: Beklenti ve Gerçekleşme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 139-168.
- Emek, U. (2018). Şehir Hastanelerinde Paranın Değer Yaklaşımı. K. Pala içinde, *Türkiye'de Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı Şehir Hastaneleri* (Cilt 2, s. 71 - 99). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erbaş, Ö. (2021). *Şehir Hastaneleri Altı Kaval Üstü Şişhane*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- EPEC. (2021). EPEC Market Data, European Investment Bank. <https://data.eib.org/epec>
- European Union. (2014). *Health and Economics Analysis for an Evaluation of the Public Private Partnerships in Health Care Delivery across Europe*.
- Hamilton, G., Kachkynbaeva, M., Wachsmuth, I., & Masaki, E. (2012). *A preliminary reflection on the best practice in PPP in healthcare sector: A review of different ppp case studies and experiences*. 25 September 2021, https://unece.org/fileadmin/DAM/ceci/images/CoE/PPPHealthcareSector_DiscPaper.pdf
- Herman, C. (2010). The Marketisation of Health Care in Europe. L. Panitch, & C. Leys içinde, *Morbid Symptoms: Health Under Capitalism* (Cilt 46). Socialist Register.
- Jin, H., & Rial, I. (2016). *IMF Working Paper: Regulating Local Government Financing Vehicles and Public-Private Partnerships in China*. International Monetary Fund.
- Khan, N. N., & Puthussery, S. (2019). *Stakeholder perspectives on public-private partnership in health service delivery in Sindh province of Pakistan: a qualitative study*. 26 September, 2021, <https://uobrep.openrepository.com/bitstream/handle/10547/623215/Stakeholder+perspectives+on+public-private+partnership+.pdf?sequence=2>
- Konuralp, E. (2020). Between neoliberal appetite and environmentalist reservations: the political economy of sustainable aviation. *International Journal of Sustainable Aviation*, 6(2), 134. doi:10.1504/IJSA.2020.110603
- Konuralp, E. ve Bicer, S. (2021). Putting the Neoliberal Transformation of Turkish Healthcare System and Its Problems into a Historical Perspective. *Review of Radical Political Economics*, 53(4). doi:10.1177/04866134211005083
- Kristensen, T., Olsen, K., Kilsmarkand, J., & Pedersen, K. M. (2008). Economies of Scale and Optimal Size of Hospitals: Empirical Results for Danish Public Hospitals. *Syddansk Universitet*.
- Marzieh Marahem, M. S. (2018). The Importance of Bed Occupancy Rate in Evaluate the Utilisation of Hospitals. *Crescent Journal of Medical and Biological Sciences*, 5(4), 270-271.
- McKee, M., Edwards, N., & Atun, R. (2006). Public-Private Partnerships for Hospitals. *Bulletin of the World Health Organization*, 84, 890-896.
- Mc Kinsey & Company. (2013). *Infrastructure productivity: How to save \$1 trillion a year*. London: McKinsey Global Institute.
- Pala, K. (2017, January 26). *Şehir Hastanelerinin Yüksek Maliyeti Gizleniyor*. June 2, 2021 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/183006-sehir-hastanelerinin-yuksek-maliyeti-gizleniyor> adresinden alındı
- Pala, K. (2018). Kamu Hastanelerinin Piyasalaştırılması ve Sağlık Alanında Kamu Özel Ortaklığı Modeli. In K. Pala, *Türkiye'de Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı Şehir Hastaneleri* (pp. 99-135). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Roehrich, J. K., Lewis, M. A., & George, G. (2014). Are public-private partnerships a healthy option? A systematic literature review. *Social science & medicine*, 113, 110 - 119.
- Roh, C. Y., Moon, M. J., & Jung, K. (2013). Efficiency Disparities among Community Hospitals in Tennessee: Do Size, Location, Ownership, and Network Matter? *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 1816 - 1834.
- Şenmez, M. (2017). *Paran Kadar Sağlık, Türkiye'de Sağlık Ticarileşmesi* (3. Basım b.). İstanbul: Yordam Kitap.
- The Court of Account. (2019). *The Ministry of Health 2018 Audit Report of the Court of Account*. The Court of Accounts.
- The Presidency of Republic of Turkey Directorate of Strategy and Budget. (2021). Proje Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı. <https://koi.sbb.gov.tr/>

- The Republic of Turkey the Ministry of Health. (2019). *Health Statistics Yearbook*. (B. B. Başara, İ. S. Çağlar, A. Aygün, T. A. Özdemir, & B. Kulali, editors) <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/40566,health-statistics-yearbook-2019pdf.pdf>
- The Republic of Turkey the Ministry of Health. (2021). The Directorate-General for Health Investments. Retrieved from <https://sygm.saglik.gov.tr/TR,33960/schir-hastaneleri.html>
- Turkish Medical Association. (2012). *Soru ve Yanıtlarla Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayını.
- Warsen, R., Greve, C., Klijn, E. H., Koppenjan, J. F., & Siemiatycki, M. (2020). How do professionals perceive the governance of public-private partnerships? Evidence from Canada, the Netherlands and Denmark. *Public Administration*, 98(1), 124-139.
- World Bank. (2014). *Reference Guide Public-Private Partnerships, Version 2.0*. Washington: World Bank Publications.
- Yeşiltaş, A. (2020). Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı: Şehir Hastaneleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 15-28.
- Yılmaz, V. (2017). *The Politics of Healthcare Reform in Turkey*. Springer Nature.
- Yılmaz, V. (2020). Exploring Patient Experiences of the Internal Market for Healthcare Provision in Turkey: Publicness Under Pressure. *Journal of Social Policy*, 1-18.

KÜRESELDEN YERELE ÇEVRESEL POLİTİKA YAPIMI: İĞDIR İL ÖZEL İDARESİ ÜZERİNE BİR MEMORANDUM

Selçuk Gürçamⁱ
Emrah Konuralpⁱⁱ

ÖZ

İnsanlığın doğa üzerine kurduğu ve Sanayi Devrimi ile artan tahakküm, dünya üzerindeki insan ve canlı yaşamını tehdit eder sonuçlara yol açmaktadır. Bu tahakkümü “sürdürülebilir” kılmak adına Birleşmiş Milletler başta olmak üzere hükümetlerarası ve hükümetdışı uluslararası örgütlerin girişimlerinin son birkaç on yıllık dönemde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. İklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık temaları, bu girişimler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konularda küresel ölçekte belirlenen ve ulusal ölçeği de biçimlendiren politikaların yerel ölçekteki uygulama ve politikalara da tam olarak yansımaları, yerelin de bu süreçte geri bildirimde bulunabilecek olanaklara sahip olması, artan yerinden yönetimleştirme ve hizmette yerellik taleplerinin bir gereğidir. Bu çalışma da belediye ve köylerle birlikte Türkiye’deki yerel yönetim yapılarından birini teşkil eden il özel idarelerine dair 5302 sayılı yasa, Sıfır Atık Yönetmeliği ve İklim Değişikliği Eylem Planı çerçevesinde özel idarelerin sorumluluklarını ele almıştır. Çalışma, Türkiye’nin en kirli havasına sahip ve ormansız tek ili olan İğdır’a odaklanmıştır. İğdır İl Özel İdaresi’nin stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporları incelenmiştir. Mevzuatın neden yeterince uygulanmadığı, neoliberal çerçeveye atıfla tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: iklim değişikliği, sıfır atık, İğdır İl Özel İdaresi, yerel yönetimler, çevresel politika

ENVIRONMENTAL POLICY-MAKING FROM GLOBAL TO LOCAL: A MEMORANDUM ON İĞDIR SPECIAL PROVINCIAL ADMINISTRATION

ABSTRACT

The domination that humanity has built on nature and that has increased with the Industrial Revolution leads to consequences that threaten humans and living life on earth. It is observed that the initiatives of intergovernmental and non-governmental international organizations, especially the United Nations, to make this domination “sustainable” have increased in the last few decades. The themes of combating climate change and zero waste are considered within the scope of these initiatives. The increasing demands of decentralization and subsidiarity require that the policies determined on a global arena and shaping the national scale on these issues are fully reflected in the practices and policies at the local scale. In this study, the responsibilities and duties of special provincial administrations, which constitute one of the local government structures in Turkey, together with municipalities and villages, were discussed within the framework of legislation. The study focused on İğdır, a province of Turkey with the most polluted air and without forests. Strategic plans, performance programs and annual reports of İğdır Special Provincial Administration were examined. Based on the case of the İğdır Special Provincial Administration, it was discussed why the legislation could not be implemented sufficiently regarding the neoliberal economic-political framework.

Keywords: climate change, zero waste, İğdır Special Provincial Administration, local governments, environmental policy

ⁱ Sorumlu yazar (Corresponding Author). Bağımsız Araştırmacı, İğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-0426-329X](https://orcid.org/0000-0003-0426-329X). E-posta: selcukgrcm@gmail.com.

ⁱⁱ Doç. Dr., İğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-3667-8107](https://orcid.org/0000-0003-3667-8107). E-posta: emrah.konuralp@metu.edu.tr.

Gönderim (Submission): 11.11.2021

Kabul (Acceptance): 30.12.2021

GİRİŞ

Neolitik Çağ'da (MÖ 8000-5500) insanların yerleşik hayata geçmesiyle ilk toplu yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başlamış ve insan, doğaya hâkimiyet kurarak onu biçimlendirmiş, onun üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi gün geçtikçe artırmıştır (Aydoğdu, 2014, s. 134; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009, s. 89; Thomas, 1991, ss. 7-10). İnsanlık tarihinin ve yaşam tarzlarının -özellikle de Sanayi Devrimi'nin öncesi ve sonrası şeklinde- belirgin çizgilerle ayrışması, doğaya yönelik olumsuz etkilerin doğrudan artması anlamını taşımış ve çevresel sorunları günümüzün en büyük küresel krizi hâline getirmiştir. Nitekim iklim değişikliği ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle günümüzde çok kapsamlı ve geniş bir alana etki eden küresel güvenlik sorunu olarak ele alınabilmektedir. Benzer biçimde, Dünya Ekonomik Forumu (2017) tarafından Y kuşağı üzerinde yapılan "Küresel Şekillendiriciler 2017 Anketi" kapsamında 186 ülke ve bölgeden 31 binden fazla kişi, toplum, iş dünyası, siyaset, ekonomi ve teknolojinin yanı sıra işyeri ve kariyer beklentilerine ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Bu çalışmaya göre, iklim değişikliği ve doğanın yıkıma uğramasının (yüzde 48) savaşlar (yüzde 38,9) ve eşitsizlikle (yüzde 30,8) birlikte bugün dünyayı etkileyen en ciddi sorunların başında görüldüğü ortaya koyulmuştur.

Küresel iklim krizine yönelik insanlığın ortak algı ve bilincinin yükselmesine karşın, bu bilinçle ters orantılı bir biçimde popülist-milliyetçi söylemlerinin -Brexit sürecinde de somut olarak görüldüğü gibi- karmaşık bir örüntü içinde, ulus-üstü yapılanmalara, küresel sermayeye, göçmenlere, azınlıklara, özerklik taleplerine karşı ulus-devlet egemenliğini güçlendirme arayışlarına yol açtığı görülmektedir (Konuralp ve Adaş, 2018). Neoliberalizmin piyasayı gerçekliğin toplumsal ve siyasal boyutlarından soyutlayarak ve onların üstüne yerleştirerek kutsadığı bir çağda doğa ve toplum pahasına büyüme hırsı, iklim krizi ve artan ekonomik eşitsizlik ve yoksulluk başta olmak üzere birçok piyasa başarısızlığını beraberinde getirmiştir (Konuralp, 2020; Konuralp ve Bicer, 2021). Paradoksal biçimde, bu başarısızlıklara karşı müdahale araçlarından yoksun bırakılan ulus-devlet, zihinsel düzlemde sorunların çözümü için sorumlu ve muktedir olarak görülmeye devam etmektedir (Gürçam, 2022). Bu paradoksal çaresizlik durumu, bir taraftan popülist-milliyetçi söylemleri beslerken, diğer taraftan uluslararası işbirliğinin kaçınılmazlığı giderek "yeşil enternasyonalizm" anlayışını bir çeşit denge unsuru hâline getirmektedir (Derviş, 2021).

Varlıklarını mevcut neoliberal paradigmanın devamına bağlayan büyük şirketler ise, bu paradigmanın çekirdeğini teşkil eden "büyüme" olgusunun küçük bir revizyonla, "sürdürülebilir" kılınmasını istemektedir. Aksi takdirde, bu şirketler kendilerinin de yok olacağını görmektedir. Dev şirketlerin, peşi sıra "Sıfır Emisyon" taahhüdünde bulunması bunun göstergesidir (Deutch, 2020; Melville, 2021; Pacheco ve diğerleri, 2018). Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde binlerce şirketin öncülüğünde harekete geçirilen Global Compact (Birleşmiş Milletler, 2021) gibi sürdürülebilirlik inisiyatifleri, iş dünyasının konuya "duyarlı" olduğu izlenimi vermektedir.

Konunun uluslararası arena, ulus-devletler ve şirketler dışında önemli bir muhatabı da yerel yönetimlerdir. Çünkü birincisi, insan yaşamına nüfuz eden çevresel sorunlar, hem bugüne damga vuran hem de yarına ipotek koyan niteliktedir ve bu sorunların başında gelen iklim değişikliğinin etkileri, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC) göre kendini bölgesel ve yerel ölçekte göstermektedir (Solomon ve diğerleri, 2007). İkincisi; kentler, sera gazı salımlarında önemli bir paya sahip olduğu için iklim değişikliğine etkileri de çok yüksektir. Her ne kadar, geleneksel olarak, iklim değişikliğine yönelik refleksler, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Frame-work Convention on Climate Change*, UNFCCC) çatısı altında sera gazı salımlarını

azaltmaya yönelik uluslararası ve ulusal girişimlerden kaynaklansa da bu tartışmayı yeniden çerçeveleme ve dikkati iklim değişikliğinin yerel nedenlerine ve etkilerine yönlendirme gereksinimi 1990'ların ortalarından itibaren ivme kazanmıştır (O'Riordan ve Jager, 1996). Uluslararası düzeyde de iklim uyum planlaması yoluyla küresel iklim değişikliğine hazırlanma ve uyum sağlama konusunda yerel yönetimlerin sorumluluğu giderek artmaktadır (Baker, Peterson, Brown ve McAlpine, 2012). Bununla birlikte, iklim değişikliğini uluslararası düzeyde ele alınmasındaki başarı tartışmaya açıktır ve 2015 tarihli Paris İklim Anlaşması kapsamında sunulan "Niyet Edilen Ulusal Katkılar (INDCs)" ile ulus-devlet düzeyine odaklanan yaklaşımlar, ısınmayı 2°C'nin altına düşürmenin çok gerisinde ve hatta 1,5°C hedefinin daha da gerisinde kalmaktadır (Dale ve diğerleri, 2020).

Dolayısıyla, yurttaşların daha müreffeh bir yaşam sürmesinin araçlarından biri olan yerel yönetimler de küresel çaptaki bu sorunların önüne geçilmesinde -devletle birlikte- kritik işlevlere sahip olarak ön plana çıkmaktadır (Öztaş ve Zengin, 2008). Yerel yönetimler, sorumluluk alanları ile görev ve yetkileri dâhilinde çevre sorunlarına eğilmek ve gerekli önlemleri almak durumundadır. Günümüzde çevresel sorunlar, geçmişe oranla daha karmaşık bir hâle geldiğinden yerel yönetimlerin yerel topluluğun desteğini alarak bu sorunlara karşı daha etkin bir mücadele ortamı yaratma yetisini ortaya koyması gerekmektedir (Erdem ve diğerleri, 2015).

Uluslararası kararların ve sözleşmelerin ulusal politikalara dönüşmesi ve ulusal politikaların da yerel düzeyle eşgüdüm içinde uygulamaya geçirilmesi ile yerel nitelik taşıyan çevresel sorunlara farklı yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliği, kentsel politika ve yerel yönetimlerin önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, yerinden yönetimleştirme ve hizmette yerellik (subsidiyarite) ilkeleri, söz konusu sürece yön vermektedir. Özellikle, -Türkiye'nin de onayladığı- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda "kamu sorumlulukları, genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır" şeklinde ifade bulan yerellik prensibi, merkeziyetçilik yerine yerel birimlerin güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, 2014). Böylece, -çevreyle ilgili hizmetler dâhil- halka sunulan kamusal hizmetlerin yerel topluluğa en yakın yerel yönetim kuruluşunca verilmesi esastır. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimler yasal sorumluluk alanlarındaki tüm sorunlara müdahale noktasında merkezi yönetime -yani devlete göre daha etkin ve yurttaşla daha yakın konumdadır (Zengin ve Esedov, 2011).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 13. Taraflar Konferansı'nda (COP13) da iklim değişikliği ile mücadele kapsamında yerel iklim planlamasına dair ilk karar alınmıştır (UCLG, 2018). "Yerel Yönetimler İklim Yol Haritası" (*Local Government Climate Roadmap*) adlı bu karar UNFCCC'nin yerel yönetimlere azaltım ve uyum faaliyetleri çerçevesinde sorumluluk yükleyen ilk resmî belgesidir. Bu belgenin yürürlüğe girmesinin nedeni, yerel özellikleri yeterince dikkate almadan yapılan ulusal politikaların sonuca ulaşmada eksik kalmasıdır. Ayrıca, yerel yönetimlerin ulusal politikaların uygulanmasını noktasında büyük bir rolü vardır. Bu yönde Taraflar Konferansı'nın 15. toplantısında (COP15) bu yönde alınan kararlar iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin vazgeçilmez rolü belirginleşmiştir (UCLG, 2018). Özellikle, Paris İklim Anlaşması da yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü tescil etmiş ve politikaların uygulanmasında onları ön plana çıkarmıştır (Talu, 2019).

Öte yandan, "demokratik", "özerk", ve "saydam" bir yapıya sahip olması gereken yerel yönetimler tarafından geliştirilecek çevre politikalarının onların görev ve sorumluluk alanlarındaki toplumsal ve çevresel koşullara uygun olması önem taşımaktadır (Zengin, 2009). Bu bağlamda yerel yönetimlerin çevresel sorunların ortaya çıkış noktasında çevre yönetim

sistemlerinin oluşturması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Zeytin ve Kırlioğlu, 2014). Yerel yönetimlerin çevre konusundaki görev dağılımlarının yasalarla düzenlenmiş olmasından hareketle, belirlenen sınırlar çerçevesinde çevre yönetiminin nasıl daha verimli hale getirilebileceğine yönelik yaklaşımlar geliştirilmektedir (Gökalp Alıca, 2018). Bu çerçeveden hareketle, iklim değişikliği ve sıfır atık konularına yoğunlaşan çevreci politikaların yereldeki yansımalarına ışık tutmayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye'nin en kirli illerinin başında gelen ve ormansız (yüzde 0) tek ili olan İğdır'ı ele almaktadır. Bu kapsamda, köy ve belediyelerle birlikte yerel yönetimlerin önemli ayağını teşkil eden il özel idarelerine yüklenen sorumluluk ve görevler çerçevesinde İğdır İl Özel İdaresi'ne odaklanılmaktadır. İğdır İl Özel İdaresi'ni yasa, yönetmelik ve uygulamalar açısından gerek iklim değişikliği gerekse sıfır atık konularında inceleyen bir çalışmanın olmamasından hareketle, bu analiz kapsamında kurumun faaliyet raporları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada sunulan kuramsal ve kavramsal çerçeve doğrultusunda yapılan değerlendirmeler, konuyu farklı örnekler üzerinden ele alacak olan ilerideki çalışmalara yol gösterici niteliktedir. Özellikle neoliberalizme ve onun uluslararası ilişkilere getirdiği hâkim paradigmaya eleştirel olarak yaklaşan bu çalışma, söylemsel düzlemde çok ön planda tutulan yerinden yönetimleştirme, yönetişim, subsidiyarite gibi kavramların gerçeklikte nasıl zayıf kaldığını göstermektedir.

METODOLOJİ

Sınır aşan sorunlar olarak görülen çevresel sorunlar, tüm ülkelere etki etmekte ve uluslararası bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Küresel bir mücadelenin yanında çevresel sorunların temelini, yerel yönetimlerin çevresel sorunlar karşısında nasıl bir mücadele izlediğine veya izlemesi gerektiğine eğilmek, sorunun çözümüne daha çok katkı sağlayacaktır. Çünkü çevre sorunları “küresel” olmalarından önce “yerel” sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer yerelden çevresel sorunların çözümüne yönelik adımlar sağlıklı bir biçimde atılırsa, küresel mücadele daha uygun bir zeminde yürütülebilecektir. Böylelikle daha az maliyet ve kaynak kullanımı ile çevresel sorunların çıkış noktasından engellenmesi mümkün olabilecektir (Kızılböğü ve Batal, 2013).

Yaşam döngüsü analizi ışığında, iklim değişikliğiyle mücadelenin önemli ayağını oluşturan bireysel karbon ayak izinin ve dolayısıyla sera gazı salımının azaltılması açısından atıkların yönetimi ve onların geri dönüşümü de büyük bir önem taşımaktadır. Artan nüfus, refah ve kentleşme ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, yerel yönetimler için artan miktarlarda katı atık ve atık su toplamak, geri dönüştürmek, arıtmak ve bertaraf etmek büyük bir zorluk olmaya devam etmektedir (Wilson ve Velis, 2015, ss. 1049–1050). Sürdürülebilirlik açısından yoksulluğun sona erdirilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele, küresel barışın güçlendirilmesi ve refahın artırılması gibi atık yönetimi de hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde öncelikli konulardan birisidir. Aynı zamanda sera gazı salımını azaltan ve yaşam kalitesini iyileştiren, halk sağlığını geliştiren, su ve toprak kirliliğini önleyen, doğal kaynakları koruyan ve yenilenebilir enerji sağlayan etkin atık yönetimi uygulamalarıyla halk sağlığı ve güvenliği ile çevre açısından birçok ortak faydanın elde edildiği ifade edilmektedir (Bogner ve diğerleri, 2007).

Atık yönetiminin önemli bir bileşeni de katı atık yönetimidir. Katı atık yönetimi, çevre yönetim sistemlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Katı atık yönetim yaklaşımları, “azaltma”, “yeniden kullanım” ve “geri dönüşüm” ilkelerine dayalı olarak, günümüzde sürdürülebilirliği sağlamak noktasında etkili bir yöntemdir (Das ve diğerleri, 2019, s. 658). Türkiye açısından katı atık yönetimine bakıldığında ise uzun yıllar vahşi depolama denilen yöntem kullanıldığı görülmektedir. Yakın dönemde daha modern ve düzenli depolama sistemlerine geçiş yapılmıştır (Ağaçayak, 2019). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2016 yılında

Türkiye’de belediyelerin sorumlu olduğu alanlarda ortaya çıkan atıkların yüzde 61,2’si düzenli depolama yöntemiyle, yüzde 28,8’i ise vahşi depolamayla bertaraf edilmiştir. Toplam atıkların ancak yüzde 9,3’ü gibi düşük bir oranı geri dönüşüme kazandırılırken, yüzde 0,5’i kompost tesislerine gönderilmiş ve yüzde 0,2’si diğer yöntemlerle bertaraf edilmiştir (TÜİK, 2020). Bu duruma koşut olarak, 2019 Küresel Atık Endeksi’ne göre Türkiye, atık yönetimi bakımından Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) üyesi 36 ülke içerisinde en kötü atık yönetimine sahip ülke pozisyonundadır (Sensoneo, 2019).

Iğdır Örneğine Genel Bakış

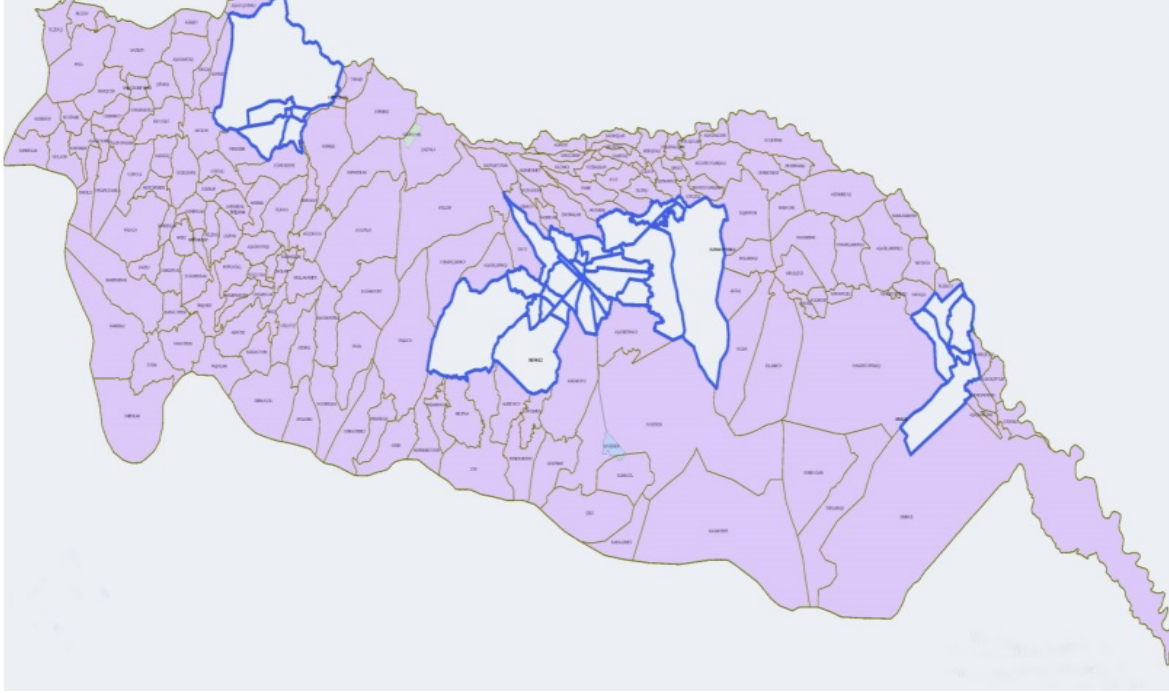
Çalışmanın örneklemini olarak Iğdır ilinin seçilmesinin nedeni, bu ilin, Temiz Hava Hakkı Platformu’nun raporunda yer alan son beş yıllık verilere göre, partikül madde açısından, yoğun ve kronik kirlilik (Dünya Sağlık Örgütü’nün kılavuz değerlerinin dört katından fazla) yaşanan illerin başında gelmesidir (Karababa ve diğerleri, 2021). Ayrıca, karbon yutak alanı olması sebebiyle sera gazı azaltımında önemli bir işleve sahip ormanlar açısından da Iğdır’ın Türkiye’de hiç ormana sahip olmayan tek il olarak dikkat çekmesi, bu çalışmada bu ili incelemeye yönelten bir diğer faktördür.

Türkiye’deki yerel yönetim kuruluşlarından Iğdır İl Özel İdaresi’nin iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık çalışmalarına yönelik mevzuat ve planlar kapsamında nasıl inceleneceğine geçecek olursak, öncelikle bu ille ilgili bazı genel bilgileri vermek yerinde olacaktır. Şekil 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin Kars ve Ağrı illerine komşu olan Iğdır ili, kuzeyinde Ermenistan, doğusunda Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve güneydoğusunda İran’a sınırdadır.

Şekil 1. Iğdır İl Haritası.

Iğdır İl Özel İdaresi'nin sorumluluk bölgesi, yani yasal olarak belirlenen belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan bölgeler, Iğdır İl Özel İdaresi İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü'nden alınan haritada gösterilmiştir (Şekil 2). Bu haritada Iğdır, Tuzluca, Karakoyunlu ve Aralık belediyelerinin sorumluluk alanları mavi renk çizgilerle belirtilmiş olup bunlar dışında kalan tüm bölgeler, Iğdır İl Özel İdaresi'nin hizmet götürmekle yükümlü olduğu sorumluluk alanını teşkil etmektedir.

Şekil 2. Iğdır İl Özel İdaresi Sorumluluk Alanı.

Bu çalışmada ele alınan yerel yönetim kuruluşu olan Iğdır İl Özel İdaresi'nin mevzuat çerçevesinde iklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık konularındaki yükümlülük, görev ve sorumluluklarını nasıl ve ne ölçüde yerine getirdiğini değerlendirmek üzere 2011'den 2021'e dek yayımladığı faaliyet raporları, 2017-2021 Performans Programları ve 2015-2019 ile 2020-2024 Stratejik Planları incelenmiştir.

İKLİM KRİZİ VE SIFIR ATIK AÇILARINDAN TÜRKİYE VE ÖZEL İDARELER

Türkiye, UNFCCC'ye taraf olması nedeniyle Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanteri, Ulusal Bildirimler, İki Yıllık Raporlar ve Ulusal Katkı Beyanı gibi bir dizi sorumlulukları da yerine getirmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler, genel olarak atıkları, hava kirliliğini, yerel düzeyde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyumu kapsamaktadır. Bu mücadele çabalarının önemli bir ayağını oluşturan yerinden yönetim kuruluşlarından il özel idarelerine, iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık alanında önemli yetki, görev ve yükümlülükler verilmiştir. Son olarak çıkan 12 Haziran 2021 tarih ve 31509 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan Özel İdareleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmeliğe göre de il özel idaresi norm kadrosuna iklim değişikliği müdürü ve sıfır atık müdürü kadroları eklenmiş ve merkezi politikaların yerel yönetim boyutuyla devam ettirilmesinin ve takip edilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Ulusal politikanın yerele yansımaları ele almak üzere Iğdır İl Özel İdaresi'ne ilişkin bulgulara ve bunların değerlendirilmesine geçmeden önce, iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık

kavramlarını, bu kavramların Türkiye bağlamındaki içeriklerini ele almak ve ardından da il özel idarelerinin çevresel sorumluluklarını genel olarak ortaya koymak, çalışmanın kavramsal çerçevesini netleştirmek açısından önem taşımaktadır.

İklim Değişikliği ve Türkiye

İklim değişikliği, belirli bir zaman süresince gözlemlenen doğal hava durumunun yanında, insanoğlunun doğrudan veya dolaylı etkisiyle atmosferde mevcut bulunan gaz yapısında yaşanan değişimler sonucu, hava olaylarının uzun dönem içerisinde göstermiş olduğu aşırı hareketler olarak tanımlanmaktadır (NASA, 2021). İklim değişikliğini hava durumundan ayıran nokta, iklim değişikliğinin uzun dönemli olmasıdır (Denchak ve Turrentine, 2021).

Sanayi Devrimi öncesinde iklim sistemi, doğal bir değişim döngüsü içerisindeydi. Sanayi Devrimi sonrasında ise insanın doğaya daha fazla müdahalesiyle ortaya çıkan faktörler iklim sistemini etkilemiştir. Bu dönemden sonra yaşanan değişimler küresel sıcaklıkların geçmişte olmadığı kadar yükselmesine neden olmuştur. Bu değişimler her ne kadar küresel olarak eşit bir dağılım arz etmese de su taşkınları, seller, fırtına ve kasırgalar, aşırı kuraklık ve sıcaklık artışı olarak kendini yeryüzünde göstermektedir. İklim değişikliğinin etkilerinden en çok zarar görenler ise iklim değişikliğine en az katkıda bulunan, düşük gelir grubundaki insanlardır (Denchak ve Turrentine, 2021; Yapraklı ve Bayramoğlu, 2017).

Dünya yörüngesindeki uydular, yer yüzeyindeki meteoroloji istasyonları, okyanus şamandıraları gibi aletsel ölçüm sonuçları ve Antarktika gibi buzlarla kaplı alanlardan elde edilen paleoklimatolojik veriler ile hava ve iklim durumu hakkında bilgi elde edilmektedir (NOAA, 2021). Bu kapsamda elde edilen bilgiler ışığında Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasında bulunan Akdeniz iklim kuşağında yer almaktadır ve Balkanlar, İber Yarımadası ve Kuzey Afrika bölgelerindeki sıcaklıkların küresel sıcaklık oranlarına kıyasla yüzde 40 ile 50 arasında daha fazla artacağı tahmin edilmektedir (IPCC, 2021). 1960 yılından bu yana, Türkiye’de yaz sıcaklıklarının önemli oranda yükseldiği; sıcaklıkların yaz mevsiminin dışında, ilkbahar ve sonbaharda da belirli oranda arttığı; ancak, kış mevsiminde önemli bir sıcaklık artışı olmadığı belirtilmektedir ve bu veriler doğrultusunda Türkiye’de sıcak kuşağın genişlediğine işaret edilmektedir (Şen, 2013).

İklim değişikliğinin çok boyutlu yapısından dolayı aşırı hava olaylarının sıklığında, şiddetinde, coğrafi dağılımında, süresinde ve zamanlamasında farklılıklar görülebilmektedir. 1900-2005 yılları arasında yağış oranlarında bölgesel bazda azalma ve artışlar gözlemlenmiştir. Örnek olarak, Kuzey Avrupa ve Asya’nın orta kesimleri ile Kuzey ve Güney Amerika’nın doğu kesimlerinde yağışlarda artış gözlenirken, Türkiye’yi de kapsayan Akdeniz havzası, Güney Asya’nın bir bölümü ile Afrika’nın güney kısımlarında ise yağış oranlarında azalma ve kuraklaşma gerçekleşmiştir (Türkeş, 2012, s. 8). Dünyanın birçok bölgesindeki gibi, Türkiye’de de şiddetli yağış olayları ve kuraklıklar artmıştır. Türkiye’de sıcaklıkların 21. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla 0,5°C ile 4°C arasında artması öngörülmektedir. Yalnızca Türkiye’de değil, Balkanlar, Kafkaslar, Kıbrıs ve Kuzey Mezopotamya gibi yakın bölgelerde de artış beklenmektedir. Bundan dolayı gelecekte, Türkiye ve çevresinin sıcaklık artışlarından ciddi şekilde etkileneceği tahmin edilmektedir (Turp, Öztürk, Türkeş ve Kurnaz, 2014, s. 20).

IPCC’nin 2021 yılında yayımlanan 6. Değerlendirme Raporunda, Türkiye açısından çeşitli senaryolar değerlendirilmiştir. Örneğin, küresel sıcaklık artışının 1,5°C olması halinde ortaya konan senaryoda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanacak sıcaklık artışlarının küresel sıcaklık artışlarının üzerinde olacağı ve yıllık yağış miktarlarının yüzde 1 ile 10 arasında düşeceği öngörülmektedir. Sıcaklık artış ortalamalarının 4°C’ye yakın olması halinde ise, yıllık

sıcaklıkların daha sert şekilde yükseleceği, Güney Ege ve Akdeniz'in batı ve orta kesimlerinde yağış miktarlarının yüzde 20 ile 30 arası, Orta ve Kuzey Ege, Güney Marmara, İç Anadolu'nun güney kesimleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmında ise yüzde 10 ile 20 oranında azalacağı öngörülmektedir. Ayrıca Sıcaklık ortalamalarının genel artışında toprağın fazlaca etkilenecek nem kaybına uğrayacağı tahmin edilmektedir (Daşcıoğlu, 2021; IPCC, 2021).

Türkiye'de son yıllarda artış gösteren meteorolojik veya klimatolojik karakterli doğa kaynaklı afetler ile bu afetlerdeki can ve mal kaybı, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin günümüzde hissedilmeye başladığının göstergesidir (Doğan ve diğerleri, 2021; Türkeş, 2012).

Sıfır Atık ve Türkiye

İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1970'li yıllarda kimyager Paul Parmer tarafından kendi kurmuş olduğu "Zero Waste Systems Inc. (ZWS)" firmasında ifade bulan "sıfır atık" (*zero waste*), ilkin kimyasallardan kaynak üretilmesini ifade etmekteydi. Zamanla, atıkların bertaraf edilmesi için çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından kullanılan bir kavram hâline gelen sıfır atık adına ilk resmî adım, Avustralya'nın başkenti Canberra'ya bağlı belediyeler tarafından atılmıştır. Burada, 1995 ile 2010 yılları arasında "*No Waste*" (atıksız) adında çeşitli tasarımlar sunulmuş ve bu tasarımlar uygulamaya konulmuştur. Sıfır atık hedefi doğrultusunda 1997 yılında Yeni Zelanda'da başlatılan hareketle, döngü malzemesine konu ürünlerin tekrar kullanımı, onarımı ve sonuç olarak geri dönüştürülmesi ile atık kullanımının artırılarak sıfır atık prensibinin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Yeni Zelanda Sıfır Atık Vakfı, 2002'de sıfır atık hedeflerine yönelik olarak, bu anlayışın geniş bir kitleye yayılarak bu çabalara toplumun da ortak edilmesini kapsayan yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Avustralya'da başlatılan girişim sonrası yerel yönetimler bakımından ilk kapsamlı sıfır atık projesi, 2000'de ABD'nin Kaliforniya eyaletinde gerçekleştirilmiştir (Bilgili, 2021; Demir ve Şahinkaya, 2019). Sıfır atık kavramı, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda yeni bir boyuta erişmiştir ve 2002'de kurulan Uluslararası Sıfır Atık Birliği (*Zero Waste International Alliance, ZWIA*) tarafından yapılan bir değerlendirmede kavram şöyle tanımlanmıştır: "Sıfır Atık: Ürünlerin, ambalajların ve malzemelerin sorumlu bir şekilde üretilmesi, tüketilmesi, yeniden kullanılması ve geri kazanılması yoluyla tüm kaynakların yanmadan ve çevre veya insan sağlığını tehdit eden toprağa, suya veya havaya deşarj edilmesinden vazgeçilerek korunmasıdır" (ZWIA, 2018).

Nüfus, kentleşme ve enerji gereksinimindeki artış, doğanın dengesine etki ederek, sınırlı bir ölçüde bulunan doğal kaynakların insan gereksinimlerini karşılayamaz hâle gelmesine yol açmaktadır. Böylelikle gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakılması açısından, var olan kaynakların daha verimli olarak kullanılması vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu amaçla, son yıllarda özellikle küresel olarak sıfır atık uygulamalarına önem verilirken, sıfır atık uygulamaları bireyselden kurumsala geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Sıfır atık uygulamasının kurum ve kuruluşlara sağlayacağı avantajlar şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Verimlilik artışı; (2) israf engelleneceği için maliyetlerin düşmesi; (3) çevresel risk sorununun azalması; (4) kurum bünyesinde yapılan çalışmalar dolayısıyla, kurum çalışanlarının duyarlı tüketici duygusuna sahip olmasına katkı; (5) temiz ortamların sağlayacağı performans artışı; (6) gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kurumlara yapmış oldukları çevreci davranış dolayısıyla kazandırılan saygınlık (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a).

2017 yılında Türkiye'de başlatılan sıfır atık projesi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA/Küresel Amaçlar) Eylem Ödülü"ne layık görülmüştür. Bu projede 2023 yılında 400 bin binada uygulanacak "Sıfır Atık Yönetim Sistemi"

ile yüze 35 oranında bir geri dönüşüm hedefi belirlenmiştir. 2020 yılında uygulanan “Sıfır Atık Yönetim Sistemi” ile kurum ve kuruluşları içeren 76 bin binada yüzde 13 olarak belirlenen geri dönüşüm hedefinin üzerinde (yüzde 19) bir seviyeye ulaşılmıştır (UNDP Türkiye, 2021). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından geliştirilen “Sıfır Atık Sistemi” projesine dâhil olmak isteyen kurum ve kuruluşlara (1) odak noktaların belirlenmesi; (2) mevcut durum tespiti; (3) planlama; (4) gereksinimlerin kararlaştırılması ve temini; (5) eğitim ve bilinçlendirme; (6) uygulama; (7) raporlama aşamalarından oluşan bir yol haritası sunulmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a).

UNDP Türkiye (2021) verilerine göre, sıfır atık projesinin başladığı 2017 yılından 2020 yılına kadar 397 milyon ton hammadde, 315 milyon kilovat saat enerji, 345 milyon metreküp su ve 50 milyon varil petrol tasarrufu sağlanmıştır. Bununla birlikte, aynı yıllar içerisinde toplanan geri dönüşüme uygun atık miktarı 17 milyon tona ulaşırken, iklim değişikliğine neden olan 2 milyar ton sera gazı salımı engellenmiş ve 209 milyon ağaç yok olmaktan kurtulmuştur. Bu kazanımların yanında 17 milyar TL gelir elde edilmiştir. Sıfır atık projesi kapsamında 2030 yılına kadar 100 bin kişiye istihdam ve yıllık olarak 20 milyar TL tasarruf edilmesi hedeflenmiştir. Sıfır atık projesinin daha geniş bir tabana yayılması ve hedeflerin daha ileri taşınmasına fayda sağlaması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Türkiye Çevre Ajansı kurulmuştur. Ajans, Türkiye tarafından yıllık 10 milyon tonu bulan cam, alüminyum, plastik ve metal ambalaj kullanımından kaynaklanan atıkları 2026 yılına kadar yüzde 65 oranında geri dönüştürmeyi hedeflemektedir.

İl Özel İdarelerinin Çevresel Görev ve Sorumlulukları

Tarihsel gelişime bakıldığında, Mithat Paşa öncülüğünde hazırlanan Vilayet Nizamnamesi'nin (1864) il yönetim yapısını ortaya koyduğu ve böylece, Osmanlı Devleti'nin eyalet yönetiminden vilayet (il) sistemine geçtiği görülmektedir (Ecevit, 1993; Eryılmaz, 2020; Konuralp, 2021). Yerel yönetimleri teşkil eden belediyeler, il özel idareleri ve köyler Fransa'da uygulanan vilayet sisteminden esinlenilerek Türkiye'de uygulanmaya başlanmış ve süreç içinde değişimler meydana gelmiştir (Gözler, 2019).

Yerel yönetimler alanında özellikle 1984 yılında büyükşehir belediyelerin kurulmasına yönelik 3030 sayılı yasanın ve 1987 tarih ve 3360 sayılı İl Özel İdaresi Yasası'nın kabulüyle önemli bir değişim süreci başlamıştır. Yerel yönetime ilişkin mevzuat son biçimini, 2004 yılında kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ve 2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasası ve 5393 sayılı Belediye Yasası ile almıştır (Çiçek, 2014).

Artan demokratikleşme, hizmette yerellik, yerinden yönetimleştirme talep ve eğilimleri, yerel topluluğun kendisiyle ilgili konularda ve hizmetlerin sunumunda karar mekanizmalarına daha etkin katılımını ve merkezîyetçi yapıların gevşetilerek yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü günümüz koşullarında halka çöp toplama, ulaşım, çevre temizliği ve kanalizasyon hizmetleri sunulurken, aynı zamanda ve bunların ötesinde, günlük yaşamın karmaşıklaşmasından dolayı ortaya çıkan yeni sorunlarla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Yerel yönetimler bu hizmetlerin dışında ülkenin kalkınmasında önemli etkiye sahip eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlerin düzenli işleminde de büyük rol oynamaktadır (Çiftçioğlu ve Aydın, 2019).

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde, halk ve çevre refahını artırmak üzere “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” denilerek merkezi devlete ve halka çevre hakkı

çerçevesinde sorumluluklar yüklenmiştir (Çiftçiöğlü ve Aydın, 2019; Toprak, 2017). Yasaların, devletin yanı sıra yerel yönetimlere de yüklediği sorumluluklar bulunmaktadır.

4 Mart 2005 tarihli ve 25745 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasasına göre; il özel idaresi, il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir. Bu yasada il özel idarelerine çevre alanında verilen görevler şunlardır: (1) il sınırları içinde ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi; (2) belediye sınırları dışında imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetler; (3) bisiklet yollarının ve şeritlerinin, bisiklet ve elektrikli skuter park ve şarj istasyonlarının, yaya yollarının ve gürültü bariyerlerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili işler (TBMM, 2005).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011–2023'e göre il özel idarelerine; konut ve kamu binalarında ısı yalıtımı sistemlerinin oluşturulması; Entegre Atık Yönetimi anlayışıyla Katı Atık Ana Planı kapsamında geri kazanım tesisleri ile organik atıklar, park, bahçe, pazaryeri atıkları, bitkisel ve hayvansal atıklar gibi atıklar için kompost ve biyometanizasyon tesislerinin kurulması; topraktaki karbon stok miktarını belirlemek ve artırmak için anız ve diğer ürün yakmalarının önlenmesi; iklim değişikliğine olumsuz etki oluşturmaması amacıyla, sulu tarım alanlarının amaç dışı kullanımını engellemeye yönelik çalışmalarının yapılması; su kaynakları yönetiminde iklim değişikliğine uyum alanındaki kapasitenin, kurumlar arası işbirliğinin ve eşgüdümün, araştırma çalışmalarının güçlendirilmesi; kuraklık il kriz merkezlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi ve kriz yönetim planlarının hazırlanması; iklim değişikliğine uyumun mevcut eğitim faaliyetlerine dâhil edilmesi ve benzeri görev ve sorumluluklar yüklenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012).

12 Temmuz 2019 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan Sıfır Atık Yönetmeliği'nde özel idarelere verilen görevler ise şunlardır: Atıkları ayrıştırmak suretiyle biriktirmeye, israfi önlemeye halkın teşvik edilmesi; atıkların birbirine karışmasını önlemeye yönelik altyapısal sistemlerin kurularak toplanması; geri dönüşüm imkânlarının azami ölçekte sağlanması; sıfır atık yönetim sistemlerinin tüm aşamalarının kent konseyi gündemine taşınması ve halkın bu konuda eğitilmesi. Ayrıca bu yönetmelik kapsamında il özel idarelerinde çevre görevlisi bulundurulması veya danışmanlık hizmeti alınması öngörülmüştür (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019b).

BULGULAR

İğdır İl Özel İdaresi'nin faaliyet raporlarında çevresel çalışmalara ilişkin öne çıkan bulgular şunlardır: 2011 yılı faaliyet raporunda çevre ile ilgili hedefler sıralanmıştır: (1) Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ile çevre ve kırsal mirasın korunması için çalışmalar yapılması; (2) erozyon tehlikesi altındaki arazilerde erozyonu önleyici, toprak ve su dengesini sağlayan tedbirlerin alınması; (3) çevre sorunlarının çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında özellikle belediyeler ve köy muhtarlıkları ile işbölümü ve işbirliği sağlanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilmesi; (4) çevre sorunlarının giderilmesinde sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanarak toplumsal uzlaşma ve katılıma önem verilmesi; (5) nüfus artışı ve diğer sosyo-ekonomik değişimler göz önünde tutularak, mevcut su kaynaklarının korunması ve kontrol edilmesi, yeni su kaynaklarının araştırılması, su kullanımında halkın bilinçlendirilmesi için gerekli tüm çalışmaların yapılması; (6) doğal

afetlerden korunma konusunda eğitim programları düzenlenmesi (Iğdır İl Özel İdaresi, 2011). Bu hedefler sonraki faaliyet raporlarında da aynen korunmuştur.

Ancak 67.618.517,13 TL'lik toplam bütçeden çevre hizmetlerine ayrı bir ödenek ayrılmaması dikkat çekicidir. Türkiye'nin Konya'dan sonra ikinci büyük rüzgâr erozyonu alanına sahip olan Aralık ilçesindeki rüzgâr erozyonu sahasında geçmiş yıllarda dikilen 455 bin fidanın bakımı yapılmıştır (Şekil 3). 13.542 hektarlık rüzgâr erozyonu bölgesinin ödenek yetersizliği dolayısıyla 12.235 hektarlık alanında çalışma yapılamamıştır. Katı atık projesi kapsamında Iğdır'ın merkeze ve ilçelere bağlı büyük köylerindeki katı atıkların bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda İl Çevre Hizmetleri Birliği'ne üye olunmuş, 75.323,00 TL'lik ödenek ayrılmış; ancak, harcama yapılmamıştır. İklim değişikliği ile mücadeleye yönelik belirtilen bir çalışma söz konusu değildir. Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında yapılan herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2011; Karaoğlu, 2018). Sonraki faaliyet raporlarında da iklim değişikliği ve sıfır atık konularında herhangi bir çalışmaya yer verilmemiştir.

2012 yılı için ayrılan toplam 81.035.674,22 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 526.778,48 TL harcanmıştır. Aralık Rüzgâr Erozyonu Önleme (REÖ) Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 455 bin fidanın bakımı dışında yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 165.323,00 TL'lik ödenekten 75.323,00 TL harcama yapılmıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2012).

Şekil 3. Aralık REÖ Bölgesi damla sulama öncesi (*solda*) ve sonrası (*sağda*).

2013 yılı faaliyet raporuna göre, 105.263.882,63 TL'lik toplam bütçeden çevre hizmetlerine 902.076,22 TL ayrılmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında varlığından söz edilen fidan sayısının bakım dışında ek çalışma yapılmamasına karşın 100 bin kadar artırılarak 550 bin olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bu yıl da ödenek yetersizliği nedeniyle fidanların bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 211.814,50 TL'lik ödenekten 89.096,81 TL'lik harcama yapılmıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2013).

2014 yılı için ayrılan toplam 101.230.596,44 TL bütçeden çevre hizmetlerine 279.088,56 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dönük yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 231.552,53 TL ödenekten 111.552,53 TL harcama yapılmıştır. Geçmiş yıllardan farklı olarak zirai atıkların bertaraf edilmesine yönelik 48 köyde ziraat konteynır alım işi gerçekleştirilmiştir (Iğdır İl Özel İdaresi, 2014a).

2015 yılı için ayrılan toplam 120.305.018,81 TL bütçeden çevre hizmetlerine 344.530,01 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dönük yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 240.000,00 TL ödenekten 209.577,79 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1.300 adet çöp konteynırından toplanan 1.222.400,00 kg atık çöp İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (Şekil 4). 2014 yılından farklı olarak ziraî atıkların bertaraf edilmesine yönelik 48 köye 2 köy daha eklenerek topla 50 köye ziraî konteynır alım işi gerçekleştirilmiştir (İğdır İl Özel İdaresi, 2015).

Şekil 4. İğdır Katı Atık Tesisi.

2016 yılı için ayrılan toplam 117.027.499,44 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine toplam 294.513,94 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 120.000,00 TL ödenekten 105.228,08 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1300 adet çöp konteynırından toplanan 1.027.400,778 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2016a).

2017 yılı için ayrılan toplam 137.400.999,81 TL bütçeden çevre hizmetlerine 931.769,43 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında 550 bin fidanın bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 218.117,49 TL ödeneğin tamamı kullanılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1300 adet çöp konteynırından toplanan 1.256.140,00 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2017a).

2018 yılı için ayrılan toplam 197.375.488,41 TL bütçeden çevre hizmetlerine 414.059,87 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında 106.800 m damla sulama borusu alınmış, 96.540,00 TL harcanmış ve 550 bin fidanın bakımı yapılmıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 320.675,08 TL'lik ödeneğin tamamı kullanılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynırından toplanan 1.133.960 kg atık çöp İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2018a).

2019 yılı için ayrılan toplam 204.835.395,78 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 315.541,28 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 850 bin fidanın bakımı dışında yeni bir çalışma yapılmadığı belirtilmesine karşın fidan sayısının bir önceki yıla göre 300 bin artması dikkat çekicidir. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 350.000,00 TL'lik ödenekten 310.146,28 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynırından toplanan 1.260.000 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2019a).

2020 yılı için ayrılan toplam 206.735.107,79 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 401.794,06 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 850 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dair yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 401.794,06 TL'lik ödeneğin tamamı harcanmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynırından toplanan 3.237.420 kg atık çöp, Iğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır. Sorumluluk bölgesindeki konteynır sayısı aynı kalmasına karşın atık miktarının 2.000.000 kg kadar artış göstermesi konusunda bir değerlendirme yapılmamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2020a).

2015-2019 Stratejik Planı'nda Çevre ve Sağlık Komisyonu önerileri olarak “yardım adı altında dağıtılan kalitesiz ve düşük kalorili kömürün yasaklanması; Ağrı Dağı ve Iğdır'ı çevreleyen dağların yeşillendirilmesi, Kent Ormanı tarzında ormanların ve mesire alanlarının oluşturulması; Kolikent, Karahacılı ve Yukarı Topraklı köylerinin bulunduğu bölgenin erozyonu önleme kapsamında ağaçlandırılması” yer almıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2014b, s. 26). Ancak, stratejik planın kapsadığı 2015 ile 2019 yılları dâhil olmak üzere tüm faaliyet raporlarında bu önerilerin gerçekleştirildiğine dair bir ifade yer almamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2015, 2016a, 2017a, 2018a, 2019a). Aynı zamanda stratejik amaçlardan biri olarak sunulan “stratejik plan dönemi içerisinde tel çit ile çevrili 1307 ha sahada mevcut 740 ha damla sulama tesisine ek olarak her yıl 100 ha sahada yeni damlama sulama tesisi yapılması” yer almasına karşın, söz konusu yıl aralığına ait faaliyet raporları incelendiğinde 740 ha alan dışında damla sulama sistemlerinin artırıldığına rastlanılmamıştır. 2018 Yılı Faaliyet Raporu'nda “2018 yılında 106800 m damla sulama borusu alınmış ve 96.540,00 TL harcanmıştır” denilmesine karşın 2019 raporunda kullanım sahasının artmadığı görülmüştür.

2020-2024 Stratejik Planı'nda, 2015-2019 Stratejik Planı'nda kurulu olduğu belirtilen 740 ha alanda damla sulama sistemlerine ekleme yapılmamıştır. 2015-2019 Stratejik Raporu'nda belirtilen ancak 2015 ile 2019 faaliyet raporlarında yapılmadığı görülen ağaçlandırma yapılmasına dair öneriler, 2020-2024 Stratejik Planı'na da konulmuştur (Iğdır İl Özel İdaresi, 2019b, s. 26).

Dijital ortamda erişime açık olan 2017-2021 Performans Programlarında “Performans Hedef ve Göstergeleri ile Kaynak İhtiyacı” olarak “Yurt genelinde başlatılan ağaçlandırma kapsamında orman alanı bakımından oldukça geri olan ilimizde ağaçlandırma çalışmalarında örnek çalışmalarımız devam edecek, vereceğimiz destekler hem maddi hem de fiziki olarak devam edecektir” denilmesine karşın bu konuda çalışma yapıldığına dair herhangi bir göstergeye stratejik planlarda, performans programlarında ve faaliyet raporlarında rastlanmamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2016b, 2017b, 2018b, 2019c, 2020b).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadelede sistematik bir yaklaşım benimseyerek strateji oluşturması ve gerekli adımları yaşama geçirmesi hem temsil ettikleri yerel topluluklara hem de insanlığa karşı sorumluluğun gereğidir. Bu sistematik yaklaşımlar, ilgili yerel yönetimin dünyaya ve toplumsal gerçekliğe bakış açısına göre değişiklik arz eder. Tablo 1'de yerel yönetimlere kılavuzluk edebilecek bazı yaklaşımlar özetlenmiştir. Bu yaklaşımların genellikle, neoliberalizmle gündeme gelen “yeni” kamu yönetimi anlayışlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir ve bunlar kamu, piyasa ve sivil toplum kuruluşları arasında risk, kaynak ve otorite paylaşımını teşvik eder niteliktedir. Ancak, çevre gibi hassas ve ortak yararın söz konusu olduğu bir alanda piyasalaşma eğilimini güçlendirecek yaklaşımların ileriki süreçlerde kamuya daha büyük yük ve zararlara yol açabileceği unutulmamalıdır. Dahası, sivil toplum kültürünün yeterince gelişmediği bağlamlarda, sorumluluğu gönüllü sektörle paylaşmak, olumsuz etkiler

yaratabilmektedir. Onun yerine, demokratikleşmenin de bir gereği olarak, yerel yönetimlerin karar alma kapasitelerini, idarî, malî ve personel özerkliklerini güçlendirmek, yerel topluluğun katılım ve denetim olanaklarını genişletmek, daha yararlı sonuçlar verecektir. O arada, merkezi yönetimin de mevzuatın yerelde ne derecede uygulandığını denetleyebilmesi ve gerektiğinde yargı yoluna başvurabilmesi, yönetimde etkinliği artıracaktır.

Tablo 1. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin İzlençeleri.

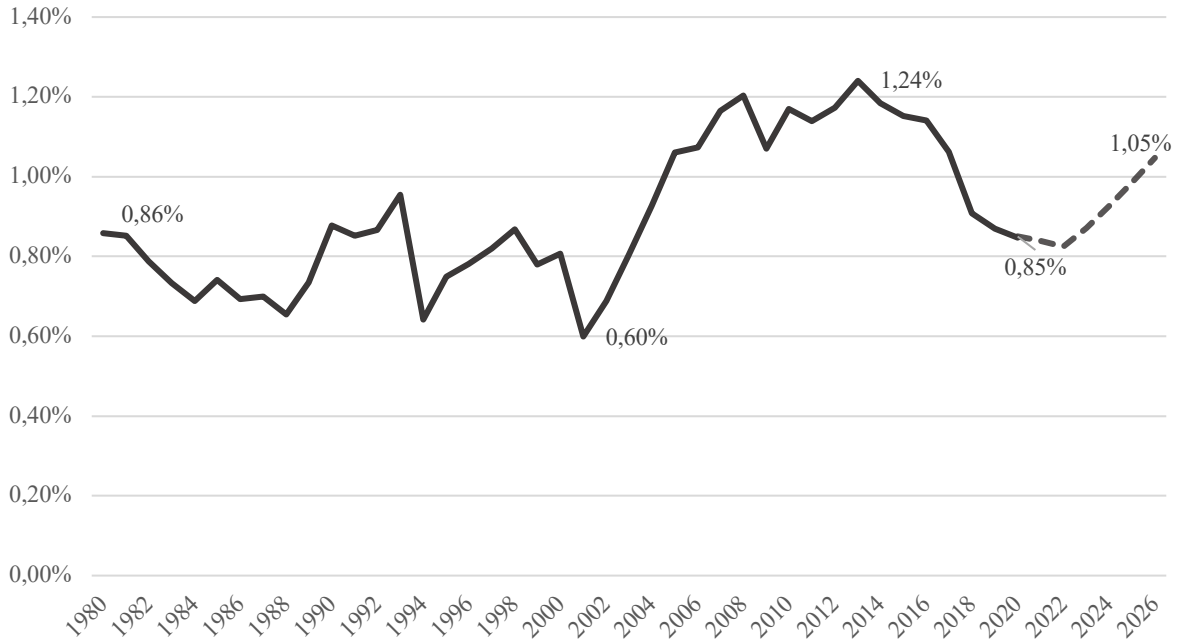
Yaklaşım	Politikalar ve Mekanizmalar	Olanaklar ve Kısıtlılıklar
Kurum İçi	İldeki kamu binalarının, tesislerinin ve ulaşım filolarının yönetimi.	Önemli sayıda taşınmazlar/araçlar vb. doğrudan il yönetiminin kontrolündedir, bunların iyileştirilmesi yerel yönetimlerin iklim mücadelesine “örnek olması” için ayrıca bir fırsattır. Ancak, bu iyileştirmeler tüm ilin sera gazı salımlarının ve kırılganlıklarının yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.
Kamu Tedariki	İlde iklim dostu altyapı sistemlerinin kamu tarafından geliştirilmesi ve hizmet sağlama yaklaşımları.	Salımların ve kırılganlıkların önemli ölçüde azaltılması potansiyeli önemli bir avantajdır. Ancak, iller bazı kilit sektörlerde (enerji gibi) dair hizmetler üzerinde sorumluluk sahibi olmayabilir, bu nedenle yerel yönetimler mali riski üstlenmek istemeyebilir, yeterli sermayeye sahip olmayabilir veya beklenmedik zorluklarla karşılaşabilir.
Kamu-Özel Tedariki	İlde iklim dostu altyapı sistemlerinin özel sektör katılımıyla geliştirilmesi ve hizmet sağlama yaklaşımları.	Özel sektörün katılımı bilgi, mali kaynak veya başka girdilere katkı yapmak suretiyle belirli hizmetlerin sağlanmasını iyileştirebilir. Ancak bu gibi yaklaşımlar kamu menfaatlerinin yerine getirilmesini sağlamak açısından daha etkin bir yönetime ihtiyaç duyacaktır. Ayrıca risklerin özel sektöre aktarılmasında artı maliyet gündeme gelebilir.
Mevzuat ve Teşvikler	Arazi kullanımı ve inşaat mevzuatı; vergiler, sübvansiyonlar gibi mali enstrümanlar, sertifikalı yeşil binalar için teşviklerin planlanması.	Özel yatırımları etkilemek ve teşvik etmek için umut vaat eden bir yaklaşımdır. Ancak, bazı önlemlerin uygulanması siyasi olarak zor olabilir, geriye doğru uygulanmasında zorluk bulunabilir ve kapasiteler sınırlı olduğunda uygulamada da zorlayıcı olabilir.
Etkinleştirme ve Destekleme	Paydaşların katkı sağlanmasını teşvik etmek için demo projeleri, farkındalık oluşturma ve bilgi sağlama, topluma iklim mücadelesi için destek.	Sivil toplum kuruluşları, üniversite, vb. yerel paydaşlarla birlikte çalışmak, onların başarılı girişimlerini dikkate almak önemlidir. Ancak, toplum faaliyetlerinin gönüllülük esasına göre ve sivil-toplum veya toplum tabanlı liderliğe bağlı olduğu göz önünde tutulmalıdır.
Kurum-Toplum Yönetimli	İlin hedefleriyle uyumlu olan ve yerel yönetimler dışındaki diğer il paydaşları tarafından yapılan iklim eylemleri.	Bu önlemlerin il yönetimine maliyeti hemen hiç yoktur. İllerde iklim mücadelesi için giderek artan sayıda özel sektör ve toplum yönetimli girişimler vardır ve bunlar iklim eylem planlarının uygulanmasında ciddi faydalar sağlama potansiyeline sahiptir. İl yönetimleri etkinleştirme ve destekleme yoluyla bu girişimlerin ölçeklerini büyütebilir.

Kaynak: İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (Talu, 2019).

Neoliberalizmin paradoksu, günümüzün en önemli küresel dışsalığı olan iklim krizinde çarpıcı biçimde görülmektedir. Neoliberalizmin taşıyıcısı durumundaki Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund*, IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar, devletin piyasaya müdahalesini minimumda tutmak ve sermayenin sınır tanımaksızın ve devletlerin egemenlik duvarına çarpmaksızın küreselleşmesini isterken kriz durumunda devletlerin “kurtarıcı” rolü ön plana çıkarılmaktadır. Kazanç söz konusu olduğunda “devlet” (müdahalesi) büyümeye engel olarak sunulurken riskler söz konusu olduğunda en büyük fedakârlık kamudan beklenip en büyük sorumluluk devlete yüklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın “2021 Dünya Enerji Görünümü” (*World Energy Outlook 2021*, WEO-2021) adlı raporunda bu paradoks açık olarak fark edilmektedir. Dünyayı 1,5°C hedefinde rayına

oturtmak için, temiz enerji projelerine ve altyapısına yapılan yıllık yatırımın 2030 yılına kadar yaklaşık 4 trilyon ABD dolarına yükselmesi; bunun için de yüzde 70 oranında ek harcama gerektiği belirtilirken şöyle denilmektedir: “Hükümetler sürücü koltuğunda: Yerel topluluklardan şirketlere ve yatırımcılara kadar herkesin gemide olması gerekiyor, ancak hiç kimse enerji sistemini daha güvenli bir hedefe yönlendirmek için hükümetlerle aynı kapasiteye sahip değildir” (Uluslararası Enerji Ajansı, 2021). Oysa, küresel sermayenin bir sınıf projesi olan neoliberalizm, öteden beri tam da bu “kapasite”yi hedef tahtasına oturtmaktadır (Brown, 2015; Cahill, 2014; Harvey, 2005; Konuralp ve Bicer, 2021; Mirowski, 2013).

Neoliberalizmin büyüme uğruna ve çevre pahasına sunduğu reçetelerin halkın refahına ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine gerçekten katkı yapıp yapmadığını anlamak açısından 1980’lerin başında neoliberal yapısal dönüşüm reformlarını uygulamaya ilk başlayanlardan biri olarak karma ekonomi modelinden arz yanlı stratejiye hızlı bir geçiş yapan Türkiye’ye bakmak yeterli olacaktır. Türk ekonomisini uluslararası piyasalarla daha da bütünleştirmek için finansal serbestleşmeyi, piyasalaşmayı, özelleştirmeyi amaçlayan “reform”ların Türkiye’nin dünya ticaretinden aldığı payı artırmadığı, Türkiye’nin payının 40 yıl sonra dahi 1980’deki seviyesiyle aynı olduğu, bunun yakın gelecekte de değişmeyeceği, bu reformları şart koşan IMF tarafından bile öngörülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Türkiye’nin Dünya Ekonomisinden Aldığı Pay (1980-2026)

Kaynak: IMF (2021) verisi baz alınarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Neoliberal doğrultuda biçimlenen küresel sistemin Türkiye’ye yansımalarına ilişkin değerlendirmenin ardından Iğdır örneğinin analizini özetleyecek olursak, şu noktalar dikkat çekmektedir: Iğdır İl Özel İdaresi’nin stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporları incelendiğinde, iklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık sistemiyle ilgili olarak - yasal bağlayıcılığı bulunmasına karşın- kurumun yaptığı açık bir çalışmanın bulunmadığı görülmüştür. İklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık çalışmaları kapsamında merkezi yönetimin aldığı kararların yereldeki uygulama biçim ve düzeylerini yeterince denetleyen ve gerekli yaptırımları devreye sokabilen bir mekanizmanın bulunmayışı, bunda etkili olmaktadır.

Örneğin, Sıfır Atık Yönetmeliği’ne göre, yerel yönetimlerin temel seviyede sıfır atık belgesi alması yükümlülüğü bulunurken, Iğdır Özel İdaresi bu yükümlülüğü yerine getirmemiştir.

Ayrıca, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından il özel idarelerinde kurulması için norm kadrolara dâhil edilen iklim değişikliği müdürlüğü ve sıfır atık müdürlüğünün İğdır İl Özel İdaresi (2021) Teşkilat Şeması içerisinde yer almaması, konuya gerekli duyarlılığın gösterilmediği anlamına gelmektedir.

Öte yandan, İğdır'ın çevresinde yer alan Kars, Ardahan, Ağrı ve Muş illerin özel idarelerinin çalışmalarına bakıldığında da benzer durumun geçerli olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda olumlu olarak değerlendirilebilecek çalışmalar yapan bazı il özel idareleri de dikkat çekmektedir. Örneğin, Amasya İl Özel İdaresi'nin (2021) sıfır atık belgesini alarak görev ve sorumlulukları doğrultusunda hareket etmiş olduğu görülmektedir. Keza Rize İl Özel İdaresi (2020), çevresel sorunların çözümü, sürdürülebilir çevre ve kalkınma ilkeleri çerçevesinde "Sıfır Atık Projesi"ni hayata geçirmiştir. Giresun İl Özel İdaresi (2021), Kümbet yaylasında çevre günü etkinliği kapsamında çöp toplama ve temizlik çalışması yapmış ve sıfır atık konusunun önemini vurgulamıştır. Bilecik İl Özel İdaresi (2021) de 2020 yılı içerisinde kurum personellerine yönelik gerçekleştirilen sıfır atık eğitimi ile farkındalık yaratmış ve kuruma atık ayrıştırma kutuları koyulmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma doğrultusunda, İğdır İl Özel İdaresi'nin görev bölgesinde iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık yönetim sistemi ile ilgili, atıkların azaltılması, ayrıştırılması, geri dönüştürülmesi veya geri kazandırılması; gerekli atık toplama merkezlerinin kurulması; çok verimli tarım alanlarına sahip olan İğdır'da kompost gübreye dönüştürülmeye uygun atıkların tarımsal üretimi desteklemek üzere kullanılması; anız yakımının önüne geçilmesi; halkta bu konularda farkındalık yaratacak bilgilendirme ve eğitim kampanyalarına başlanması; Orman Genel Müdürlüğü'ne (Orman Genel Müdürlüğü, 2021) göre, verimli orman alanı Ağrı ili ile birlikte 0 hektar, bozuk orman alanı ise sadece 161 hektar olan Türkiye'nin ormansız tek ili İğdır'da ağaçlandırma ve ormanlaştırma çalışmalarına ağırlık verilmesi; ildeki hava kirliliğinin birincil nedeni ve sera gazı salımının önemli kaynağı olan konut ve binaların ısınması için tüketilen fosil yakıt türlerini değiştirmeye ve miktarlarını azaltmaya yönelik altyapı ve araştırma çalışmalarının yaşama geçirilerek, yenilikçi altyapı sistemleriyle akıllı evlerin teşvik edilmesi ve iklim-akıllı kent olmaya yönelmesi (Akıllı Kentler, 2016); toplu taşıma, elektrikli araçlar ve bisikletin tercih edilmesini sağlamak üzere çevreci ulaşım sistemlerinin güçlendirilmesi; daha önce ulaşım sektörünün İğdır'ın hava kirliliğine etkisinin araştırıldığı çalışmanın ışığında (Gürçam, Konuralp ve Ekici, 2021), merkezi yönetimle ilişki kurularak şehrin ulusal demiryolu ağına bağlanması için girişimlere öncülük edilmesi; bulutluluğun az olması nedeniyle güneşlenme süreleri Türkiye ortalamasının üzerinde olan İğdır'da yenilenebilir enerji üretimine destek verilmesi (Yalçın, 2016); su kullanımının düzenlenmesi ve yer altı su kaynaklarının korunması gibi konuların öncelikli olarak gündeme alınması gereken konular olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu konuda harekete geçen diğer yerel yönetimler örnek alınarak ivedilikle, İğdır'ın iklim değişikliği uyum stratejisi ve eylem planı yapılması gerekmektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Bu makalenin neoliberalizme dair kavramsal çerçevesi ve tartışma-sonuç bölümü Emrah Konuralp tarafından yazılırken iklim değişikliği, sıfır atık ve mevzuata dair bölümler ile bulgular Selçuk Gürçam tarafından yazılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Ağaçayak, T. (2019). *Türkiye’de Atık, Atıksu ve Hava Kalitesi Yönetiminde İklim Değişikliği Kapsamlı Yerel Çalışmalar*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- Akıllı Kentler. (2016). Küresel Isınmada Kentlere Düşen Büyük Görev. *Akıllı Kentler-Akıllı Şehirler*. 28 Ekim 2021 tarihinde <http://www.akillikentler.org/kuresel-ismmada-kentlere-dusen-buyuk-gorev-287.html> adresinden erişildi.
- Amasya İl Özel İdaresi. (2021). İl Özel İdaresi “Sıfır Atık Belgesi” ni aldı. *Amasya İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.amasyaozelidare.gov.tr/il-ozel-idaresi-sifir-atik-belgesi-ni-aldi> adresinden erişildi.
- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi. (2014). *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*. Avrupa Konseyi. <https://rm.coe.int/booklet-european-charter-of-local-self-government-turkish-version/168071b67b> adresinden erişildi.
- Aydoğdu, İ. B. (2014). Yerel ve Bölgesel Düzeyde Çevre Kirliliği Sorunları: Elazığ İli Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 133–148.
- Baker, I., Peterson, A., Brown, G. ve McAlpine, C. (2012). Local government response to the impacts of climate change: An evaluation of local climate adaptation plans. *Landscape and Urban Planning*, 107(2), 127–136. doi:10.1016/j.landurbplan.2012.05.009
- Bilecik İl Özel İdaresi. (2021). İdaremizde Sıfır Atık Dönüşümü. *Bilecik İl Özel İdaresi Web sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.bilecikozelidare.gov.tr/idaremizde-sifir-atik-donusumu> adresinden erişildi.
- Bilgili, M. Y. (2021). Sıfır Atık Yaklaşımının Kökenleri ve Günümüzdeki Anlamı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 683–703. doi:10.46928/iticusbe.787711
- Birleşmiş Milletler. (2021). Global Compact. *Global Compact Web Page*. <https://www.unglobalcompact.org/> adresinden erişildi.
- Bogner, J., Ahmed, M. A., Diaz, C., Faaij, A., Gao, Q., Hashimoto, S., ... Zhang, T. (2007). Waste Management. B. Metz, O. R. Davidson, P. R. Bosch, R. Dave ve L. A. Meyer (Ed.), *Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* içinde (ss. 585–618). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Cahill, D. (2014). *The End of Laissez-Faire?: On the Durability of Embedded Neoliberalism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011–2023*. Ankara: Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliği Dairesi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019a). Kuruluşlar İçin. *Sıfır Atık*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://sifiratik.gov.tr/SistemKurulumu/kuruluslar-icin> adresinden erişildi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Sıfır Atık Yönetmeliği (2019). Türkiye.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53–64.
- Çiftçioğlu, H. ve Aydın, A. H. (2019). Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Roller ve Önemi. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 117–128.
- Dale, A., Robinson, J., King, L., Burch, S., Newell, R., Shaw, A. ve Jost, F. (2020). Meeting the climate change challenge: local government climate action in British Columbia, Canada. *Climate Policy*, 20(7), 866–880. doi:10.1080/14693062.2019.1651244
- Das, S., Lee, S. H., Kumar, P., Kim, K. H., Lee, S. S. ve Bhattacharya, S. S. (2019). Solid waste management: Scope and the challenge of sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 228, 658–678. doi:10.1016/j.jclepro.2019.04.323
- Daşcıoğlu, B. Z. Ö. (2021). *IPCC’nin Altıncı Değerlendirme Raporu Ne Anlama Geliyor?*
- Demir, K. ve Şahinkaya, S. (2019). *Adana ilinde sıfır atık projesinin uygulanması*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Denchak, M. ve Turrentine, J. (2021). Climate Change: What You Need to Know. *NRDC (Natural Resources Defense Council)*.
- Derviş, K. (2021, 15 Ekim). Popülist milliyetçiliğe karşı yeşil enternasyonalizm. *Oksijen*, s. 35. İstanbul.
- Deutch, J. (2020). Is Net Zero Carbon 2050 Possible? *Joule*, 4(11), 2237–2240. doi:10.1016/j.joule.2020.09.002
- Doğan, H., Erkan, A., Güser, Y., Odabaşı, E., Çamalan, G., Kılıç, G., ... Çetin, S. (2021). *2020 Yılı Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi*. Ankara.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2017). Millennials Survey: ‘Refugees Are Welcome, Robots Can’t Be Trusted, Climate Change Is Our Biggest Concern’. <https://www.weforum.org/press/2017/08/millennials-survey-refugees-are-welcome-robots-can->

- t-be-trusted-climate-change-is-our-biggest-concern/ adresinden erişildi.
- Ecevit, B. (1993). *Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci*. Ankara: DSP Yayınları.
- Erdem, N., Teknik, K., Araştırma, Ü., Karadeniz, G., Üniversitesi, T., Ve, İ., ... Bölüm Başkanlığı, Y. (2015). Çevre Sorunlarının Yerel Yönetimler Kapsamında İncelenmesi, 1, 1309–8039.
- Eryılmaz, B. (2020). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonsiyonlar, Politikalar* (13. bs.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Giresun İl Özel İdaresi. (2021). Giresun İl Özel İdaresi Kümbet Aymaç Mevkisinde Çevre Günü Etkinliğinde. *Giresun İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.giresunilozelidare.gov.tr/giresun-il-ozel-idaredi-kumbet-aymac-mevkisinde-cevre-gunu-etkinliginde> adresinden erişildi.
- Gökalp Alica, S. S. (2018). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Emek Araştırma Dergisi*, 9(14), 9–22.
- Gözler, K. (2019). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Bursa: Ekin.
- Gürçam, S. (2022). Analysing the Global Fight Against Climate Change and the Turkish Context. *Lectio Socialis*, 6(1), In Press. doi:10.47478/lectio.1004359
- Gürçam, S., Konuralp, E. ve Ekici, S. (2021). Determining the effect of air transportation on air pollution in the most polluted city in Turkey. *Aircraft Engineering and Aerospace Technology*, 93(2), 354–362. doi:10.1108/AEAT-08-2020-0176
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2011). *2011 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2012). *2012 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2013). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2014a). *2014 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2014b). *Stratejik Plan 2015-2019*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2015). *2015 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2016a). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2016b). *2017 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2017a). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2017b). *2018 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2018a). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2018b). *2019 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019a). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019b). *Stratejik Plan 2020-2024*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019c). *2020 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2020a). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2020b). *2021 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2021). Teşkilat Şeması. *İğdır İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/teskilatyapisi> adresinden erişildi.
- IMF. (2021). World Economic Outlook (October 2021) - GDP, current prices. *International Monetary Fund*. 30 Ekim 2021 tarihinde <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/TUR/WEO WORLD> adresinden erişildi.
- IPCC. (2021). *AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/> adresinden erişildi.
- Karababa, A. O., Atlı, B., Gayretli, C. P., Çağlayan, C., Varol, G., Koç, G., ... Ayta, S. (2021). *Kara Rapor 2021: Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri*.

- Karaoğlu, M. (2018). Iğdır-Aralık'ta rüzgar erozyonu çalışmaları. *Journal of Agriculture*, 1(2), 25–38.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge.
- Kızılböğ, R. ve Batal, S. (2013). Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 191–212.
- Konuralp, E. (2020). Between neoliberal appetite and environmentalist reservations: the political economy of sustainable aviation. *International Journal of Sustainable Aviation*, In press.
- Konuralp, E. (2021). On Mithat Paşa's Governorships in the Balkans. A. Haşimov ve M. Şabanov (Ed.), *Al Farabi Journal 9th International Conference on Social Sciences Full Text Book* içinde (ss. 116–131). Nakhchivan: Farabi Publishing House.
- Konuralp, E. ve Adaş, S. (2018). Ya Brexit Sonrası? Birleşik Krallık'ın AB'den Kopuş Dönemeci ve Alternatifleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 518–540.
- Konuralp, E. ve Bicer, S. (2021). Putting the Neoliberal Transformation of Turkish Healthcare System and Its Problems into a Historical Perspective. *Review of Radical Political Economics*, 53(4). doi:10.1177/04866134211005083
- Melville, G. (2021). Companies that have set net zero targets. *Carbon Intelligence*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://carbon.ci/insights/companies-with-net-zero-targets/> adresinden erişildi.
- Mirowski, P. (2013). *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. London: Verso.
- NASA. (2021). Global Warming vs. Climate Change | Resources – Climate Change: Vital Signs of the Planet. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://climate.nasa.gov/resources/global-warming-vs-climate-change/> adresinden erişildi.
- NOAA. (2021). Past Climate | 10 Ekim 2021 tarihinde NOAA Climate.gov. adresinden erişildi.
- O'Riordan, T. ve Jager, J. (1996). Beyond climate change science and politics. T. O'Riordan ve J. Jager (Ed.), *Politics of climate change: A European perspective* içinde . London: Routledge.
- Orman Genel Müdürlüğü. (2021). İllere Göre Orman Varlığı. *Orman Genel Müdürlüğü Web Sitesi*. 28 Ekim 2021 tarihinde <https://web.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarımız/İllere-Gore-Orman-Varligi.aspx> adresinden erişildi.
- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Journal of Social Policy Conferences*, (54), 181–200.
- Pacheco, P., Bakhtary, H., Camargo, M. C., Donofrio, S., Drigo, I. ve Mithöfer, D. (2018). The private sector: Can zero deforestation commitments save tropical forests? A. Angelsen, C. Martius, V. De Sy, A. E. Duchelle, A. M. Larson ve P. T. Thuy (Ed.), *Transforming REDD+: Lessons and new directions* içinde (ss. 161–173). Bonn: Center for International Forestry Research (CIFOR). doi:10.17528/cifor/007045
- Rize İl Özel İdaresi. (2020). Sıfır Atık Projesi. *Rize İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.rizeozelidare.gov.tr/sifir-atik-projesi> adresinden erişildi.
- Şen, Ö. L. (2013). Türkiye'de iklim değişikliğinin bütünsel resmi. III. *Türkiye'de İklim Değişikliği Kongresi* içinde (s. 7).
- Sensoneo. (2019). Global Waste Index 2019. *Sensoneo.com*. 10 Ekim tarihinde <https://sensoneo.com/sensoneo-global-waste-index-2019/> adresinden erişildi.
- Solomon, S., Qin, D., Manning, M., Chen, Z., Marquis, M., Averyt, K. B., ... Miller, H. L. (2007). *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Talu, N. (2019). *Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- TBMM. İl Özel İdaresi Kanunu (2005). 11 Ekim 2021 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5197.html> adresinden erişildi.
- Thomas, J. (1991). *Rethinking the Neolithic*. Cambridge University Press.
- Toprak, D. (2017). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2).
- TÜİK. (2020). İstatistiklerle Çevre, 2018. 11 Aralık 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cevre-2018-33675> adresinden erişildi.
- Türkeş, M. (2012). Türkiye'de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1–32.
- Turp, M. T., Öztürk, T., Türkeş, M. ve Kurnaz, M. L. (2014). RegCM4.3.5 Bölgesel İklim Modelini Kullanarak Türkiye ve Çevresi Bölgelerin Yakın Gelecekteki Hava Sıcaklığı ve Yağış Klimatolojileri İçin Öngörülen Değişikliklerin İncelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 1–24.
- UCLG. (2018). Why local and regional governments are key players. *United Cities and Local Governments*. 12 Aralık 2021 tarihinde <https://www.uclg.org/en/issues/climate-change> adresinden erişildi.
- Uluslararası Enerji Ajansı. (2021). *World Energy Outlook 2021*. Paris: IEA.

- UNDP Türkiye. (2021). Sıfır Atık Projesi, UNDP Türkiye'nin ilk Küresel Amaçlar Eylem Ödülüne Layık Görüldü. 11 Ekim 2021 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2021/03/Sifir-Atik-projesine-odul.html> adresinden erişildi.
- Wilson, D. C. ve Velis, C. A. (2015). Waste management - Still a global challenge in the 21st century: An evidence-based call for action. *Waste Management and Research*, 33(12), 1049–1051. doi:10.1177/0734242X15616055
- Yalçın, L. (2016). *İğdır ve FV Güneş Elektrikliği*. Serhat Kalkınma Ajansı.
- Yapraklı, S. ve Bayramoğlu, T. (2017). Türkiye'de Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği: 1990-2030 Dönemine İlişkin Tanımsal Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 430–453.
- Zengin, E. (2009). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Journal of Qafqaz University*, (26), 116–123.
- Zengin, E. ve Esedov, A. (2011). Çevre Sorunlarının Yerel Özellikleri ve Üsküdar Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (59), 149–178.
- Zeytin, M. ve Kırılıoğlu, H. (2014). Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 238–238. doi:10.16992/ASOS.207
- ZWIA. (2018). Zero Waste Definition. *Zero Waste International Alliance*. 12 Ekim 2021 tarihinde <https://zwia.org/zero-waste-definition/> adresinden erişildi.

KİTAP İNCELEMESİ

Ö. Senan Arslaner¹

Kitap Adı: *Osmanlı Millet Sisteminden Türk Ulusuna Giyim ve Kimlik*

Yazar: Mehmet Ada Özdil

Basım Yılı: 2021

Basıldığı Şehir: İstanbul

Yayıncı: Hiperyayın

ISBN: 978-625-8461-10-7

Çok geniş bir coğrafyada altı yüzyılı aşkın süre hüküm süren Osmanlı Devleti'nin çok dinli, çok topluluklu veya uluslu ve karmaşık bir nüfusu yönetimi altında topladığı bilinmektedir. Osmanlılar, çok fazla çeşitlilik arz eden bir nüfus yapısına bu kadar uzun süre hükmetmelerini neye borçludur? Bu soruya verilebilecek yanıtlardan birisi, Emevi ve Abbasilerde Müslüman olmayan topluluklara uygulanan zimmi hukukunun Osmanlılar tarafından da benimsenmiş olmasıdır. Bu hukuk anlayışı doğrultusunda geliştirdikleri millet sistemiyle hem Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında bir toplumsal hiyerarşi kurulmuş ve böylece İslam dini veya ümmeti hâkim kılınmış, hem de ümmet dışında kalan unsurların kendi kendilerini yönetmelerine olanak tanınmıştır. Bu anlayış, bir ademi merkeziyetçi yönetim uygulaması olarak da görülebilmektedir. Mehmet Ada Özdil'in (2021a) *Osmanlı Millet Sisteminden Türk Ulusuna Giyim ve Kimlik* adlı kitabı, işte bu yönetim anlayışının toplumsal hiyerarşiyi nasıl görünür kıldığına odaklanmaktadır. Çalışmanın, yazarın Tekstil ve Moda Tasarımı alanında yaptığı lisansüstü tez araştırmasının genişletilmesiyle ortaya çıktığı belirtilmektedir (Özdil, 2021b).

Şöyle ki, millet sistemiyle, 19. yüzyıla kadar çok keskin ve kısıtlayıcı olmakla birlikte, Osmanlıların tebaalarını oluşturan dinsel toplulukların giyimlerine yönelik farklılaştırıcı

¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul-TÜRKİYE.

ORCID: [0000-0001-7141-7047](https://orcid.org/0000-0001-7141-7047). E-mail: senan.arslaner@gmail.com

Gönderim (Submission): 07.12.2021

Kabul (Acceptance): 28.12.2021

düzenlemeler getirmiş olmasından yola çıkılmaktadır. Osmanlılarda giyim kuşam, din tarafından belirlenen bir kamu düzeni konusu olmuştur. 16. yüzyılın ortalarından itibaren, Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının son yıllarına doğru Müslümanların ve Müslüman olmayanların giyim-kuşam biçimlerine yönelik detaylı fermanlar ilan edilmiş ve bu fermanlarla, Şeriatı uygulamak isteyen devlet, cemaatleri birbirlerinden dış görünüşleriyle ayırmıştır.

Dinsel çeşitliliğin belirgin bir şekilde görünür hale getirildiği bu anlayış, çokkültürlülük yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlayışın Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde nasıl çözüldüğünün anlatıldığı çalışma, nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla eşit yurttaşlık temelinde farklılıkların daha az görünür olmasına yönelik adımları da değerlendirmiş ve şöyle bir sonuca ulaşmıştır:

Bu çalışmada, komüniteryen çokkültürlülüğün modernleşme süreciyle modern ulus-devlete yerini bırakmasıyla, giyim kuşamın bireylerin kimliklerinin dışavurumunda ve toplumsal imgelemede daha az etkili hale geldiği, en azından etkisinin mecra değiştirdiği tartışılmıştır. Modernleşmeyle birlikte farklılıkları gösteren ve yasaklarla sınırları çizerek toplumu birbirinden ayıran giyim kuşam pratikleri, daha türdeşleştirici bir çizgiye yönelmiş ve Cumhuriyet devrimiyle de evrensel uygarlığın bir parçası olmanın simgesi konumuna gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, giyim tikelci Osmanlı millet kimliklerinin evrenselden kopuşunun bir göstergesi olmaktan çıkmış, modernleşen Osmanlı ve sonrasındaki Türk yurttaş kimliğinin evrenselle bütünleşmesini sağlamıştır. (Özdil, 2021a, s. 121)

Çalışma incelendiğinde iki noktanın ön plana çıktığı görülmektedir. Birincisi, çalışmanın kuramsal çerçevesini teşkil eden çokkültürlülük paradigması, komüniteryen/cemaatçi çokkültürlülük alt kategorisi oluşturularak daraltılmış; Osmanlı millet sistemi, 1990'lardan sonra gelişen ve güçlenen liberal çokkültürcülük bakış açısından başarılı bir şekilde ayrıştırılarak ele alınmıştır. Bu yönü, çalışmaya hem özgünlük katmış, hem de çokkültürcülük paradigmasına yönelik kapsamlı bir literatür taraması ortaya konulmuştur. Yakın dönemde liberal çokkültürcülüğün gündeme gelmesiyle birlikte “yeniden kabileselleşme” şeklinde özetlenebilecek bir ayrışma durumunun ortaya çıktığına yönelik eleştiriler de dikkate alınmıştır (Christie, 1998; Konuralp, 2018).

Yazarın kuramsal çerçevesini oluştururken çokkültürcü bakış açısıyla kimlik ve giyim ilişkisine din, milliyet, dil, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi kimlik öğeleri bağlamında odaklandığı bir başka çalışmasını bütünleştirdiği görülmüştür. Söz konusu öncül çalışmasında yazar, şu noktalara dikkat çekmiştir: Giyim, politik, sosyal ve kültürel düzeylerde tanımlayıcı bir gösterge olarak kullanılır ve belirli sosyal gruplara hitap eder. Bazı grupları sembolik olarak tanımlarken bazılarını dışlar. Alternatif giyim kodları, giyenleri politik, kültürel ve sosyal olarak belirli bir davranışa yönlendirmesi açısından da onları etkili sembolik özneler haline getirmektedir. Bu özne, sınıf mücadelesinde esastır, çünkü anlambilim veya semboller açısından toplumu inşa etmede kritik bir işlevi vardır. Dolayısıyla giyim, toplumların oluşum ve gelişim süreçleri hakkında pek çok ipucu vermektedir. Sınıflı toplumlarda birçok giyim kodu, ait oldukları sınıfı açıkça belirtir (Özdil, 2021c). Bu noktaların Osmanlı tarihine ilişkin bir sosyopolitik değerlendirmeye aktarılmış olmasının çalışmaya özgünlük kattığı söylenebilir.

İkinci nokta ise çalışmanın sınırlılığıyla ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin hükmettiği alanın genişliği ve toplulukların çeşitliliği dikkate alınarak çalışma başkent İstanbul'la sınırlı tutulmuştur. Yani, hâkim unsur Müslümanların yanı sıra değerlendirmeye katılan milletler, İstanbul'da yoğun bir nüfusa sahip Ortodoks, Ermeni ve Museviler olmuştur. Oysa Osmanlı coğrafyası, hem giyim açısından hem de dinsel açıdan çok daha fazla çeşitlilik barındırmaktadır. Bu sınırlandırmanın çalışmayı kapsamlı ortaya koymaktan bir ölçüde alı

koyduğunu söylemek mümkündür. Ancak, sınırlandırmadan hareketle bu alanda yapılabilecek başka çalışmalara ufuk açılması da muhtemeldir.

Özetle söyleyecek olursak, millet sistemi hakkında kuramsal ve tarihsel bir perspektif edinmek isteyenlere bunu anlaşılır bir dille sunan bu çalışma, kimliğin giyimle ilişkisini ve milliyetçilik kuramlarını, sembolizmin anlam dünyasından toplumsal gerçekliğe aktarımını yalın bir biçimde ortaya koyar niteliğiyle dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Christie, K. (1998). Introduction. K. Christie (Ed.), *Ethnic conflict, tribal politics: a global perspective* içinde . Curzon Press.
- Konuralp, E. (2018). Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 133–146. doi:10.17153/oguibf.400350
- Özgül, M. A. (2021a). *Osmanlı Millet Sisteminden Türk Ulusuna Giyim ve Kimlik*. İstanbul: Hiperyayın.
- Özgül, M. A. (2021b). *Çokkültürlü Topumlarda Giyimin Kimlik İnşasındaki Rolü: Osmanlı-Türk Modernleşmesi*. Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Özgül, M. A. (2021c). The effect of clothing as a marker on identity. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 117–130. doi:10.12981/mahder.867867

